

მამის კარგული

ლილი სარკიძე
კვლევები
ჩაბიჭიშვილი

გიორგი
საქართველოს
ბიბლიოთეკა

რედაქციისთვის

ბ-რ სრ. მანუაჩივიძის
ავტორი

თბილისი

1954 წ.

ქიმი სახეები რვატარა ხარჩოებში

წიგნი მეორე

რვატული II

ბუნოს აირესი

1953

საბჭოთავო ბიბლიოთეკა

საბჭოთავო ბიბლიოთეკა

საბჭოთავო

75-120

საბჭოთავო ბიბლიოთეკა

ESTE LIBRO

SE TERMINÓ DE IMPRIMIR EL DIA
VEINTE Y NUEVE DE JULIO DEL
AÑO MIL NOVECIENTOS CINCUEN-
TA Y TRES, EN LA IMPRENTA
"LA VOZ", C. DEFENSA 828, Bs. As.
ARGENTINA

K329.007
3EM

Queda hecho el depósito que marca la ley 11.723.
Impreso en la Argentina - Printed in Argentine

იმპერიის უკანასკნელი აზვები და დედოფალი მარია

რუსეთის იმპერიის ლტოლვას კავკასიის და ზღვების დაჭერისათვის და ამ გზით სამხრეთით და აღმოსავლეთით მტკიცედ დამკვიდრებას წინ ელოებოდა კავკასიის უძველესი სახელმწიფო — საქართველო.

ეს ქვეყანა რუსეთს მოხერხებით, თუ ძალით უსათუოდ უნდა დაეკავებინა, თუ მას იმპერიის გაზრდა და გაძლიერება სწადდა. საქმეს აადვილებდა ის გარემოება, რომ ივერია უძველესი საქრისტიანო ქვეყანა იყო, — ჰუმანიური კულტურასთან ნაზიარევი, მაჰმადიან მეზობელ სახელმწიფოთაგან უაღრესად შევიწროვებული და თავდაცვისათვის დაუსრულებელ ბრძოლებით მოღლილი.

მეორეს მხრივ საქართველო ის აღარ იყო, რაც წინად, ალექსანდრე მეფის დრომდე — მთლიანი და ძლიერი.

ამიტომ რუსეთის ამოცანა გაადვილებული შეიქმნა ის ჯერ ქართლ - კახეთზე წამოვიდა ჯვრებით და ხატე-

ბით, ვით ერთ-მორწმუნე და მფარველი, და მეფეს დარიალის კარები გაახსნევინა; ამის შემდეგ უკვე ადვილი იყო ამ სამეფოს სრულად გაუქმება და რუსეთის პროვინციად გამოცხადება.

ამ ამბებისა და ტკივილების აღწერას ჩვენ ეხლა არ შევეუდგებით.

ჩვენი მიზანი იყო ამ ამბებიდან გამოგვეყო და ცალკე შეგვესწავლა ის წინააღმდეგობა და ბრძოლა, რაიც ქართველობამ (ქართლ - კახეთისა) გაუწია რუსეთს მას შემდეგ, რაც იმპერიის ზრახვანი მისთვის გამოაშკარავდა. ჩვენ ენახეთ, რომ ამ ბრძოლებში საუკეთესო მამული-შვილთა რიგებში ღირსეული ქალების დასიც ერია, რომელთაც სახელოვანი ფურცლები ჩასწერეს ამ ბრძოლის მატრიანეში: ესენი იყვნენ — დედოფლები დარეჯან, მარიამ, მათი ერთგულნი გარსევანის მეუღლე მარიამ, ბატონიშვილები მარიამ, ქეთევან, თეკლა, თამარ, მრავალნი სხვანი; რომელთაც ქართველი ერის ღირსება დაიცვეს. მაგრამ ამით არ გათავებულა ერის უფლებათა დაცვისათვის ბრძოლა, ქართველი ქალი და დედა რომ ამ გვარის თავ - გამოდებით ეწეოდა.

როგორც ვიცით, ქართლ - კახეთის დამორჩილების შემდეგ ჯერი დასავლეთ საქართველოზე — იმერეთზე და მის სამთავროებზე მიდგა. აქ რუსეთის ბრძოლა, თუმცა სტრატეგიულად გაადვილებული იყო (დარიალის ვადებით), მაგრამ ფსიქოლოგიურად და პოლიტიკურად ბევრად უფრო გაძნელებული. რუსეთმა, 1801 წელს ჩადენილ გაუგონარ ძალადობით, როცა მან ტრაქტატი ცალმხრივად გააუქმა და საქართველოს ტახტზე მემკვიდრე აღარ აუშვა, ამ რუსეთმა დასავლეთ საქართველოს თავისი სახე და მზაკვრული განზრახვანი საკმაოდ დაანახვა.; ამიტომ იმერეთს არც მათი ფიცის და დაპირებების სჯეროდა რამე და არც მისი ქრისტიანობის მისიისა.

იმერეთის სამეფოს თვალის წინ ჩატარდა ეს საშინელი

ძალმომრეობა ქართლ - კახეთის სახელმწიფოზე და ბაგ-
 რატიონებზე. მათ დაინახეს — სად მიიყვანა გიორგი მე-
 ფის გულუბრყვილო მინდობამ ერთმორწმუნე რუსეთი-
 სადმი მისი სამეფო, — რა ყოფაში ჩააგდო ქართველი
 ერი და ქვეყანა მემკვიდრე დავითის გაურკვეველობამ, —
 ეხლა ქართლ-კახეთი რუსეთის ლუბერნია იყო და მისი
 სახელოვანი მებრძოლ - მფარველნიც რუსეთში ჰყავდათ
 გადასახლებულნი.

ეს ამბები თავისთავად მეტყველებდნენ და სოლომონ
 მეფე მტკიცედ დაადაგა რუსეთისადმი მტრულ განწყო-
 ბილებას და ბრძოლის გზას.

ამ მდგომარეობამ რუსეთს დიდად გაურთულა საქმე
 და ვინ იცის — კიდევ რამდენი ხანი გასტანდა ეს ბრძო-
 ლა დიდი იმპერიისა, რომ გენერალ ციციანოვს სამეგრე-
 ლოს მხრივ არ მოეწყო იმერეთის სამეფოსათვის და
 გრიგოლ დადიანი არ გადაეხიბებინა.

იმერეთი მაინც არ სტყდებოდა და გასაოცარის მხნე-
 ობით იღვა თვისი საყვარელი მეფის, სოლომონ მეორის
 გვერდით და ამ უკანასკნელ ნაწილს ივერიისას თავგა-
 მოდებით იცავდა.

ჩვენ აქ არ შევეუდგებით ამ სახელოვან ბრძოლების
 ცალკე ეპიზოდების აღწერას, თუმცა უნდა ითქვას, რომ
 სოლომონ მეფის და მისი ბრძოლის ისტორია იმპერიის
 საწინააღმდეგოდ, ყველაზე უფრო სასახელოდ ჩაითვ-
 ლება იმ წინააღმდეგობათა შორის, რაიც საქართველომ
 რუსეთს გაუწია. ჩვენდა სამწუხაროდ, ეს ხანა და იმე-
 რეთის ხალხის და მეფის ღვაწლი იმ ეპოქაში ძალიან
 სუსტადაა შესწავლილი და გაშუქებული.

იმედი კი გვაქვს — ეს დიდი საქმე მიუდგომელ მკვლე-
 ვართ იშოვნის, და მაშინ ნათლად გამოჩნდება სოლომონ
 მეორეს ღვაწლი. ჯერჯერობით კი მხოლოდ ალ. ხახანა-
 შვილის და თ. ხუსკივაძის პატარა წიგნაკები არსებობენ
 სოლომონის შესახებ და დანარჩენია რუსული წყარო-

ები, რომლებიც ტედენციით საესეა და სოლომონ მეფის პიროვნებას უსამართლოდ ამცირებენ.

ჩვენი მიზანი ამჟამად ვიწროდ შემოიხაზება: — გვინდა იმერეთის ბრძოლის ამბებთან დაკავშირებით ქართველი ქალის დამსახურებას და მის მწვავე განცდებს შევცხოთ; მის სიფხიზლეს, დარბაისლობას და თავდადებას მეფისათვის; რაიც მაშინ ერისათვის თავგანწირვას უღრიდა.

რამდენიმედ ჩვენ უკვე აღენიშნეთ დასავლეთ საქართველოს ქალთა ღირსეული დამსახურება დიდი იმპერიის ძალების წინააღმდეგ ბრძოლებში. ესლა ჩვენ გვინდა შევცხოთ იმ ქართველ ქალს, რომელიც სოლომონ მეფეს თავის ზრახვების და ბრძოლების დროს რუსთა საწინააღმდეგოდ და სახელმწიფოს გადასარჩენად მუდამ გვერდით უდგა და ერთგულად უღელს უწევდა.

ეს იყო მისი საყვარელი და სათაყვანო მეუღლე და დედოფალი — შეუპოვარი და თავდადებული მარიამი. ეს ის მარიამია, რომელიც თავისი ერთგულებით, გონებით და გამჭრიახობით კი არ იყო მარტო ცნობილი და მთელს იმერეთში სახელმწიფოებრივი, არამედ აგრეთვე თავისი არა ჩვეულებრივი სილამაზითა და ნაზი შეგნებით, რომელმაც არა მარტო ახალგაზრდა მეფე მოხიბლა და წარიტაცა.

ცნობილია, რომ სოლომონ მეფეს თავდავიწყებამდე უყვარდა დედოფალი და მის სადიდებლად და პატივსაცემად საგანგებო სასახლე მიუძღვნა მას ქუთაისში, რომელსაც „ოქროს ჩარდახი“ ეწოდებოდა.

მარიამის შეგნება და „ოქროს ჩარდახი“ ხალხს საგანგებოდ შეუშკვია და უმღერია; მოვიყვანთ ერთ ხალხურ ლექსს, რომელიც პროფ. ექვთ. თაყაიშვილს თავის „კრებულ“-ში — „ძველი საქართველო“ — მოუთავსებია:

მარიამ დედოფალი

ნეტა რა არი მისთანა; ამომავალი მზისთანა,
წყალში რო ფეხი უღვია, იმ ოქროს ჩარდახისთანა...

გალმით - გამოღმით ქალაქი, შუაზედ მოედნისთანა, დედის მუცლიდან ნაშობი მარიამ დედოფლისთანა. მარიამო, რამ გაგავსო 14 დღის მთვარის მსგავსო? შიგნით თვალი სამოთხეს გავს, გარს წამწამი ხშირი გაქვსო მღომიერმა კაცმა გნახოს, ამას იტყვის: „ელვა დგასო“ ერთი შენი შემოხედვა ათას ჯარსაც დაკარგავსო.

მარიამი იყო სამეგრელოს მთავარის კაცის ასული და დაი გრიგოლ დადიანისა, რომელმაც შემდეგ ასეთი დიდი ტკივილები მიაყენა სოლომონ მეფეს, რუსებზე მინდობით და გენ. ციციანოვისათვის ოდიშის კარების გაღებით. სამწუხაროდ, ჩვენ ვერსად შევხვდით მარიამის დაბადების წლის აღნიშვნას. აგრეთვე ზუსტად ძნელია მისი ჯვრის წერის წელიწადის გამოკვევა. ბროსეს მოწმობით, ეს ჯვრისწერა უნდა მომხდარიყოს 1791 წ. (იხილეთ მეორე ნაწილი, გვ. 649). ხოლო დავით ბატონიშვილის „ნარკვევებ“-ში ვკითხულობთ, რომ ეს ჯვარის წერა 1789 წ. მოხდაო. ეს მეორე ვერსია უნდა უფრო სარწმუნოდ ჩაითვალოს, რადგან „საკავშირო აქტს“ — ქართლ - კახეთის, იმერეთის და გურია - სამეგრელოს შორის — 1790 წელს დადებულს; იმერეთის სამეფოს სახელით ხელს აწერენ სოლომონ მეორე და მისი მეუღლე მარიამი, ვითარცა „დედოფალი ყოვლისა საიმერეთისა“. (იხილეთ პ. იოსელიანის „ცხოვრება“).

ამ ჭორწინებაშიც, ისე როგორც იმ დროს ყველაფერში, რაც საქართველოს შეეხებოდა, ერეკლე მეფის ნების ძალა და მისი ხელის მართვა სჩანს.

მოსე ჯანაშვილი გვაწვდის დამატებით მცირე ცნობას მარიამის ნათელის შესახებ. სოლომონ დიდს რუხის ბრძოლის შემდეგ (1780 წ.), რომელიც მან სახელოვნად მოიგო, კაცია დადიანთან დაახლოების მიზნით, მოუხათლავს მისი პატარა ასული მარიამი, მომავალი დედოფალი იმერეთისა. აქედან სჩანს, რომ მარიამი დაახლოებით 15 წლისა ყოფილა, როცა ჯვარი დაუწერია 16 წლის

დავით არჩილის ძეზე (სოლომონ მეორეზე). მაგრამ ვარდებიდნენ ორნივე ზეიადნი — ჯერ სოლომონ დიდი მიცივალა 1784 წ. და ოთხი წლის შემდეგ მას მიჰყვა კაცია დადიანიც. პირველის ტახტი დაიჭირა დავით გიორგის ძემ, ხოლო ოდიშში გამთავრდა მარიამის ძმა, გრიგოლ დადიანი, რომელიც არ სწყალობდა იმერთა მეფეს დავით გიორგის ძეს. მათ შორის გაჩაღდა ომი, მალე თავადებიც გადაუდგნენ დავით მეფეს, თბილისიდან ერეკლეს შვილისშვილი, დავით არჩილის ძე დაიბარეს და 1789 წელს მას შერთეს გრიგოლ დადიანის დაი მარიამი და გაამეფეს იმერეთში, სოლომონ მეორეს სახელწოდებით. ეს ჯვარის წერა იყო პოლიტიკური მოსაზრებით ნაკარნახევი და ერეკლეს მიერაც მოწადინებული, ისე ვით თვით გრიგოლ დადიანის ჯვარის წერა გიორგის ასულზე — ნინოზე (ერეკლეს შვილისშვილზე).

„1789 წელს“, ვკითხულობთ დავით ბატონიშვილის „ნარკვევებ“-ში, „წარატანა მეფემან ირაკლიმ ძის თვისსა გიორგისასა, დავითს (დავით ბატონიშვილს); ძეი არჩილისა დავით, რათა წარგზავნოს იგი ოდიშსა და მან წარგზავნა იგი ოდიშსა. იხილეს რა აღიშელთა ძე არჩილისა, შეკრბენ მათთანა და მიაცა გრიგოლ დადიანმან დაი თვინი მარიამ ცოლად მას“. (გვ. 36). ამავე ამბავს ასე გადმოგვცემს ისტორიკოსი ნიკო დადიანი: — „განიზრახეს და წარგზავნეს კაცი და მოიყვანეს საქართველოდან დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი, ძმის წული პირველის სოლომონ მეფისა... გარნა ესეცა ყრმა და მოიყვანეს ლეჩხუმს სასახლესა მურს და მისცეს მეუღლათ ასული დადიანისა კაციასი და დაი გრიგოლისა და ქმნეს ქორწილი და შემდეგ ქორწილისა შეიკრიბნეს სპანი ლეჩხუმისანი და წარმოემართნენ“... და სხვა.

მარი ბროსე გვაუწყებს, რომ მარიამ და სოლომონ, — ორივენი ახლო ნათესავები იყვნენ სოლომონ პირველისა და ამნაირად ურთიერთისაცო. ანუ რომ საჭირო შეი-

ქმნა ამ ჯვარის წერის კანონიერებისთვის საგანგებო ნება რთვა სამეგრელოს და იმერეთის უმაღლესი სამღვდელთ-ებისაო. ამ აქტით მართლაც დადასტურებულ იქმნა სოლომონის და მარიამის დაქორწინება ჯვრისწერის შემდგომო. (იხ. ბროსე, 2. გვ. 254).

მარიამის დაქორწინების და დედოფლად გახდომის შემდეგ იწყებიან და სასწრაფოდ ვითარდებიან დიდნი ამბავნი ჩრდილ ოეთის იმპერიის „შემოტევისა“, რომლის მსხვერპლი შეიქმნა ჯერ ქართლ-კახეთი და შემდეგ იმერეთი, ყველა მისი სამთავროებით.

ბრძენ კანცლერის სოლომონ ლეონიძის შთავონებით დადებული „საკავშრო აქტი“ ივერიის სახელმწიფო - სამთავროთა შორის საქმეს ველარ შევლოდა, რადგან შეიდი წლით უფრო ადრინდელი ხელშეკრულება ქ. გიორგიევსკში დადებული, არც ოსმალეთს და არც სპარსეთს მოსვენებას აღარ აძლევდა. ამ დღიდან ამათ უფრო გარკვეულად იგრძნეს რუსეთის კავკასიასთან მოახლოების დიდი საფრთხე და დაიწყეს გააფთრებული ომები, რომელთაგან 1795 წლის შემოჭრა ალა - მაჰმად ხანისა სასიკვდილო ლახვარი შეიქმნა ერეკლეს სამეფოსათვის; ამ დიდებული მეფის გარდაცვალების შემდეგ კი საქართველოს დაქანება უფსკრულისაკენ შეუჩერებლივ მიდიოდა და 1801 წ. ალექსანდრე პირველის მანიფესტმა მისი დაპყრობა დააგვირგვინა.

ეს ამბები სრულიად არ ჰგავდა იმ „ნებაყოფლობით“ «შეერთებას», რაზედაც მანიფესტი ლაღადებდა; მაგრამ ვინ იყო გამკითხავი? რუსეთმა „ტრაქტატი“ შინაურულად გააუქმა და ეხლა, როგორც ვთქვით, ჯერი იმერეთზე მიდგა.

მაგრამ აქ მდგომარეობა რუსთათვის მოულოდნელად სულ სხვა შეიქმნა: — სოლომონ მეფე, დედოფალი მარიამ, სახლთუხუცესი, კანცლერი სოლომონ ლეონიძე, და სხვა მრავალნი რუსთ დიდ წინააღმდეგობას უწევდ-

ნენ. ოღონდ რუსეთი უკვე აწყობდა მეფე სოლომონის ირგვლივ დიდ ინტრიგებს... ამ ინტრიგების ქსელში დავით მეფის ქვრივი ანა დედოფალი უკვე გაბმულიყო, და ეხლა მას სოლომონ მეფისაგან მოათხოვნიეს, რათა ძე ანასი, კონსტანტინე, მეფეს გაენთავისუფლებინა; ეს კონსტანტინე, რომელიც მამამ, მეფე დავითმა თავის დროზე, იმის დასამტკიცებლად, რომ აწი ფიცს შეინახავდა და სოლომონ მეორეს კვლავ აღარ უღალატებდა, მძევლად წარუგზავნა მეფეს. სოლომონმა ის მუხურის ციხეში დააპატიმრა და მრავალი წელი იქ ინახავდა. აშკარა იყო — რუსეთს კონსტანტინეს ციხიდან განთავისუფლებით სწადდა სოლომონის წინააღმდეგ ახალი პრედენდენტი გამოეყვანა, წარჩინებულთა ნაწილი მოესყიდა, ტახტი ამ კონსტანტინესათვის გადაეცა და სოლომონ მეფე როგორმე გაერიყა. ეს კი დიდად გააადვილებდა იმერეთის რუსეთთან შეერთებას. იმ ხანებში რუსეთი ხომ აღარ ენდობოდა მეფეს, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მან ბატონიშვილთა გამდგარი წრე: იულონ და ფარნაოზ მხლებლებით შეიხიზნა და ალექსანდრე ბატონიშვილს დაუკავშირდა; აქედან სჩანდა, რომ სოლომონი ქართლ - კახეთის ამბებში ერეოდა და წაგებული საქმის გამოსწორებას ცდილობდა სოლეიმან ფაშის (ახალციხის), ბაბა - ხანის (სპარსეთის) და ლეკების დახმარებით. მდგომარეობა გამწვავდა აგრეთვე მეფის დიპლომატიური ჩარევითაც რუსეთსა და დარეჯან დედოფლის შორის წარმოებულ დავაში: სოლომონმა პეტერბურგს მიმართა თხოვნით, რათა ბატონიშვილი იულონი ტახტზე დაემტკიცებინათ ამით კი 1783 წლის ტრაქტატი თავისთავად ძალაში უნდა შესულიყო. მეფის ასეთი მტრული პოზიციის გამო რუსეთმა გადასწყვიტა ეხლა სხვაფრივ მოეწყო საქმისათვის: — მან პეტერბურგიდან საგანგებო მოხელე, სოკოლოვი წარავლინა სოლომონ მეფესთან და ითხოვა კონსტანტინე

ბატონიშვილის განთავისუფლება. დარეჯანის რჩევით, მეფემ ეს წინადადება ამხელადაც უარჰყო.

დარეჯანი და სოლომონი კარგად ხედავდნენ, რომ რუსები კონსტანტინეს ახალ პრეტენდენტად ამზადებდნენ. ფრთხილმა მეფემ უკვე აღრევე განიზრახა კონსტანტინეს დედის, ქვრივ დედოფალ ანას დაპატიმრება და ამით მისი კავშირის გაწყვეტა რუსებთან და ციციანოვთან. მაგრამ რუსის ჯარმა ანა იხსნა და შემდეგ პეტერბურგს გაგზავნა. და აი, იქედან, ხელმწიფის მიერ ზურგ - გამაგრებული, ანა რუსეთის რწმუნებულ სოკოლოვის პირით შვილის განთავისუფლებას მოითხოვდა. რუსთა გეგმა იყო: — კონსტანტინეს მუხტრიდან გამოშვებისთანავე სოლომონ მეფეს თავს დასხმოდენ და ტახტზე კონსტანტინე ბატონიშვილი აეყვანათ.

სოლომონის გადაჭრილი უარით დამარცხებული რუსეთი, ეხლა შეეცადა სხვა გზით მოეელო იმერეთისათვის და ციციანოვის დახმარებით ჯერ როგორმე სამეგრელო ჩამოეშორებინა მეფისათვის და შემდეგ თვით იმერეთს დასცემოდა.

მართლაც, 4. 12. 1803 წელს გრიგოლ დადიანმა რუსეთის ერთგულებაზე ფიცი დასდო; რუსეთმა ამავდროს, ლეჩხუმის ოდიშზე გადაცემით იმერეთს ზღუდე შეკუნებია. მის შემდეგ ციციანოვმა მეფეს დაბეჯითებით მოსთხოვა გამდგარ ბატონიშვილთა (იულონისა და ფარნაოზის) გადაცემა და კონსტანტინეს განთავისუფლება. სამეგრელოს დაკარგვით დასუსტებულმა მეფემ ისევ შერიგება არჩია და კონსტანტინე იმ პირობით განთავისუფლდა, რომ იმერეთიდან გასულიყო, რათა მეფის წინააღმდეგ რუსთა შთავაზნებით მას ინტრიგები არ დაეწყო; ხოლო იულონი და ფარნაოზი კი რუსეთს მაინც არ გადასცა.

უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნილმა მეფე სოლომონმა არჩია თვითონვე გაემართა რუსეთთან ტრაქტა-

ტის შესახებ მოლაპარაკება და ამ მიზნით სოლომონ ლეონიძე პეტერბურგს გაგზავნა დესპანად საგანგებო მინდობილობით. ბრძენმა კანცლერმა პეტერბურგს პროექტი წარუდგინა და მოლაპარაკება დაიწყო, მაგრამ ს. ლეონიძის ამ ცდებს ციციანოვი მაშინვე გადაეღობა და რუსეთი დააიძვდა: — იმერეთს მალე იარაღით დავიჭერო! რუსეთი ამ აზრს სიამოვნებით დაეთანხმა და 26. 10. 1803 წელს ალექსანდრე პირველის ბრძანებით ციციანოვი ჯარით უნდა შესულიყო იმერეთში, მეფის „დასასჯელად“, რომელსაც სამეგრელოს მტრობის გარდა, ხონთქართან ახალ ურთიერთობას აბრალებდნენ. თითქოს ამ მიზეზით რუსეთი იძულებული გამხდარიყო შეეწყვიტა დაწყებული მოლაპარაკება ტრაქტატზე ელჩ ს. ლეონიძესთან და ის უკან გამოესტუმრებინა. ხოლო სამეგრელოსთან თავისუფალი მიმოსვლის აღდგენის მიზნით ციციანოვს იმერეთი ჯარით უნდა დაეკავებინა. მეფე დიდ ხანს უწევდა ციციანოვს წინააღმდეგობას და მოლაპარაკებას აჭიანურებდა. მოთმინებიდან გამოსულმა ციციანოვმა მიუგზავნა მას მიხ. ვორონცოვი უკანასკნელი მოლაპარაკებისათვის, მაგრამ ლეჩხუმის გამო მეფემ ციციანოვის პირობაზე ხელი არც ეხლა მოაწერა.

მაგრამ ბილოს, როცა რუსეთის ჯარები იმერეთში შეიჭრნენ და ხალხის რუსეთზე დაფიცება დაიწყეს, სოლომონმა დათმობა არჩია და 25 აპრილს 1804 წელს ტრაქტატს ხელი მოაწერა (მ პირობით კი, რომ ლეჩხუმის საკითხი გამოყოფილი დარჩებოდა, ვიდრე თვით ხელმწიფე მას არ განიხილავდა.

გენერალ ციციანოვმა იმპერატორის დავალებით მეფეს ალექსანდრე ნეველის ბრილიანტიანი ორდენი უწყალობა.

ამ „სათხოვარ მუხლთა“ ე. ი. ტრაქტატის დამტკიცებით მეფობა საშვილიშვილოდ უნდა დარჩენოდა სო-

ლომონ მეორეს. ამით ხომ ჯერ კიდევ ყველაფერი წაგებული არ იყო და მეფეს შეეძლო მომავლის იმედი არ დაჰკარგოდა.

მართლაც, მოულოდნელად სოლომონ მეფეს ორი დიდი მტერი ჩამოეცალა. 24. 10. 1804 წელს გარდაიცვალა გრიგოლ დადიანი. ხოლო ცოტა ხნის შემდგომ ბაქოს კარებთან რუსთა უდიდესი სიმაგრე და უდიდებულესი პოლიტიკოსი და ადმინისტრატორი - მხედარი, გენერალი პავლე ციციანოვი მოჰკლეს ლალატით, ოღონდ ყველა იმედი ტყუილი გამოდგა და სოლომონის მდგომარეობა ვერც ამან გამოასწორა.

მოხდა სრულიად წინააღმდეგი: — ახალმა მთავარმართებელმა გრაფმა გუდოვიჩმა ციციანოვის მიერ დადებული ხელშეკრულება ერთბაშად დაარღვია, იმერეთში და კერძოდ ქუთაისში დიდძალი ჯარები შეიყვანა და ერთგულების დასამტკიცებლად მეფეს დელეგაციის რუსეთს წარგზავნა მოსთხოვა, ხოლო დელეგატთა სია მეფის ერთგულთაგან ამ ხელადაც თვითონ რუსეთმა შეიმუშავა, რათა ამით მეფისათვის ყველა ერთგული ჩამოეცილებინა. გაბრაზებული მეფე ვარციხეში გადავიდა და მოითხოვა, თანახმად დადებულ პირობათა, რუსის ჯარების გაყვანა ქუთაისიდან და ლეჩხუმის უკან დაბრუნება. მდგომარეობა გამწვავდა და ხელმწიფე ალექსანდრე პირველმა განკარგულება მისცა გუდოვიჩს: — სამეფო მთლად დაეკაებინა, მეფე სოლომონი გადაეყენებინა და ოჯახობით პეტერბურგს გაეწვია; ხოლო იმერეთში „დროებითი მმართველობა“ დაეწესებინა და იმერეთის სამეფო სამუდამოდ გაუქმებულად გამოეცხადებინა.

ამის განხორციელება გუდოვიჩმა ვერ შესძლო.

გრაფ გუდოვიჩი მალე შესცვალა ახალმა მთავარმართებელმა, მრ.ისხანე და დაუნდობელმა გენერალმა ტორმასოვმა.

გენ. ტორმასოვი სწრაფად შეუდგა ხალხის დაფიციკებას რუსეთის ერთგულებაზე, ხოლო სოლომონ მეფემ კი თავისი ერთგულნი შეკრიბა და რუსთ მედვარო ბრძოლები გაუმართა (1809 წ.). გენ. ტორმასოვმა თავის მარჯვენა ხელს, გენ. სიმონოვიჩს (ტომით ბოლგარელს) მიანდო — დიდი ძალის ჯარებით შეეტია მეფისათვის, და თან საიდუმლო დავალება მისცა: — მეფისათვის სამი დღის ვადა კიდევ დაენიშნა, რათა იგი დასთანხმდებოდა ნებით ქუთაისს მისვლაზე და ტორმასოვის მიერ დანიშნულ დეპუტატთა პეტერბურგს გაგზავნაზე. ამ დელეგაციაში უნდა ყოფილიყვნენ: — სოლომონ ლეონიძე, კონსტანტინე ბატონიშვილი, რომელიც რუსებს გამოეჭყა და მეფეს მიემხრო, როსტომ ნიჟარაძე, სეხნია წულუკიძე და სხვანი. ამნაირად, მეფის ერთგულნი უნდა მოეშორებინათ იმერეთიდან. ხოლო თუ მეფე ეხლაც გაძალიანდებოდა და ამას არ აასრულებდა, გენ. სიმონოვიჩს უნდა გამოეცხადებინა მეფის გადაყენება და მაშინათვე ხალხი რუსეთის ერთგულებაზე დაეფიციკებინა. ამასთან ერთად, მას იმერეთის „დროებითი მმართველობა“ უნდა დაენიშნა, რუსის მოხელის თავმჯდომარეობით.

20. 11. 1810 წელს მართლაც გამოცხადდა რუსთა განკარგულება და გენ. სიმონოვიჩმა ხალხის დაფიციკება დაიწყო. იმავე 20. 12. 1810 წელს მეფემ მეუღლე თვისი და ოჯახის წევრნი მთაში გახიზნა, ხოლო თვითონ კი ვარციხეში გამაგრდა 4.000 ერთგულით; ხოლო როცა მეფეს დიდძალმა ჯარებმა აქ ალყა შემოარტყეს, ის ბაღდათში გადავიდა და იქედან საქარას მიაშურა. აქ ის ხანის მცხოვრებთა დახმარებით გამაგრებას იწყებს, მაგრამ მოულოდნელად ხანის ხეობაში ლინასევიჩის ძლიერი რაზმი გაჩნდა და მეფეს იმეცები წაერთვა.

აი, ამ უმძიმეს დროში დედოფალი მარიამი შეეცადა შეთანხმების მიღწევით დროს მოგებას და საქმის გამობ-

რუნებას. ის მიდის ზურაბ წერეთელთან (სახლთუხუცესთან), რომელსაც რუსნი ნდობით უცქერიან და მას სთხოვს: — უშუამდგომლოს ტორმასოვის წინაშე, რათა დროებით შეჩერებულ იქმნას ხალხის დაფიცება და ომის წარმოება.

დედოფალი მარიამ ჰპირდებოდა, რომ მეფე ამ შემთხვევაში ყველაფრის თანახმა გახდებოდა, შესაფერ პირობას და ხელწერილს დასდებდა, რომ გაგზავნიდა პეტერბურგს იმ დელეგატებს, რომელნიც ტორმასოვის სურდა; თღონდ სამეფოს ნუ მოსპობენ და ნურც მოითხოვენ, რომ მეფე ქუთაისში გადასახლდესო. იქვი არაა, დედოფალი აშკარად ხელდავდა, რომ ქუთაისში ჩასულ მეფეს გენ. სიმონოვიჩი მაშინვე პატიმრად გამოაცხადებდა. როგორც ვიცით, ზ. წერეთლის უშუამდგომლობა უშედეგო დარჩა. გენ. ტორმასოვმა მას უარი უთხრა და განაცხადა, რომ ხელმწიფის ნება ასეთია და ვერ შევსცვლიო, ხოლო ბოლოს დასძინდა: — მარიამის თხოვნა მიმაჩნია გულწრფელად, მაგრამ ამას ვერ შევესრულებთ, ვიდრე „ყოფილი“ მეფე თვითონ არ შეასრულებს ხელმწიფის ბრძანებასო. (იხ. აქტები, ტ. 2)

იმ დროს რუსის ჯარს ისე მტკიცედ ეჭირა ხელთ იმერეთი, ვარდა ხანის ხეობისა და ორიოდე ციხისა, რომ რუსებს მოლაპარაკება აღარ სურდათ. მაგრამ მეფე მაინც არ დანებდა მტერს და იმას მაინც მიაღწია, რომ სიმონოვიჩს საჩქაროდ ფიცი ჩამოართვა, რომ მის მეფის ხარისხს არ შეეხებოდნენ, და უკანასკნელ ერთგულთა თანხლებით (500 კაცი) ტორმასოვს გორის ახლოს მოსალაპარაკებლად შეახვედრებდნენ.

15 მარტს მეფემ მხლებლებითურთ სოფელ საზანოსაკენ გასწია, სადაც იმ ჟამად იმყოფებოდა მისი მეუღლე მარიამი. მეფემ აქ სამი დღე დაჰყო თავის საყვარელ მეუღლესთან და იმერეთის მწარე ბედზე და მის

მომავალზე ორივემ ბევრი ცხარე ცრემლი დაღვარა.

აქ მეფე არა მარტო დედოფალს, არამედ სხვა წარჩინებულთაც ანუგეშებდა, რომ საფრთხე არავითარი არ მოელის მას და იმერეთს, რომ მას 500 შეიარაღებული ახლავს და ქართლის საზღვარზე შეხედებიან ტორმასოვს; ამას გარდა, რომ სოლომონ ლეონიძე და მალხაზ ანდრონიკაშვილი მან უკვე აღრევე გაისტუმრა დესპანებად ახალციხეს და იქიდანაც შველას მოელის...

ამაო გამოდგა ეს იმედები.

ტორმასოვი დანიშნულ ადგილას მეფეს არ დახვდა და მან მეფე უფრო იქეთ, გორში მიიწვია. ხოლო გორში მეფეს მხლებლები მოულოდნელად ჩამოაცილეს, ფიცი გასტეხეს, ისინი განაიარაღეს და მეფე ბატიმრად თბილისს მიიყვანეს.

ტყვედ ქმნილი მეფე სოლომონ რუსებმა სუმბათაშვილის სახლში მოათავეს.

1. 4. 1810 წელს გენ. ტორმასოვი დედოფალ მარიამს საგანგებო წერილით ატყობინებდა, რომ ვასრულებ თქვენი ქმარის თხოვნას და თქვენ გტოვებთ საცხოვრებლად იმერეთში, სოფელ საზანაშიო. მეფე კი ჯერო ჯერობით აქ დარჩება თბილისში, ვიდრე არ მივიღებთ ხელმწიფის ბრძანებას მისი მომავალი ბედის გარდამწყვეტსაო. (იხ. აქტები, ტ. 2).

მაგრამ იმერეთის ერთგულმა შეილებმა სხვაგვარად „გარდასწყვიტეს“ მეფის ბედი და შესანიშნავის მოხერხებით სოლომონ მეფე 11. 5. 10 წ. თბილისიდან გააპარეს და დიდი, ზეიმითა და ამბით ახალციხეს მიიყვანეს.

მეფეს და მის მხლებელთ ს. კოტელიაში ალექსანდრე ბატონიშვილი დიდის ამბით შეეგება და ზეიმით მიაცილა ახალციხემდე.

აქ, მათ გარემოცვაში სოლომონ ლეონიძესთან და მალხაზ ანდრონიკაშვილთან ერთად იმყოფებოდნენ აგიაშვილები, წერეთლები, გურიელები და სხვა წარჩინებულ-

მეორე
35M

იმერეთის უკანასკნელი მეფე, სოლომონ მეორე
1773 — 1815

ნი, რომელთაც ფარ-ხმალი არ დაეყარათ და პოლიტიკურ და სამხედრო კავშირებზე ოცნებობდნენ, ნაპოლეონიდან დაწყებული, ეგვიპტის და ტრაპეზუნდის ფაშით გათავებულნი.

მეფე ყველგან დესპანებს გზავნიდა, მაგრამ სხვაზე უფრო უმაღლესი იმერეთს სჭიროდა გამხნევება და იმედის ხმის მიწვდენა, და მეფე ხალხს ცეცხლის - მომდები მოწოდებებით მიმართავდა და მას უხსნიდა — თუ რად დასტოვა სამშობლო და რა ხიფათს უმზადებდა რუსეთი ძველ სამეფოს. მოვიტანოთ მეფის ერთი წერილიდან, რომელიც მან ქუთათელ მიტროპოლიტს გაუგზავნა, ზოგი ადგილი: „მერმედ“, სწერდა მას მეფე, „როდესაც გადაწყვეტიტ გული დავაჯერეთ, რომ რუსეთს მისტუმრებდენ — თქვენის მოშორებისა და იმერეთის საუკუნოდ დატოვების ცეცხლი ჩემს გულს მოეგზნა; ცას ქვეშეთ დიდებას, თქვენთან ყოფნა, თქვენთან სიხარული, თქვენთან სიცოცხლე და სიკვდილი ვარჩიე — ჩემი თავი გარდავსდევ, ღამით გამოვედი და 23 ცხენოსანის ხლებით აქ მშვიდობიანად ჩამოველი“-ო, და განაგრძობს: „აწ თქვენგან და მთელის იმერეთისაგან ჩემი საწადელი ეს არის: მე თუ სხვა სამსახური რამე დამიკლია იმერეთისათვის, ეს კი ყველამ იცით, რომ თქვენის პატივისცემის და სიყვარულისაგან არაოდეს ჩემი გული არ გამაძღარა... ამაზედაც ფიცით გარწმუნებთ, — თუ იმერეთს ჩემის დაკარგვით ბედნიერება და თავისუფლება მიეცემოდეს, როგორც თქვენის მოუშორებლობისათვის თავი გამოვიმეტე, ისე თქვენთვის დაკარგვას სიხარულით მივიღებდი... მაგრამ ვიცი და თქვენც ხედავთ, რომ როგორც სხვა თქვენი მეზობელნი იმათ (რუსთა) ხელში უნუგეშოდ ჰკვენესიან და დღე და ღამ ოჯახის პატივიდან მდაბლდებიან სახლისა და ცოლშვილის უპატრონობისათვის სიკვდილს ნატრულობენ, თუ იმერეთის დამორჩილებაზე გულ დასმულნი შეიქმნენ,

მერე უმწარესი და ყოველს მეზობელზე უძნელესი დღე იმერეთს მოადგება, და რომელსაც დღეს ოქროს აძლევენ, ხვალ მათის ოჯახის საცხოვრებელსაც წაართმევენ შეხედეთ საქართველოს (ქართლ-კახეთს), რომელსაც პირველში ფიცითა და ოქროთი მოატყუეს და დღეს აღარც სიმდიდრე უხარბიანთ და აღარც თავეთი სახლი, და სიკვდილს ნატრულობენ. ყველამ იცით, რომ თავეთ ჩვეულებას (რუსები) თქვენთვის არ გამოსცვლიან, არც თქვენს მამა-პაპას იცნობენ, არც აქვო სიყვარული და გულის შეტკივება, რომელიც მე მაქვს, გიცნობთ და მიცნობთ!.....

ყველანი განამტკიცეთ და თქვენი ჩემზე მამაშვილური სიყვარულის შემძლეობა დღეს გამოაცხადეთ. თუ დამაჯერებთ, მე თვითონ შემოვალ თქვენთან და უცხო ჯარებს აღარ დავეძებ, რომ ღვთისა და თქვენი შესაწუხებელი საქმე არა მოხდებ რა... ამაზედ გული დააჯერეთ — თქვენთან და იმერეთში ცხოვრებისათვის ჩემი სიცოცხლე უნდა დავასრულო, იცოდეთ“. (იხ. აქტი, III, ნომ. 344).

აი, ასეთ გულწრფელსა და სიყვარულის ალით აღზნებულ წერილებს სწერდა მეფე იმერეთს.

ამის შემდეგ ყველაფერი შებრუნდა: იმერეთს იმედი დაეუფლა და ყველანი მეფის შემოსვლას გულის ძგერით ელოდნენ. მარიამ დედოფალი ისევ საზანოში იმყოფებოდა და მეფის ახალ ბრძანებას უცდიდა...

გენ. ტორმასოვი მოსვენებას ჰკარგავს; და სიმონოვიჩს სწერს, «ვიცი რა იმერელთა ქარაფშუტა და მჩატე ხასიათის ამბავი, მინდა ზომები მივიღო და ყოველივე ეხლავე აღკვეთო, განსაკუთრებით უნდა ეხლავ გადავსჭრა ყოველგვარი კავშირის შესაძლებლობა მეფესა და იმერეთის შუა და ყველაზე უწინ იმ პირებთან, რომელთაც აქვთ დიდი გავლენაო. ამიტომ წინადადებას გაძლევთ ეხლავ გადაიყვანოთ და ფოთის ციხეში მოათავსოთ საგანგებო თვალყურის დევნის ქვეშ: დედოფალი მარიამი, დაი მისი მიაი, მეუღლე მიქელაძისა, — დაი

სოლომონ მეფისა მარამი, — მეუღლე მალხაზ ანდრონიკაშვილისა — მთელი მათი ოჯახთა შემადგენლობით, რადგან დღეიდან მათი იმერეთში დატოვება სახიფათოა. მაგრამ ყველაფერი ეს ისე სწრაფად უნდა მოხდეს და ისე მოხერხებით, რომ ხალხში რაიმე მღელვარება არ გამოიწვიოსო. ამავე დროს ყველა ამათი ქონება და მამული აღწერეთ და ხაზინას გადაეცით“-ო. (იხ. აქტები, ტ. 2).

მაგრამ სიმონოვიჩი, რომელიც იმერელთ უფრო იცნობდა და მათი შეურაცყოფა სახიფათოდ მიაჩნდა, სხვა, უფრო ფრთხილ ზომებს ურჩევს გენ. ტორმასოვს: — ის სწერს, რომ დედოფლის ძალად გაყვანა ფოთის ციხეში და თან მამულების ჩამორთმევა აქაურ ხალხზე ძალიან მძიმე შთაბეჭდილებას მოახდენსო. ამ ხალხს, რომელსაც ასე დიდად ჰყვარებია დედოფალი, არ შეეძლო, რომ მის ასეთ შეურაცყოფას შერიგებოდა და მოსალოდნელი იქნებოდა მღელვარებანი, ამიტომ სჯობსო, დასძენს სიმონოვიჩი, დედოფალი ქუთაისში გადმოვიყვანო და აქ ჩემი თვალყურის დევნების ქვეშ ვიყოლიოვო. ასევე ურჩევდა ის მიქელაძის ცოლის, მაიას შესახებაც.

გენ. ტორმასოვი მიხვდა რა, რომ ქალთა და განსაკუთრებით დედოფლის შეურაცყოფას იმერლები მას და რუსთ არ აპატივებდნენ, იძულებული გახდა სიმონოვიჩის დასკვნას დათანხმებოდა.

ამავე ხანებში მან განსაკუთრებულის მოხსენებით და ბოდიშებით აუწყრა ეს დიდი მარცხი პეტერბურგს და მეფის გაქცევა იმას მიაწერა, რომ თვითონ იმ დროს ყარაბაღში იყო... ამავე დროს გენერალი ტორმასოვი ბოდიშს იხდის, რომ მეფე სოლომონი დროზე ვერ გამგზავრა რუსეთს. მეშინოდა მეტადო, სწერს იგი, რადგან მთის ხალხი და განსაკუთრებით ჩეჩნები და ყაბარდოელები, რომელთა ქვეყანაში სოლომონი უნდა გაგ-

ვეტარებინა, აჯანყებული იყვნენო; ამიტომ იმ ადგილებში იმერეთის მეფის პატიმრად გატარება ყოველად შეუძლებელი იყო. აქვე თანდართულია სია იმერეთის სამეფო სახლის წევრთა, საიდანაც ვტყობილობთ, რომ მეფის დაი, მარიამი (მეღლე მალხაზ ანდრონიკაშვილისა) თან გაჰყოლია განმდგარ ქმარს და ახალციხეში იმყოფებაო. ამრიგად, ეს ქალიც აჯანყებაში ურევიაო...

დედოფალი მარიამი გენ. სიმონოვიჩის წინადადებას არ დაეთანხმა და ისევ საზანოში დარჩა, რადგან იცოდა, რომ ქუთაისში გადასვლა მის ტყვეობას უღრიადა, ხოლო ეხლა კი მოქმედება და მეფის შემოსვლისათვის სამზადისი, ერის გამხნელება და დარაზმვა იყო საჭირო.

მოვიდა სანატრელი ხმაც და პროკლამაციები სოლომონ მეფისა იმერეთს მოეფინა. მეფე ისევ შემოიჭრა სამშობლოში და მისი დროშის ქვეშ ყველამ თავი მოიყარა. დედოფალი გამხნევდა, გააჟღერა და ერთი ადგილიდან მეორეში დაჰქროდა და საყვარელ მეფის და სამშობლოს დახმარებას ითხოვდა.

მალე საერთო აჯანყებამაც იფეთქა ქაიხოსრო აბაშიძის და დარეჯან ბატონიშვილის (სოლომონ პირველის ქალიშვილი იყო) მეთაურობით. გენ. ტორმასოვმა დიდ ძალი ჯარი და ახალი საჭურველი მიაშველა გენ. სიმონოვიჩს და ამ ჯარების უფროსად რენევატი, გენერალი ორბელიანი დანიშნა. ბრძოლები დაიწყო. მრავალ ადგილას იძლივნენ რუსნი, სოფელ ალთან მათ დიდი ზარალიც მიაყენეს, მაგრამ ჯარისა და არტილერიის სიმრავლემ ბოლოს მაინც სძლია იმერთ და მეთაური ქაიხოსრო აბაშიძე შეილებითურთ მოუკლეს.

დედოფალი მარიამი მაინც არ სცხრებოდა, ყველას აგულიანებდა, ამხნევებდა. სწერდა და მოუწოდებდა....

გენ. ორბელიანი გენ. ტორმასოვს მოახსენებდა: — ჩემი ჯაშუშები, ძმები ორჯონიკიძეები დაბრუნდნენ; ესენი ჩემგან კიკნაძეებთან იყვნენ მიგზავნილი; ეს ამ-

ბავი კი დედოფალ მარიამს შეეტყო და მაშინვე კიე-
ძეებისათვის ებრძანებინა დაეჭირათ ძმები ორჯონიკი-
ძენი, ვითარცა გამცემნი და რუსთა აგენტები, და მე-
ფისათვის მიეყვანათ (იხ. აქტები, 4).

24 ივლისის ბრძოლის შესახებ გენ. ტორმასოვი პე-
ტერბურგს მოახსენებდა: — ჩხერთან აჯანყებულ 5.000
კაცისაგან შემდგარ რაზმს გაემაგრებინა ადგილები.
დიდი და მწარე ბრძოლათა შემდეგ მტერს ზარბაზნებით
უკან დავახევინეთ; აქ დაზოცილთა შორის იპოვნეს
გვამი დიმიტრი აბაშიძისა, რომლის ჯიბეში აღმოჩნდა
ქაღალდები: — წერილები მეფე სოლომონისა, დედო-
ფალ მარიამისა და სხვათა, რომელნიც მტერთ ხელმძღ-
ვანელობდნენო. ამ დიდი დამარცხების შემდეგ, დასძენს
გენ. ტორმასოვი, იმერეთი, იმედია, დაცხრება, და გენ.
სიმონოვიჩი დამნაშავეებს ციმბირს გადაასახლებსო. დე-
დოფალი მარიამი კი სამეგრელოში გახიზნულა და იქე-
დან მის ჩამოსვლას ველოდებითო. (აქტები 4).

ამ ბრძოლათა შესახებ თვით გენ. სიმონოვიჩი 30 .
9. 1810 წ. ასე მოახსენებს გენერალ ტორმასოვს: —
მტერი 23. 9. დავამარცხე და ხანის ხეობაში მეფეს გზა
მოვუჭერ და როცა ხანს ვუახლოვდებოდი, 25. 9. დი-
ლით, მეფე გადავიდა ახალციხეში და მას გაჰყვა თან 200
ერთგული. დედოფალი უკვე აღრევე დამპირდა ქუთა-
ისს მოსვლას, მაგრამ არ შეასრულა; შემდეგ შევიტყვე,
რომ 26. 9. მისულა სამეგრელოში მთავრინასთან. მას
ახლდნენ აბელ ნიჟარაძე, ოტია ლორთქიფანიძე და მე-
რაბ და ვახუშტი მდივანიო. მივიღე რა ამის ცნობა, მი-
ვსწერე მთავრინას — ჩამოიყვანოს დედოფალი, რაზე-
დაც მან მიპასუხა, რომ თვით მოვა და ამაზე პირადად
მომელაპარაკებო და მეც ამას ვუცდიო.

ამის შემდეგ წერილში ნ. ოქტომბერს ის ატყობინებს
გენ. ტორმასოვს: — აქამდის ველოდებოდი მთავრინას
(ნინოს) და ჯერ არ მოსულაო; მინდა მოველაპარაკო

დედოფალი მარიამის შესახებო. მალხაზ ანდრონიკაშვილის ცოლი მარიამი კი ახალციხიდან მწერს, რომ მას უნდა დაბრუნდესო და მეც ვურჩევ და ვარწმუნებ, რომ არავეითარი ხიფათი მას არ მოეღოსო...

მარიამის ოდიშში გადასვლაზე შემდეგს ვკითხულობთ დავით ბატონიშვილის ისტორიაში: —

1810 წ. როცა სოლომონი დაბრუნდა ახალციხედან და მიიმხრო იმერნი, — ლენერალ ორბელიანმა შეუსია რუსის ჯარი და იძლივა მეფე და წარვიდა ხანის შთით ახალციხეს და გამოუტევა მუნათ გზით მეუღლე თვისი, დედოფალი მარიამ და და თვისი მათი, რომელნიცა მიენიდნენ ოდიშს, სამშობლოს თვისისა, სახლსა დადიანისა ხოლო ტორმასოვმან სთხოვა დადიანსა ცოლი მეფისა, დედოფალი მარიამ და გარდაიყვანოს ტფილისს, მეფის დით მათითი და მუნით ორნივე წარგზავნეს რუსეთად და პატიმარ ჰყვეს ვორონეჟსა ქალაქსა შინა (დ. ბატ. გვ. 92).

ამავე საგანზე ნიკო დადიანი სწერს: —

„ულონო იქმნა მეფე... და წარვიდა კვალად ახალციხეს და მეუღლე თვისი მარიამ დედოფალი წარგზავნა დადიანისა ლეონისა თანა, ვინაითგან იყო მამის დაა მისი. გარნა მოითხოვეს იგი რუსთა, რათა წარგზავნოს რუსეთად, თუმცა ამისთვის დიდათ სწუხდა მთავარი დადიანი ლეონ და დედა მისი, საქართველოს მეფის ასული ნინო დედოფალი, გარნა ვერ წინააღუდგა ბრძანებასა იმპერატორისასა და მწყალობელის თვისის ხელმწიფისა და წარიყვანა რუსეთად დედოფალი მარიამ“... (ისტ. ნ. დადიანისა, გვ. 42).

ტორმასოვიც აღარ უსვენებდა სიმონიჩს: — ჩქარა ჩამომიყვანეთ თბილისს დედოფალიო, და რა-კი მან ვერ შესძლო მთავრინას დაყოლიება, ეხლა თვით მოჰკიდა ხელი საქმეს მთავარმართებელმა და დედოფალ ნინოსთან მიწერმოწერას გულმოდგინეთ შეუდგა.

18 — 10 — 1810 ტორმასოვი სამეგრელოს დედოფალს სწერდა: —

„შევიტყვე რა, რომ იმერეთის დედოფალი მარიამ თქვენთან იმყოფება და ვიცი რა თქვენი ერთგულება ხელმწიფისადმი, მჯერა, რომ თქვენ ეს ჩაიდინეთ: 1) ნათქვამისადმი სტუმართმოყვარეობით და 2) რათა მოგესპოთ

მისთვის შესაძლებლობა გარეუღიყო მისი ქმრის ღალატ-
შიო. რა-კი მისთვის კეთილი გასურთ, გთხოვთ ურჩიოთ —
დაადგეს მისთვის ერთად-ერთ საბედნიერო გზას: ეხლავ
ნებით გამოსწიოს ჩემთან, სადაც დედოფლურ პატივში
ვიყოლიებ, ვიდრე ხელმწიფის შესაფერ წყალობას მიი-
ღებდეს; ვაცხადებ, რომ მას არაფერი შეხვედება და ყო-
ველგვარ მფარველობასა და პატივს, რაც მის ხარისხს შე-
შვენის, არ მოვაკლებო. ყოველი განდგომა და წინააღმდე-
გობა მას მხოლოდ ზიანს მიუტანს, რადგან იძულებული
ვიქნები ძალით გამოვიყვანო და არ მინდა თქვენს ოჯახს
და მდგომარეობას ასეთი უსიამოვნება მივაყენო; დიდათ
შეუფერებელი რამ იქნება ეს თქვენთვის. ამასთან გაუწ-
ყებთ, რომ მაქვს ხელმწიფის ბრძანება, რომ სადაც არ
უნდა იყოს ის, უნდა ძალით გამოვიყვანო, თუ არ დამ-
ნებდა და თვით არ წამომყვა“-ო.

ტორმასოვი ასეთივე წერილით მიმართავს თვითონ
მარიამს: — მასაც ფიცს აძლევს, ყველაფერს ჰპირდება
და სთხოვს, ძალდატანებამდე ნუ მიმიყვანო. — მესამე
წერილით ის მიმართავს მალხაზის ცოლს ახალციხეში და
ურჩევს დაბრუნდეს და თან მასაც დიდ წყალობას ჰპირ-
დება. — აი, ამ წერილებს უგზავნის ტორმასოვი სიმონო-
ვიჩს და სთხოვს: გადაუგზავნოს ისინი დანიშნულებისა-
მებრ, და თან დასძენს, რომ შთააგონოს მარიამს, რათა
ნებაყოფლობით ჩავიდეს თბილისს. მაგრამ თუ დედო-
ფალი ამ რჩევას არ მიიღებსო, მაშინ მან ძალა უნდა იხ-
მაროს, მაგრამ ამ შემთხვევისათვის ჯარი „დიდი მოხერ-
ხებით უნდა გააგზავნოთ, ვითომ პროვიანტის გამოსატა-
ნად და საიდუმლოება უნდა იცოდეს მხოლოდ ოფიცერ-
მა: იმან უნდა გადასცეს ჩემი წერილი დედოფალს და თუ
არ წამოყვება, ძალა იხმაროს“; ყველა ბატონიშვილი, დე-
დოფალი, მალხაზ ანდრონიკაშვილი, ცოლი მისი მარიამ,
დარეჯან ბატონიშვილი და სხვები თბილისს მოიყვანეთო
(აქტები, 4).

დედოფალმა, ეტყობა, ამჯობინა საყვარელ ოძლისა
და მთავრის ოჯახისათვის ამგვარი უსიამოვნება და ხი-
ფათი აეცდინა და მასპინძლები უხერხულებიდან ეხსნა: —
ის ნებას დაჰყვა ტორმასოვს, ენდო სიმონოვიჩის პატიო-
სან სიტყვას, რომ ღირსეულად მოეპყრობოდენ; გამოე-

თხოვა საყვარელ ოდიშს, წააპინძლებს და გამოსწია.

2 ნოემბერს 1810 წ. ტორმასოვი თბილისის კომენდანტს, სომეხ ახვერდოვს სწერდა, რომ, სიმონოვიჩის ცნობით, მალე საიმედო „ქონვის“ ხლებით თბილისს გამოიგზავნებიან: დედოფალი მარიამ, მისი დაა მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლე — მაია (აქედან სჩანს, რომ ეს ქალიც მთავარმართებელის ნებას დაჰყოლია და ახალციხედან დაბრუნებულა), ბატონიშვილი დარეჯანი, ასული სოლომონ დიდისა და სხვანი. ყველა ამათთვის გთხოვთ დაამზადოთ თბილისში საცხოვრებელი ბინები და თან გევალებათ სასტიკ თვალყურის დევნაში იყოლიოთ ყველაო.

დაახლოებით ორი კვირის შემდეგ, ახვერდოვი მართლაც, ატყობინებდა მთავარმართებელს, რომ იმერეთის დედოფალი მარიამ და სხვანი 16 — 11 — 810 წ. თბილისს ჩამოვიდნენო. მარიამი და დაა მეფისა მოვათავსებ ბაგდანოვის სახლში, დანარჩენი კი სხვა ბინებშიო. ამით ამალაში არის 79 სული და ვცდილობ მათი რიცხვი შევამციროო. დარაჯებიც ყველას მივუყენეო. დედოფალს თვიურად 100 მანეთი დავუნიშნე. ამის გამო მან გამოიგზავნა ბებუთაშვილი და შემომითვალა, რომ ეს თანხა მისთვის ფრიად მცირეა და რომ თქვენ მას აღუთქვით თანხა, და პატივი, რაიც მის მალალ ხარისხს შეეფერებაო. ამაზე ვუპასუხე, რომ ამ კითხვას მე თვითონ ვერ გადავწყვეტოთქო. ამას გარდა, რადგან მას ნივთები აქ თან არ მოჰყოლია, მივცე ბრძანება, რომ იმ ქონებიდან, რაიც დარჩა გაქცეულ მეფის შემდეგ (ნოხები, საბნები და სხვა) დედოფალს მიეცესო.

დედოფალი მარიამი, როცა შეატყო, რომ ტორმასოვმა აქაც ფიცი გასტეხა, აღშფოთდა და 16—12—1810 ტორმასოვს მიმართა. დედოფალი სწერდა — თქვენს ფიცსა და დაპირებას დავყევი და მყისვე თბილისს ჩამოველ. არავითარი დანაშაული მე არ მიმიძღვის ხელმწიფის წინაშე, გარდა იმისა, რომ ვარ მეუღლე იმერეთის მეფისა. ეხლა არ მესმის, რად მეპყრობიან ასე შეუფერებლად და უდიერად. თქვენთან სამი თხოვნა მაქვს: 1) დღემდე თქვენ არ ისურვეთ ჩემი მიღება, 2) რად დამინიშნეთ თვიურად 100 მანეთი, რაიც ჩემთვის კი არა, უკანასკნელი ადამიანისათვისაც მცირედია, — თქვენ კი აღმიტქვით,

მივიღებდი ყოველგვარ პატივსო, 3) ოდიშში წასვლის წინ ქუთაისში დავსტოვე ზოგი ჩემი პირადი ნივთები და აგრეთვე ჩემი მოახლენი, ეხლა კი ყოველი ესეც ჩამომართვეს და სრულიად მარტო და უსახსროდ დავრჩი, — ვითხოვ პასუხსო. ამის პასუხი ის იყო, რომ დაახლოებით ერთი კვირის შემდეგ ლენერალ დელპაცოს ატყობინებდა ტორმასოვი (22 — 12 — 1810 წ.), რომ ხუთ დღეში აქედან ვორონეჟს იგზავნებიან (ამ საშინელ ზამთარში დარიალზე მოგზაურობა დედოფალს არ გადაუდევს და ასე მისი გადასახლება დააჩქარეს), დედოფალი მარიამი და მისი დაჲ ანდრონიკაშვილის მელღეო, — უკანასკნელი მისი შვილითო, — და გთხოვთ: მიიღოთ ზომები მათი მოზღოკამდე გასაცილებლადო.

დედოფალისა და სხვათა გადასახლების შესახებ 29 — 12 — 1810 წ. ტორმასოვი მინისტრს რუმიანცევის მოახსენებდა: „როგორც 16—12-ს გწერდით, გადმოვიყვანე დედოფალი მარიამი და ბატონიშვილები თბილისს. დედოფალ მარიამს და მიფის დას, მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლეს, როგორც ისეთ პირთ, რომელნიც იმერეთის აჯანყების გაძლიერებას ხელს უწყობდნენ, რუსეთს ვაგზავნი და დროებით საცხოვრებლად ვორონეჟს ვუნიშნავ, ვიდრე იქ ხელმწიფის საბოლოო გადაწყვეტილება მიიღვათო. ამათზე დამატებით უნდა გაუწყოთ, რომ დედოფალი მარიამი, როცა სოლომონ მეფე, თურქთა და ლეკთა ნაწილებით, აჯანყების მოსაწყობად იმერეთს შემოიჭრა, მეფესთან იყო და ეხმარებოდა მას, სწერდა სხვა და სხვა იმერელ თავადებს მოწოდებებს, რომლითაც სცდილობდა მათ გადმობირებას სოლომონის სასარგებლოდო. ეს წერილები, დახოცილ აჯანყებულთ რომ აღმოაჩნდათ, ეხლაც ჩემთან ინახება. ამ ბრძოლებში დედოფალი მუდამ რა ყველგან მიფის ახლდა და ბოლოს სოლომონის უკანასკნელ საფარს, ხანის ხეობას მიაშურა მეფესთან ერთად და მან არ დასტოვა ეს ადგილი, ვიდრე მეფე აქაც არ დამარცხდა და მსლებლებითურთ ახალციხეს არ გადაიჭრაო. მაშინ დედოფალმა, რა-კი ველარ შესძლო, რომ მეფეს თან გაჰყოლოდა ახალციხისაკენ, მოახერხა საიდუმლო გზებით სამეგრელოს გასვლა და იქ დედოფლის ოჯახს შეაფარა თავი, როგორც მიცვალებული

მთავრის გრიგოლ დადიანის დამ. რაც შეეხება სოლომონის დას, მალხაზ ანდრონიკაშვილის (კოლას, ესეც ამავე წესით ყველაფერში ეხმარებოდა ქმარს, მალხაზს, რომელიც დიდი ერთგულია სოლომონისა. ის არამც თუ მუდამ ქმართან, მალხაზთან იმყოფებოდა ყველა არეულობა - შეტაკებათა დროს, არამედ თან გაჰყვა მას ახალციხეს, მაგრამ მალე გადაიფიქრა და უკან დაბრუნდა. ორივე ამათ თბილისში მიეუჩინე ბინა და დავუნიშნე დედოფალს 100 მანეთი და მაია ანდრონიკაშვილისას 50 მან. თვითრად, თუმცა ეს თანხა მცირეა, მაგრამ მე ვერ მიეუმატე რამეო. რაც გამგზავრებას შეეხება, ვიდრე ყველაფერი მზად არა მქონდა, ვერ გავამგზავრე, — ეხლა კი მათ განვუცხადე გამგზავრება და ისინი დამთანმხდნენო. იმერეთის საბოლოო დასამშვიდებლად უცილო იყო მათი საჩქაროდ გადმოგზავნა, რადგან, თუმცა აქ ზვირვის ქვეშ იყვნენ, — მაგრამ მაინც მოახერხებდნენ დაკარგული გზების პოვნას, ხალხის აღრევას და მეფესთან კავშირის გაბმასო. რაც შეეხება მოხუც დარეჯანს, — შევიწყნარე მისი თხოვნა და ჯერჯერობით თბილისში დავტოვე, რადგამ ამ დიდ სიციფეში ვერ შესძლებდა ასეთ ძნელ მოგზაურობასო (იხ. აქტები, 4).

დედოფალი და მისი მული, სოლომონ მეფის დაჲ ამრიგად საჩქაროდ რუსეთს გადაასახლეს და ვორონეჟში პატიმრად ჰყვეს. შესწყდა მათი ახლო კავშირი სამშობლოსთან და ახალციხესთან, საიდანაც ორივე მებრძოლი და ღირსეული ქალები ახალ იმედებს მოელოდნენ და ფიქრობდნენ, რომ სოლომონ მეფე და მისი სარდალი მალხაზი, ბრძენ სოლომონ ლეონიძის დახმარებით, კვლავ შეიძენდნენ რომელიმე ძლიერ მოკავშირეს, ახალის ძალებით დაესხმოდნენ იმერეთში მდგომ რუსის ჯარებს და ქვეყანას უშველიდნენ. ამ დღეს ელოდნენ ისინი, მაგრამ რუსეთი აჩქარებდა მათ გადასახლებას და გული დამშვიდებით არ ჰქონდათ, ვიდრე დედოფალს ჯერ კიდევ საქართველოს მიწაზე იდგა ფეხი.

მართლაც, რეზიდენტები საიმედო ცნობებს ვერ აწვდიდნენ რუსებს სოლომონ მეფის შესახებ. სიმონოვიჩი 22 — 12 — 1810 წ. ტორმასოვსა სწერდა, რომ ყოველი კუთხე ახალციხის ახლო თვითონ მოვიარე და შევიტყე, რომ მეფე არტაანდან ისევ დაბრუნდა და გაგზავნა კონ-

სტახტინოპოლს ელჩებად სვ. აგიაშვილი და ქაიხოსრო წერეთელი, ხოლო ნაპოლეონთან კი პატრი ნიკოლა, როსტომ ნიჟარაძე და კიდევ ერთი რწმუნებული, — მეფე ნაპოლეონს მფარველობასა და დაცვას სთხოვსო. ესეუ სოლომონ მეფეს უკვე ბევრი მომხრენი ჰყავს და ალბათ გაისათ დიდის ძალეებით კვლავ შემოგვიტევსო, დაძძენს დენერალო. რაც შეეხება ზურაბ წერეთელს, ისიც გადაუდგა რუესებს და თავისი შვილის სვიმონის საშუალებით მეფესთან კავშირშიაო. (იხ. აქტები, იქვე).

სოლომონის ეს გეგმა იმ უამად შაჰმა ჰირმა და სიმ-შილმა ჩაშალა, იმერეთში რომ მძინვარებდა, ხოლო შემდეგ წლებში კი ნაპოლეონის დამარცხებამ, ალექსანდრე ბატონიშვილის (1812 წლის) ამბოხების ჩაქრობამ და ოსმალეთისა და სპარსეთის გაუტანლობამ. საბრალო მეფეს იმედები დაემსხვრა და ამან მოუსწრაფა სიცოცხლე ჯერ კიდევ ახალგაზრდას და მხნეს... საყვარელი მეუღლის, ამ ერთგულ და მშვენიერ მარიამის ნახვის მონატრულმა მეფემ ერთხელ კიდევ სცადა და დირბის არქიმანდრიტის ხელით მთავარმართებელს მისწერა და სთხოვა — მეუღლისათვის ნება დაერთოთ ჩასულიყო მასთან ახალციხეს, თან იმერეთში ზოგიერთ დაშთენილ ნივთების გამოტნევისაც სთხოვდა, — მაგრამ ყველა ამაზე, რა თქმა უნდა, მეფეს უარი უთხრეს... უმძიმესი; მწუხარება ლტოლვილ მეფეს თავს დაატყდა, როცა მისი დასაყრდენი, მრჩიველი და ბრძენი სოლომონ ლეონიძე გარდაეცვალა...

როგორც ვხვდებით დედოფალი ვორონეჟში, ჩვენ სამწუხაროდ, არ ვიცით, მაგრამ საკმაოა ითქვას, რომ ის იქ, ბატონიშვილ დაჟითის ცნობითაც, პატიმრად იმყოფებოდა. მისი ერთად-ერთი წადილი იყო — როგორმე საყვარელი მეფისათვის ცნობა მიეწვდინა, რომ მხნედ ყოფილიყო, და რომ მისი ხილვის იმედით ცოცხლობდა.

როცა დედოფალმა შეიტყო, რომ ტორმასოვის შემცვლელი პაულიჩი თბილისს მიდიოდა, მან მოახერხა მისი ნახვა და ახალ მთავარმართებელს წერილი გადასცა მეფისათვის ახალციხეში გადასაგზავნად. ამ წერილში დედოფალი თავის მეუღლეს ურჩევდა: უკან დაბრუნებულყო; ამით დედოფალს უნდოდა მეფისათვის როგორმე ხმა მიეწვდინა. პაულიჩმა ამ წერილს თავისივე ზედ მიაყოლა,

ურჩია მეფეს რუსეთთან შერიგება და პატივებას დაჰპირდა. მეფემ ამაზე პაულის უპასუხა, რომ მზად ვარ დავბრუნდე, თუ კი **უსამართლოდ წართმეულ ტახტს დამიბრუნებთო**. ეს ისეთი პასუხი იყო, რომელიც ღირსეულ მეფეს შეეფერებოდა და რომელსაც სოლომონმა ერთხელაც არ უღალატა (იხ. აქტ. 5).

მაგრამ თვითონ მეფეს უღალატა უკუღმართმა დრომ, საკუთარმა ჯანმა, და იმერეთის, მის ერთგულ მხლებლების და ყველაზე ადრე საყვარელ დედოფლისათვის მოულოდნელად ის უცხოეთში და ლტოლვილობაში, 42 წლისა აღესრულა... ეს თავზარდამცემი ამბავი დედოფალმა გორონეეში ყოფნისას შეიტყო.

16 — 5 — 1815 წ. მთავარმართებელი რტიშჩევი დედოფალ მარიამს ატყობინებს, რომ 7 იანვარს 1815 წ. მეფე სოლომონი გარდაიცვალა **ტრაპეზუნდში** გულის დალის დაავადებით, სიმსივნით და სამძიმარს უთვლის მას, და თან აცნობებს, რომ თქვენი დიდი ხნის თხოვნა პეტერბურგს გადასახლების შესახებ ეხლა იმედი მაქვს დაკმაყოფილებული იქნება და გზის თანხაც მოგეცემათო. იგი ამასვე სწერს სოლომონის დას, მალხაზის ცოლს; იმასაც სამძიმარს უთვლის ძმის გარდაცვალებისა გამო და იმედს აძლევს, რომ ეხლა მაინც მიიღებთ ნებას პეტერბურგში იცხოვროთო და გზის ხარჯებიც გადახდილი იქნებაო. ამავე ამბავს ატყობინებს მთავარმართებელი რტიშჩევი სამინისტროს პეტერბურგში, და თან დასძენს, რომ გორონეეში გაჭირვებით მცხოვრები ორი მარიამი... დიდი ხანია ითხოვს ნებას პეტერბურგს გადაყვანისასო და ეხლა, როდესაც სოლომონი მოკვდა, შეიძლება ეს თხოვნა შევიწყნაროთო; მით უმეტეს, რომ მათ ამ ხუთი წლის განმარტობულის ცხოვრებით, თავმდაბლობითა და სამაგალითო მოთმინებით დიდი ნდობა დაიმსახურესო; გთხოვთ აპატიოთ მათ, და გზის ფულად მისცეთ პირველს — 6.000 მან. და მეორეს — 4.000, რადგან დღემდე ძალიან ცოტას იღებდნენ და ვიცი დანამდვილებით, ვალები დაედგათო.

თავისი მეუღლის გარდაცვალების შესახებ საშინელი ცნობის მიღებამ დედოფალს ყოველი ნუგეში და სიცოცხლის ძალა გამოაცალა. ეხლა მისთვის ერთბაშად დაიწყო ყოველივე და დაშთა მხოლოდ ერთად - ერთი მიზანი — საჩქაროდ მისუღიყო იქ, სადაც მისი საყვარელი ქმრის

და მეფის ძვირფასი ცხედარი განისვენებდა. მის საფლავთან მუხლი მოეყარა და ყველაფერი, რაც გულში დაგროვილი ჰქონდა და აქამდე სწვავდა, მოთქმით, სამეგრელოს უდიდეს ოჯახთა ძველი წესით, ამოეტერია... შემდეგ კი ეს ძვირფასი ცხედარი გელათს წაესვენებინა და დაეფლო იქ, სადაც საქართველოს ბატონნი და მეფენი უშფოთველსა და მარადიულ ყოფას მისცემოდნენ, და სადაც განისვენებდა საყვარელი მეფის სახელოვანი ბიძა, დიდებული მეფე იმერთა, სოლომონ პირველი. ეს უკანასკნელი, მისი დიდი დამსახურებისათვის, როგორც ცნობილია, დაკრძალულ იქმნა გელათის მთავარი ტაძრის შიგნით, რაიც გელათის მონასტრის გრძელ ისტორიაში იშვიათი მაგალითი ყოფილა.... ასე ფიქრობდა პატიმრად ყოფილი დედოფალი და თავისი ზრახვა და ტკივილები პეტერბურგს აცნობა და სთხოვა, ზოლო ამავე დროს ქუთაისში ღენერალ სვიმონოვიჩს (ალკე თხოვნით მიმართა. მოვიტანოთ აქ ეს შესანიშნავი წერილი-გოდება, რომლის, სამწუხაროდ, მხოლოდ ცუდი რუსული თარგმანი მოვიპოვეთ. ამ წერილის ზოგი ადგილი ჩვენ შემოკლებით ვთარგმნეთ. წერილი მარიამისა ღენერალ სვიმონოვიჩისადმი, 1815 წ.:

„ო, რა თავზარდამცემი ამბავი მეუწყა; რისხვის ანგელოსი დაუცხრომილის შურის ძიებით ჩემი მდევნელი და ბასრი მახვილით ჩემის გულის მჭრელი — ასე მოულოდნელად მისპობს ყოველ ბედნიერებას და უბედურს სულს ჩემსას აღავსებს განუწყვეტლივ ოხვრითა და გოდებითა, როცა მე თვითონ უნდა აღვიარო დაკარგვა ჩემის მეფისა და ბატონისა. ოხ, რა გაუგონარსა და უცნობ რამეს წარმოსთქვამს ჩემი ბაგი დღეს, რა გეარად იკვალა გონება ჩემი, რომელიც ამაყობდა თვისის ბედით, რადგან იხარებდა სიცოცხლით ჩემის ბატონის მეფისა და მოელოდა მის ხელში სულის დაღვივასა. ეხლა კი ყოველს სიხარულს მოკლებული, სასოწარკვეთილობის მორევს მიცემული, და სასიკადილო უკუჩნით მოკული, ასე დამსაჯა შეუბრალებელის მრისხანებით შემომქედმა, რომელმაც მიმიღო სინათლე ჩემის ყოფისა და მომაკლო უძვირფასესი განძი ისე, რომ არ დამიტოვა ქვეყნად არავითარი სიხალისე, რადგან დაშთინილი ვარ უმემკვიდროდ... გონება დაკარგული და უმწეო მივცემივარ ცრემლთა ტალღებს,

რომელნიც სწვავენ ჩემს არსებას... პორფირისა და გვირგვინის ნაცვლად, შემოსილ ვარ ძონძებით და მწუხარების ბასრი ისრები ჩხვლიტენ ჩემს გულს და უღმობელი მახვილი ჰკოდავს ჩემს არსებას... მაგრამ ამ მრავალ გვარ ჩემს მწუხარებას უფრო აღემატება და ყველაზე უფრო შეადრწუნებს სულს ის, რომ არ ვუწყვი სად და რა გვარად განისვენებს მისი უმაღლესი მეფური კეთილშობილებით შემკული ცხედარი, უპატრონოდ უცხო ტომის ხალხში, შეუფერებლად მისი მაღალი ღირსებისა და მე ველარ მოვესწარ იმ ბედნიერებას, რომ ვემსახურო მას: რის გამო ძრწოლა შემიპყრობს და გააფთრებულმა მინდა სული ჩემი ხორცთა გაეყარო, რათა ველირსო მასთან შეერთებასა“

ამის შემდეგ დედოფალი მიმართავს სვიმონოვიჩის თხოვნით — იშუამდგომლოს მთავარმართველის წინაშე, რათა აღუსრულონ მას ერთი და უკანასკნელი სათხოვარი: მას სწადია „დასაფლავებისათვის საყვარელ ქმრის და ბატონის ცხედრისა, იმ მიწისა, რომელსაც არავითარი დანაშაული არ მიუძღვის, რომელიც მხოლოდ თავისი ქვეყნის სიყვარულისათვის აღესრულა და დაშთენილ იქმნა აგრე უპატრონოდ, აი , ამ ძვირფასის ნეშთის, ჩემის საკუთარის ხარჯით გადმოსვენებისათვის გელათში დასაქალაქად, დამართონ ნება, ჩამოვიდე ჩემს სამშობლოში. ამის გარეშე, მე დღეს არაფერი მწადიან, არც თუ სახელი, არც დიდება და არც პატივი, და იქამდე თვით სიცოცხლეც კი არა. დამერწმუნეთ, რომ არა სამშობლოს ნახვისათვის და მისი სიყვარულისათვის და არც სხვა რაიმე მოსაზრებით ვითხოვ მე ამას, რადგან მთელი ჩემი სიცოცხლე მიმაჩნია უკვე მარტოოდენ უქმად და აჩრდილად..... გთხოვთ შემიწყნაროთ და დამეხმაროთ ამ ჩემის ვედრების აღსრულებისათვის გარეშე ამისა არ არსებოს ჩემთვის რაიმე ნუგეში და არ ძალუძს ადამიანს მანუგეშოს მე რითიმე; გარეშე ამ წადილის აღსრულებისა — ამ ერთადერთ წადილისა, რათა გაეხდი ღირსი შევეხო მის ძვირფას ცხედარს და ვემსახურო მას ბოლომდე, რაიც ჩემი უმაღლესი მოვალეობა არის. შეიწყალეთ სისხლის ცრემლების დამთხვევი და მუხლმოყრით მაკედრებელი, რომელიც აქამდე მოითხოვდა პატივს, ვითარცა გვირგვინოსანი დე-

დოფალი, ეხლა კი დამკარგველი საყვარელი ბატონისა თვისისა, რომლის გოლისათვისცა სიხარულად მივიღებდი ყოველსა სასჯელსა, ხოლო ეხლა ეს ყოველივე ჩემთვის ფუჭი გამხდარა.... ეხლა თქვენის წერილიდან ვტყობილობ, რომ ნება მომეცემა გადავსახლდე საცხოვრებლად პეტერბურგში; თქვენ ეს გასურთ სთხოვით მთავარმართებელს, ძაგრამ ეს დღეს ჩემთვის არარაა, თუ წინასწარ არ მომეცემა ნებართვა ჩემის სათხოვარის შესრულებისა. შემდეგ ჩემთვის სულ ერთია, სადაც ენებოს ხელმწიფეს, იქ მიბრძანოს ცხოვრება... ამავე თხოვნით მივმართე უკვე ბ-ნ მინისტრს და თუ ამის დაკმაყოფილება ვერ მივიღე, მაშინ ჩემის საცოდაობით აღევასებ მთელი რუსეთის საზოგადოებას, მოვიპობ რა საკლთარი ხელით ჩემს სიცოცხლეს“.....

ეს თხოვნა დედოფლისა, რომელიც აქტებში დათარიღებული არაა, დაწერილი უნდა იყოს დაახლოებით ივლისში ან აგვისტოში 1815 წლისა. დედოფალი დიდხანს ელოდა პასუხს, მაგრამ მთავრობა საქმეს არ აჩქარებდა და დაახლოებით ერთი წლის შემდეგ, მიიღო მან უმალესი რჩევა, რომ ამ ხანად უმჯობესია გადასახლდეს სიცი-

ხატი შეწირული მეფე სოლომონ II-ის დამს; მარიამ ანდრონიკაშვილისმიერ.

ხოვრებლად (მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლესთან და ვაჟთან ერთად) მოსკოვში, სადაც უკვე კარგა ხანია იმყოფებიან მრავალნი წევრნი სამეფო ოჯახისა ქართლ-კახეთიდან და აგრეთვე იმერეთიდანაცო. პეტერბურგი ამ რიგად ნაწილობრივ დაეთანხმა მთავარმართველს რტიშჩევს; დედოფლის ზემოთმოტანილი თხოვნის შესახებ, ის 2 — 5 — 1816 წელს სამინისტროს საგანგებო შეკითხვაზე უპასუხებდა, რომ „სამშობლოში დაბრუნება იმერეთის დედოფალ მარიამისა ... და მისი დარჩენა ისეთ ქვეყანაში, სადაც ის დედოფლად იყო და ინაწილებდა მეფესთან ერთად მართვა-გამგეობას; იმ ქვეყანაში, რომელიც ამ უმად ექვემდებარება ერთადერთ ძალას რუსეთის კანონებისას, იქ დედოფლის დაბრუნება უნდა ჩაითვალოს არა თუ შეუფერებლად, არამედ სახიფათოდაც, რადგან, რაც არ უნდა მარტოობაში და თავდაჭერილობაში იმყოფებოდეს იქ დედოფალი, ვერ ასცდებით სხვა და სხვა სახის პრიტენზიებს და ერთგვარ დაბკოლებებს მართველობის საქმეშიო. ამის გამო და რადგან დედოფალმა ბევრი მწუხარება და გაება გადაიტანა სამშობლოდან გაძევებისა, ღირსების ჩამორთმევისა და აგრეთვე ხანგრძლივი დატყვევებისა გამო („ზატოჩენიე“) ვარონეჟში და ყველა იმ გაჭირვებათა გამო, რაიც მას ამ ხანებში დააწვა, ქეშმარიტად მისი ბედი უნდა საჯალალოდ ჩავთვალოთ და უნდა ეთხოვოს ხელმწიფე - იმპერატორს: დართოს ნება გადავიდეს საცხოვრებლად პეტერბურგს და მასთან ერთად აგრეთვე მეორე მარიამსაც, მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლეს და დენიშნოს პენსიები შესაფერი ხარისხისაო.

პეტერბურგის მთავრობამ რტიშჩევის რჩევა მოიწონა, მაგრამ არც თუ მთლიანად, და დედოფალს არა პეტერბურგში, არამედ ჯერჯერობით მოსკოვში ცხოვრების ნიბა დართეს, სადაც იგი იძულებული შეიქმნა 1817 წ. გათასახლებულიყო.

სამინისტრო ამს შესახებ ახალ მთავარ-მართველს, ერმოლოვს ატყობინებდა, რომ მინისტრთა საბჭომ გაარჩია დედოფალ მარიამის და მათი ანდრონიკაშვილის თხოვნები და დაასაძინა, რომ მათი პეტერბურგს დაიმოსახლება დიდი ხარჯების გამომწვივი იქნება და ამიტომ დედოფალ მარიამს მიუჩინეს ბინა მოსკოვში. ხოლო სოლომონ მეფის დას, მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლეს, ნება

მისცეს სამშობლოში დაბრუნებისა, რადგან რტიშჩევის ცნობით, მალხაზ ანდრონიკაშვილმა მოინანია და ოსმალეთიდან დაბრუნდა; წინანდელ მთავარ-მართებელის აზრითაც, მაიას საქართველოში ცხოვრება არავითარ ხიფათს აღარ წარმოადგენსო... ვაჟი მალხაზისა კი პეტერბურგში დასტოვეს სამხედრო სასწავლებელში აღსაზრდელად. ამ რიგად, დედოფალი ვორონეჟში სულ მარტო დარჩა და ისევ მოსკოვს წასვლა არჩია. ჩამორთმეული ქონების ნაცვლად მას დაუნიშნეს 20.000 მანეთი წლიურად.

როგორც სჩანს, დედოფალმა ამჯობინა მოსკოვში გადასვლა, რათა ვორონეჟის ტყვეობიდან ბოლოს მაინც თავი ეხსნა და იქაურ ბატონიშვილთა დახმარებით იქნებ ბოლოს ნება მიეღო სოლომონის საფლავის ხილვისა.

როდის დართეს ნება დედოფალს, რომ პეტერბურგს გადასახლებულიყო, ამის პასუხს იძლევა პეტერბურგის მთავრობის „კავკასკი კომიტეტი“ უკრნალიდან ამონაწერი 1862 წლისა. აქ ჩვენ ვკითხულობთ: — „რაც შეეხება დედოფალ მარიამს, რომელიც ეხმარებოდა ქმარს 1810 წლის აჯანყებაში და შემდეგ, როცა მეფე ახალციხეს გაიქცა, ის სამეგრელოში დაიშალა; შემდეგ გაგზავნილ იქმნა ვორონეჟში 1811 წ. და როცა მეფე ტრაპეზუნდში მიიკვალა, დედოფალს ნება მიეცა გადასახლებულიყო 1817 წ. მოსკოვს, ხოლო 1818 წელს ნება მიეცა პეტერბურგში ცხოვრებისა. ვორონეჟში ყოფნისას მას წლიურად ეძლეოდა 6.000 მანეთი ოა ბნა. მოსკოვში ყოფნისას (ერთი წელი) მას დაენიშნა 20.000 მან., როგორც ეს ეძლეოდა ქართლ-კახეთის დედოფალს, ხოლო პეტერბურგში კი დაენიშნა 10.000 მან., როგორც იმერეთის მეორე დედოფალს — ანას და გიპაჟესათვის — 3.000 მან. წლიურად და სხვა“... (იხ. აქტივი, 12). ამ რიგად, წყაროები მარტო დედოფალ მარიამს ასახელებენ. რაც შეეხება სოლომონ მეფის დას მაიას, მან, სჩანს, ნებართვით ისარგებლა და საქართველოში დაბრუნდა, სადაც ღრმად მოხუცებულებაში (86 წლისა) თბილისში მიიკვალა და დაასაფლავეს ანჩისხატის ტაძარში 13 ოქტომბერს 1854 წელს (იხ. აქტივი, 12). ამისი შვილი იყო ცნობილი ღენერალი ივანე მალხაზის ძი ანდრონიკაშვილი (ის ხან მარიამადაც იხსენიება).

მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლე მარიამიც ისე

იღებდა მონაწილეობას იმერეთის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლებში, როგორც მისი საყვარელი რძალი, დედოფალი მარიამი, და არ დაუზოგავს საკუთარი ქმრის და ოჯახის მსხვერპლად მიტანა.

ჩვენ ვნახეთ, რომ მეფის დამარცხების შემდეგ, სხვა ერთგულებთან ერთად, ისიც საყვარელ ძმას ეახლა და ქმართა და ორი შვილით (ივანე და ნინო) ოსმალეთს გავიდა, რათა რუსთ არ დანებებოდა...

მკითხველისათვის ინტერესს მოკლებული არ იქნება, მოვტანოთ ზოგი ცნობა, რაც კერძოდ მომაწოდა ბ-ნმა ივანე ანდრონიკაშვილმა, რომელიც მარიამ ბატონიშვილის (მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეუღლის) პირდაპირ შთამომავლობას ეკუთვნის. ბ-ნი ივანე ანდრონიკაშვილი სწერს: „... იმ დროს მალხაზი ცოლშვილით ახალციხეში ბრძანდებოდა, საცა სოლომონ მეფეს თან ახლდა. ღენ. ტორმასოვი შეეცადა მის გადმობირებას, მაგრამ იცოდა რა, რომ პირდაპირ ვერას გახდებოდა, საგანგებო მიპატივებით მიმართა მის მეუღლეს, მარიამს და აღუთქვა, — თუ კი ის ინებებდა იმერეთში დაბრუნებას თვისის შვილებით, მათ მამულები უკლებლივ დაუბრუნდებოდათ და რუსეთის ხაზინა არას დაზოგავდა, მიიღებდა ყოველგვარ ზომებს, რათა მარიამს და მის ოჯახს არ მოჰკლებოდათ ის მაღალი მფარველობა, რაც შეეფერებოდა მათ მეფურ შთამომავლობას.

რამოდენიმე ასეთი მიმართვის შემდეგ მარიამი (აღბათ ძმისა და ქმრის რჩევით) ენდო იმპერატორის რწმუნებულის დაპირებას და თავისი ქალვაჟით — ივანეს და ნინოს — თანხლებით დაბრუნდა ქუთაისს.

ტორმასოვი აქაც ჩვეულებრივად „ასრულებს“ რუსეთის დაპირებას. ის აპატიმრებს მარიამს და მის შვილებს, და ეტაპით დედოფალ მარიამთან ერთად რუსეთში ასახლებს.

სოლომონ მეფის ბედი ხომ ვიცით, ხოლო მალხაზ ანდრონიკაშვილი, მარტოდ დარჩენილი და იმედ-გაცრუებული, ბოლოს რუსთა რჩევას თვითონაც დაჰყვა და უკან დაბრუნდა იმ იმედით, რომ მას რუსეთი „შეუნდობდა“ და ცოლშვილსა და მამულს დაუბრუნებდა. მაგრამ არც ერთი იმედი მას არ გაუმართლეს — ცოლშვილის ხილვის ნება რუსეთმა მალხაზს არ მისცა და მამულზედაც ცივი უარი უთხრა; ხოლო დაჰპირდნენ მას, რომ მამულის ერთ ნაწილს იმ შემთხვევაში დაუბრუნებდნენ, თუ ის, ან მისი შვილი, რომელიც პეტერბურგში პაჟთა კორპუსში მიაბარეს, იარაღით ხელში რუსეთს საკმაო ერთგულებას დაუმტკიცებდა... უოჯახოდ, უმწეოდ დარჩენილი, ოდესღაც ძლიერი სარდალი და მემამულე, თავის ძმასთან, იოსებთან შეეფარა სოფელ ფხოველში, სადაც 2 — 3 წლის შემდეგ გარდაიცვალა. იგი დაასაფლავეს სოფელ ვეჯინის ეკლესიაში.

მარიამი გადასახლებაში რჩება ვორონეჟში, ხოლო მისი ვაჟი ივანე (შემდეგ დიდი და ცნობილი გენერალი ივანე მალხაზის ძე) ამთავრებს სამხედრო სასწავლებელს და 1817 წ. ჯარში შედის. მან შეირთო დავით ბატონიშვილის ასული — მარიამი.

დავით ბატონიშვილს ჰყოლია მეორე ცოლად (აბა - მელიქის ასულთან განშორების შემდეგ, რაც ქართულმა ეკლესიამ არ სცნო), ვიღაც წარჩინებული ესპანელის, ლოპეცის ასული, რომლის ხელში მას შესძენია ერთი ქალი — მარიამი, შემდეგში ივანეს რომ შეურთავს. ეს მარიამი დასაფლავებულია ქოდალოში, ჩვენი ოჯახის ეკლესიაში, ივანეს გვერდით. მის საფლავს აწერია: „მარიამ ბატონიშვილი, ასული დავითისა“.

ბ. ი. ანდრონიკაშვილის ეს ცნობა მთლად სარწმუნოდ ვერ მივიჩნით, რადგან არც ერთ წყაროში ჩვენ არ შეგხვედრია, რომ დავით ბატონიშვილს მეორე ცოლი შეერთოს. როგორც ვიცით, ქართულმა ეკლესიამ და კერ-

ძოდ კათოლიკოსმა ანტონ II-მ მისი თხოვნა განქორწინების შესახებ (მარიამ აბა - მელიქის ასულისაგან) არ შეიწყნარა. არც ჭნ ლოპეცზე და მის ასულ მარიამზე შეგვხვედრია რაიმე ცნობა. ჩემს შეკითხვაზე, ბ-ნმა ი. ანდრონიკაშვილმა მომაწოდა რამოდენიმე დამატებითი ცნობა და ცოცხალ მოწმეთა ჩვენებანი, რითაც მისი ვერსია დასტურდებოდა. სხვათა შორის, ბ-ნი ი. ანდრონიკაშვილი მწერდა, რომ სოფელ ქოდალოში მას უნახავს ფერად საღებავებით ნახატი სურათები, ერეკლეს, გიორგი მეცამეტესი, დავით ბატონიშვილისა და მისი ასულის მარიამისა (ივანეს მეუღლისა). აქვე დაცული ყოფილა ივანე მალხაზის ძის საგვარეულო არქივიც, რომელიც ჯერ კიდევ პირველ ომამდე უნახავთ და გაურჩევიათ ბ-ნ ექვთიმე თაყაიშვილსა და ალ. სარაჯიშვილს. ამ არქივებიდან, საღებავებით შესრულებული ზოგი სურათი ჩემი პატივცემული კორესპონდენტის ცნობით, მის დედას ქართული მუზეუმისათვის გადაუცია.

ეხლა დავუბრუნდეთ ბ-ნ ი. ანდრონიკაშვილის ცნობებს ივანე მალხაზის ძის და მისი დედის — მარიამის — შესახებ.

„1824 წ. ივანე თავის დედით, დით და მეუღლით უმაღლესი ნებართვით სამშობლოში ბრუნდებიან, მაგრამ დიდ შევიწროებას განიცდიან, რადგან კახეთისა და იმერეთის მამულები ჩამორთმეული დახვდათ. ივანე თავის ოჯახით და დედით თავსდება ბიძის, იოსების ოჯახში, ს. ფხოველში.

გულ - გაცრუებული ივანე ჯარში სამსახურისათვის თავის დანებებას აპირებს, ალბათ დედის, მარიამის გავლენით; მაგრამ ბოლოს მაინც ამჯობინებს სამსახურით დაწინაურების გზას. ამ გადაწყვეტილებას ის ადგება განსაკუთრებით თეიმურაზ ბატონიშვილის რჩევით. ბატონიშვილი თეიმურაზის წერილი თვითონ მიწახავეს ივანეს არ-

ქივში და დაახლოებით მახსოვს; ბატონიშვილი სწერდა: გავიგე, რომ სამსახურს თავს ანებებ. იცოდე, ჩვენთვის აუცილებელია, რომ შენისთანა პირებმა იმდენი ცოდნა და ნდობა მოიპოვონ, რომ ჯარის უფროსად დაინიშნონ... ასეთ ნაბიჯს მოითხოვს ჩვენი აწინდელი მდომარეობაო, და სხვა.

ამის შემდეგ ივანე ჯარში რჩება და ნიჟეგაროდსკის პოლკში შედის.

ამის გამო მის ოჯახში დატრიალდა დიდი დრამა. მისი დედა მარიამი, რომელიც სიკვდილამდე არ შეურიგდა რუსეთს და თავის ძმის, სოლომონ მეფის ტრადიციებს გაჰყვა, დიდად ეწინააღმდეგებოდა ივანეს რუსულ ჯარში სამსახურს და რაკი ვერას გახდა, დახტოვა ოჯახი და საქვეყნოდ ხატზე შეაჩვენა ერთადერთი ვაჟი. ამას შემდეგ ეს ქალბატონი გადავიდა საცხოვრებლად ანჩისხატში.

კარგა ხნის შემდეგ ანჩისხატის მოძღვრის შუამავლობით მოხდა დედა - შვილის შერიგება; მაგრამ მარიამის გული მაინც არ გამრთელებულა; ის საცხოვრებლად ისევ ანჩისხატში დარჩა და მხოლოდ ხანდახან თუ ეწვეოდა ივანეს ოჯახს, მაგრამ დიდ ხანს ვერ იცდიდა შევითან და მუდამ შეწუხებული იტყოდა თურმე: „აქ გაჩერება მიჭირს, რუსის სუნი მახრჩობს“-ო“...

1854 წ. 10 ოქტომბერს ბატონიშვილი მარიამი ანჩის ხატის სახლში გარდაიცვალა, შეურიგებელი რუსებთან და საკუთარ შვილთან.

თვითონ ივანე-კი დიდად დაწინაურდა ჯარში, გახდა „გენერალ ოტ კავალერიი“, მაგრამ ბოლოს სამსახურს თავი გაანება და გადავიდა საცხოვრებლად სოფელ ქოდალოში. აქ მას ჩვენებისათვის ხშირად უთქვამს: —

„დედა-ჩემი მართალი იყო: ჩემის გულის წადილი ბოლოს მაინც ვერ ავასრულე“-ო.

ივანე გარდაიცვალა სოფელ ქოდლოში 1873 წ. და დასაფლავებულია იქვე საგვარეულო ეკლესიაში.

აი, ცნობები, რომელიც მომაწოდა ბნმა ივანე ანდრონიკაშვილმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას ვუძღვნი.

დავებრუნდეთ ისევ მარიამ დედოფალის ამბებს.

როგორც სჩანს, დედოფალს პეტერბურგში ჩასვლით სწადადა გამგზავრებულიყო ტრაპეზუნდში და იქ დაშთენილ სოლომონ მეფის ერთგულთა დახმარებით მოეგვარებინა მეფის გელათში გადასვენების საქმე. ეს გახდა, როგორც ვიცით, დედოფლის სიკოცხლის ერთადერთი შინაარსი მას შემდეგ, რაც მან სამშობლოსთან და გვირგვინთან ერთად თავისი უკანასკნელი იმედი და სიყვარული, ძვირფასი მეთულე და მეფე, ლტოლვილობაში დაჰკარგა. მაგრამ მისი წადილი, სამწუხაროდ, ვერ შეუხრულდა და დედოფალმა უსიხარულოდ გაატარა თითქმის 25 წელიწადი პეტერბურგში.; და ვერ იქმნა; ვერც მოხუცებულებაში ეღრსა საქართველოში დაბრუნების ნებართვას. ისე როგორც ქართლ-კახეთის დედოფალი მარიამი და საერთოდ ყველა წევრნი სამეფო ოჯახისა, იმერეთის უკანასკნელი დედოფალი მუდამ იქვისა და ზვიგვის ქვეშ იმყოფებოდა და მიწერმოწერის საშუალება წართმეული ჰქონდა. ამის გამო მან დაგვიანებით შეიკყო სოლომონ მეფის გარდაცვალება, და ისიც მხოლოდ ოფიციალურად, მთაგრობისაგან. ნამდვილად კი დედოფალს კერძო წერილით ადრევე და რამოდენიმეჯერ აცნობეს ეს ამბავი. სხვათა შორის, ტრაპეზუნდიდანაც; მაგრამ ამ წერილს და ცნობებს დედოფლამდე არ მიუღწევია. ამ მხრივ დიდად საინტერესოა მკვლევარ სარგის კაკაბაძის მიერ აღმოჩენილი ერთი დოკუმენტი, რომლითაც სოლომონ მეფის მოძღვარი, იესე ყანჩაველი დედოფალ მარიამს სოლომონ მეფის გარდაცვალების ამბავსა სწერს და რომელიც 1817 წ. თარიღს ატარებს. ამ წერილიდან ვტყობილობთ ზოგ საყურადღებო ამბავს წამებული მეფის შესახებ. კარის მღვდელი დედოფალსა სწერს: —

„მათ უმადლესობას დედოფალს, დადიანის ასულს, მარიამს მიერთვას იმერეთიდან რუსეთს, სადაც ბრძანდებოდეს; ქრისტეს მიერ ლოცვას და კურთხევას და თქვენს უმადლესობის ტახტის კოცნას მოვახსენებ. შემდეგ ვინაი-

დან ბატონი ჩემი მეფე სოლომონ გარდაიცვალა და ჩემის აურიცხველის ცოდვისაგან დაბნელებული შევიქენი და უნუგეშო ყოვლითურთ. მერმედ თქვენ წიგნი მოგართვით, და ყოველივე ამბავი გამოვაცხადე და მოგართვი ერთი ტრაპიზონიდან და ერთი იმერეთიდან. არაოდეს პასუხი არ მებოძა და არ ვიცი მიგერთვა თუ არა; ეგებ არ მიგერთავთ და ეხლა მოგახსენებ ამბავს ჩვენი ცოდვის კითხვისას“-ო.

როგორც ვსთქვით, ეს წერილები დედოფლამდე არ მისულან; სამაგიეროდ დედოფლის ერთი წერილი რუსეთიდან (ვორონეჟიდან) 1813 წ. მეფეს თვისი ფოთში ყოფნისას მიუღია. როგორც ცნობილია, პეტერბურგი მხოლოდ ისეთ წერილებს უშვებდა, რომლითაც გამდგართ ურჩევდნენ უკან დაბრუნებას და რუსეთთან შერიგებას. დედოფალსაც ასეთი წერილი მიუწერია სოლომონ მეფისათვის იმ იმედით, რომ მეფე ამ გზით მაინც შეიტყობდა მარიამის ვორონეჟში ტყვეობის ამბავს. ეს იყო მაშინდელი კავშირის ერთად-ერთი ლეგალური საშუალება.

„აქტებიდან“ სჩანს, რომ ამ დროს (1813 წ.) მეფე და მისი მრჩეველნი ფოთში ჩასულან ზოგიერთ წარჩინებულ პირთან მოსალაპარაკებლად და მომავალ გეგმათა შესამუშავებლად შესახებ იმერეთისა. აქ მეფე შეხვედრია ქაიხოსრო გურიელს, დავით გურიელს და აგრეთვე ვახტანგ გურიელსაც. ეტყობა, რომ მეფის მაშინდელ გეგმის განხორციელებაში გურიის და მის სამთავროს შესამჩნევი როლი უნდა ეთამაშნა. ამ ხანას ეკუთვნის სოლომონ მეფის მოკავშირის, ახალციხის ფაშის სელიმ ხიმშიაშვილის წერილი გურიის მთავარ შამიასადმი. ის ატყობინებს, რომ იმერეთის მეფე ამ ჟამად ჩემს ძმასთან იმყოფება და გირჩევ შენც მას მიემხრო და მოეხმარო, წინააღმდეგ შემთხვევაში შენს განდგომას ბოლოს ინანებო და სხვა. (იხ. აქტები, V. გვ. 509).

სჩანს, რომ დედოფალ მარიამს შეუტყვია მეფის ფოთში ყოფნის ამბავი და საგანგებოდ წერილი მიუწერია მისთვის.

მოდღვარი ყანჩაველი დედოფალს ატყობინებდა:

„ოდეს თქვენი წერილი მიერთვა ბატონს, ფოთს ბრძანდებოდა და ავით იმყოფებოდა. თქვენი წერილი მიერთვა აპრილის იბ, რომ უდ მოწყალე ხელმწიფეს გაურიგდით. აქ გირჩევენია ისევ თათარში ყოფნასო ბევრათო, მაგრამ მაშინ ავად ბრძანდებოდა და ტრაპიზონს წაბრძანდა. იქ ექიმი ვახლდათ, მაგრამ ვერა ქმნა რა იმ წყეულის ქირისაგან. რაც ერთი „ბზუკვა“ იყო მარჯვენა ძუძუს ქუეით. ბრძანებდა: ეს არ მომარჩენსო და მოახსენებდენ თაყანნი, ნუ ბრძანებთ — ჯარგად ბრძანდებო, (ქენზე ჯდომა შეგიძლიანთო და ეგრე რად ბრძანებო... მაგრამ მე ასე ვგონებ, რომ იცოდა ნახევარი წლით მიხუდა თავის განსაცდელსო. მიბრძანებდა ნიადაგ, რომ მე არ მოვრჩებიო... დანაწერი მიბოძა, თუ რომ თქვენა ჰქონდა. ათი თეთრი იყო და ათი ქესაც თუ რამ საქონელი იყო ოცი ქესა ყურუშის ქესა“ და სხვა.

ამის შემდეგ მოძღვარი დედოფალს აუწყებს, თუ როგორ გარიგა ეს ფული, რომლიდანაც მან დიდი ნაწილი მოახმარა მეფის დასაფლავებას და მის ძეგლს, და ეკლესიებს დაურიგა მეფის სულის მოსახსენებლად ისე, რომ „მეორედ მოსვლამდი მოსახსენებელი დავდევი“-ო. დანარჩენი თანხანი მოაქედინა სახარება სინათელ ოსტატს, რომელიც საგანგებოდ მოეყვანა, „ერთი ხელი შესამოსელი დაესდევინა ბატონის საფლავზედ“-ო, განაგრძობს თავის მოხსენებას იესე ყანჩაველი, „და სამასი მარჩილი სამთავრო იმ წმიდის გრიგოლის ეკლესიაზედ, რომელზედაც ბატონი მარხია... დიახ სასოებით მიღებულნი აქუთ ბატონი, ისე რომ ხატის მსგავსათ ემთხვიონ ბატონის საფლავს... რაც ვახდა ის ოცი ქესიდან იმ საკვირველ ღარიბებს მივართვი. ეე... ღვთის მოწყალებით ასე დაიმარხა, რომ როგორც ეკადრებოდა“. შემდეგ იგი დედოფალს აუწყებს — რომ ერთი საგანგებო ძვირფასი ხატი დაუტოვებია მეფეს, რომელიც დედოფლისა ყოფილა, მაგრამ მოძღვარს აქამდე სანდო პირი ვერ უმოვნია, რომ ის დედოფალს გადაუგზავნოს, და დიდად სწუხს ამის გამო, და ბოლოს დასძენს, — უდაბნოში უნდა წავიდე და იქ დავასრულო ჩემი ცხოვრებაო. აქამდის მინდოდა ეს წადილი შემესრულებინა, მაგრამ მეგონა, რომ მიხმობდით და თქვენს ამბავს ვუყურე. ეხლა კი აქ ნათლის მცე-

მლის უდაბნოში უნდა გაიხლოთ, მეფის სულის სალო-
ცუელად, რადგან კურთხეული ბატონი ჩემი, მეფე სო-
ლომონ გარდაიცვალა, ამ სოფლად არაფერი კეთილი და
არაფერი დიდება არ მინდა და ღმერთმა ნურც მომკეს,
ბატონო“-ო. (იხ. ს. კაკაბაძის მასალები და წერილები).

როგორც აქტებიდან ვტყობილობთ, ცნობა მეფის
უდროოდ და მოულოდნელად გარდაცვალების შესახებ
(მეფე სოლომონს 42 წ. შეუსრულდა) დედოფალმა ვო-
რონეეში ივლისში ან აგვისტოში მიიღო, ხოლო მეფე კი
1815 წ. 7 თებერვალს გარდაიცვალა. ამ დროს მეფის ამა-
ლა შესდგებოდა 60 ერთგული იმერისაგან, რომელთაც
მეფე ბოლომდის ინახავდა და თვითრად ჯამაგირად 500
ყურუშს უხდიდა (მაშინდელი კურსით — 115 მანეთს).

სოლომონ მეფის კარის მოძღვარზე, ყანჩაველზე და
მის შემდეგ ხანებში დამსახურებაზე ჩვენ შევხვდით ზოგ
ცნობას პროფ. ა. ცაგარელის „პამიატნიკებ“-ში. ამ ცნო-
ბებიდან სჩანს, რომ მოძღვარ იესეს თავისი განზრახვა შე-
უსრულებია, რადგან საყვარელ ბატონი, მეფის უდროოდ
აღარულების შემდეგ, მას ამ ქვეყნად „არაფერი კეთილი
და დიდება“ აღარ სწადლა...

შესაძლებელია, ის პირველად, როგორც დედოფალს
აუწყებდა, ნათლისმცემლის უდაბნოში მოღვაწეობდა, მა-
გრამ რამოდენიმე წლის შემდეგ მას ბერი ილარიონის სა-
ხელწოდებით ჩვენ ვხვდებით ათონის მთაზე, ივერიის მო-
ნასტერში, სადაც მას დიდი ღვაწლი დაუდგია ქართული
კულტურულ საქმისათვის. ბერ ილარიონს აღუწერია ამ
მონასტრის ხელნაწერები და შეუდგენია მათი კატალო-
გი. ამ ბერ ილარიონს მეორე ბერ ბენედიქტესთან ერთად
დიდი სამსახური გაუწევია ივერიის წმიდა მონასტრის ქარ-
თული უძველესი კულტურული კერის გადარჩენისათვის
და მრავალჯერ უხსნია თურქთაგან დარბევა - გაძარცვი-
საგან 1821 წლიდან ვიდრე 1830 წლამდე.

ამ ილარიონის მიერ შედგენილი წიგნთა და ხელნა-
წერთა კატალოგი უთარგმნია შემდეგში აკადემიკოს მარი

ბროსესს, რაც 1867 წელს ბ-ნ ლანგლუას გამოუქვეყნებია.
(იხ. პროფ. ა. ცაგარელის აღნიშნული „პამიატნიკი“-ს წი-
ნაბატყვაობა, გვ. 6, 15).

დედოფლის პეტერბურგში ყოფნის შესახებ, სამწუ-
ხაროდ, არავითარი ცნობები არა გვაქვს. უნდა ვიფიქ-
როთ რომ ის, როგორც დედოფლები დარეჯან და მარი-
ამი, დიდს ტანჯვასა და წამებას განიცდიდნენ, რომ იმისი
საშუალებაც კი არ დაუტოვა მტერმა, რომ საკუთარ ქვე-
ყანაში დაემთავრებინათ განაწამები ცხოვრება და საყვარ-
ელი ქმრების, ტანჯულ მეფეების გვერდით მოესვენე-
ბინათ თავისი ძელები.

იმედისა და უიმედობის ბრძოლებში მიდიოდნენ მა-
თი უკანასკნელი წლები და სამშობლოზე მძიმე სიკვდილ-
დასერილ გულს ქართული წიგნების კითხვით და ქართუ-
ლი კულტურული საქმიანათვის სამსახურით იქარვებდნენ.
ჩვენ სხვა ადგილას უკვე მოგახსენეთ ამაზე, ქართლ-კა-
ხეთის უკანასკნელ დედოფალ მარიამზე მოთხრობილ ამ-
ბებში. არა ნაკლებ მეცადინეობას იჩენდა იმერეთის დე-
დედოფალიც. ის უკანასკნელს იკლებდა, რათა ქართული
სულის კერა არ ჩამქრალიყო. პროფესორ ცაგარლის „სვე-
დენია“-ში ვკითხულობთ დედოფლის წერილს ნიკოლოზ
ჩუბინაშვილისადმი, საიდანაც ვტყობილობთ, რომ დედო-
ფალს მისთვის გადაუგზავნია დანიშნული თანხა თქვეს-
მეტი თუმანი და აღუთქვამს, რომ მომავალში მის ძმის
შვილს, დაითსაც ასეთსავე დახმარებას გაუწივს ყოველ-
თვიურად. „მე თონდა“, სწერს დედოფალი, „თქვენთ-
ვის მრავლობით მემეტრება, მაგრამ მდგომარეობა მაყე-
ნებს, ამისთვის ვიცი ჩემგან მრავლობით მიიღებთ, რად-
გახ გული კაცისა იგრძნობს: თუ ვითარ ვის რა სურს;
გარდა ამისა ჩემს პატიოსნებას დაენდვეთ, რათა მე თქვენ
გწყალობდით, ან თუ ცოცხალი ვიქნები, თქვენს ძმის -
წულს ყოველ თვეშიდ, რასაც თქვენ გაძღვევ, ისე მოუკ-
ლებელი ექნება ჩემგან; ამას არ დავივიწყებ...“ და სხვ.

— „იმერეთის დედოფალი მარიამ“.

დედოფალი ველარ მოესწრო ვერც სამშობლოს ხილვას და ვერც საყვარელი ქმრის გადმოსვენებას, ისე დალია შორეულ პეტერბურგში სული. მისი ბედი იმ მხრივ უფრო მწვავე იყო, რომ მისი ცხედარი პეტერბურგში დაიკრძალა და მას არც ის წადილი ასრულებია, რომ სამშობლოში წაესვენებინათ, როგორც ეს ქართლ-კახეთის დედოფალ მარიამს წილადა ხვდა.

იმერეთის დედოფალი, როგორც პროფ. ცაგარელი გვაუწყებს, გარდაიცვალა 18 მარტს 1841 წელს პეტერბურგში.

დედოფლის დასაფლავების (კერემონიაზე ჩვენ წარმოდგენა შეგვიძლია ვიქონიით იმ მიწერილობიდან, რასაც გრ. პეროვსკი 8—1850 წ. ვორონკოვის უგზავნიდა, როცა ატყობინებდა, რომ ხელმწიფის ბრძანებაა, დედოფალი ქართლკახეთისა იმგვარადვე დასაფლავდეს, როგორც დამტკიცებულ იქნა 1841 წ. იმერეთის დედოფლის მარიამ კაციას ასულის დაკრძალვისათვისო. (იხ. აქტები 10, გვ. 113). ხოლო ქართლ-კახეთის დედოფლის მარიამის დასაფლავების დიდი კერემონიალი და სამგლოვიარო პროცესია დაწვრილებით სხვა ადგილას გვაქვს მოყვანილია და აქ აღარ გავიმეორებთ.

მარი ბროსეს ცნობით, იმერეთის დედოფალი მარიამი დაკრძალულ იქმნა პეტერბურგში, ნევის საკრებულოს ტაძარში. მთაწობამ მას დიდი საზეიმო დასაფლავება გაუმართაო (ისტ. 2. ნაწ. 1).

იმერეთის დიდი სურვილი სოლომონ მეფემ ტრაპეზონდის მიწას მიიბარა, ხოლო მწარე გოდება და ცრემლები, ბატონის საფლავს რომ უნდა დასცემოდა, იმერთა უკანასკნელმა დედოფალმა მრავალ წელთა მანძილზე პეტერბურგის ნისლიან ქარს გაატანა...

ჰამბურგი, 1944 წ.

გურია და დედოფალი სოფიო

ჩვენი ძვირფასი ბებოს, ესმა კანდელაკის
ასულის კეთილ ხსოვნას ვუძღვნი ამ მცირე
ნარკვევს მის საყვარელ გურიაზე.

ავტორი

დასავლეთ საქართველოს დამოუკიდებლობის შე-
ნარჩუნებისათვის წარმოებულ ბრძოლებს, განსაკუთრე-
ბით იმერეთის უკანასკნელ მეფის, სოლომონ მეორის წი-
ნაღმდევობას ერთხანად მაინც გვერდით უდგა გურიის
სამთავროც.

ბურია, ისე როგორც იმერეთი, კარგად ხედავდა, თუ
რა დამამცირებელ ყოფაში ჩააგდო ქართლ-კახეთი, მისი
სამეფო სახლი, წარჩინებულნი და გლეხობა რუსეთზე
უპირობოდ მინდობამ. მიუხედავად სხვა და სხვა სახის
ხელშეკრულების და აღთქმულ მფარველობისა, რუსეთ-
მა სულ ერთ-ორ წელში გააჭრო უძველესი სახელმწიფო;
მის წარჩინებულებს, ვითომდა განდგომისათვის, მამულე-
ბი ჩამოართვა და, რუსულ ენისა და კანონების უცოდო-

ნარობის გამო, ისინი სამსახურის გარედ დასტოვა; ხოლო გლეხობას კი უფრო მძიმე და ახალ მოვალეობათა ბორკილები დაადო და ძველი ადათების მოსპობით და რუსულ ბატონყმურ წესების შემოღებით, ისედაც წელში გაწყვეტილთ, ყოველგვარი ადამიანური უფლებები წაართვა. ეს ისეთი მწვავე და სულ ახლო მომხდარი ამბები იყო, რომ მთელ დასავლეთ მხარეს დიდის შიშით და ძრწოლით ავსებდა.

ამ უიმედობის და რუსეთის დაუნდობლობის ამბები მოჰქონდათ იმერეთში გადმოხვეწილ ქართლ - კახეთის წარჩინებულთ, რომლებიც მძიმე დანაშაულად უთვლიდნენ გიორგი მეფეს და მის მომხრეთ ტრადიციულ გზების დატოვებას და დიდი იმპერიის „ქრისტიანული“ ფიცის მინდობას. ყველა ეს საკმაოდ აფხიზლებდა იმერეთს და მის სამთავროებს... მაგრამ მალე გამოიჩინა, რომ სოლომონ მეფის კეთილშობილ პატრიოტიზმს და თავგანწირულ ბრძოლებს ყველა სამთავროები ერთნაირის ერთგულებით არ ემსახურებოდნენ.

რუსეთმა მაინც მოახერხა სოლომონ მეფის მიერ შექმნილი დასავლეთ საქართველოს მთლიანობა გაერღვია და ამ ერთობის ჯაჭვიდან მთავარი რგოლი ამოეგდო. რუსეთის გამჟვრიახმა და მხნე წარმომადგენელმა, პავლე ციციანოვმა ამ შემთხვევაშიაც არაფერი დაზოგა, რათა სოლომონ მეფის ციხე შიგნიდან გაეტეხა და რუსული ხიშტის ძალა ლიხის მთის იქეთ გადაეტანა...

ვინაიდან გენერალი პავლე ციციანოვი დარწმუნდა, რომ სოლომონ მეფეს ვერავითარი დაპირებებით ველარ დაიყოლიებდა და რუსული ორდენებით და ხატებით ვერ დააყვავებდა, მან შორით მოვლა არჩია; ის ბრძენ კანცლერ სოლომონ ლეონიძესთანაც პირდაპირ პაექრობას მოერიდა და იმედიანი თვალი ოდიშს მიაპყრო. მან იცოდა, რომ სოლომონ ლეონიძის პირდაპირი გავლენა აქეთ-

კენ არ სწვდებოდა; ისიც იცოდა, რომ მეფემ სასტიკ დამარცხებასთან ერთად რამდენჯერმე მიაყენა უდიდესი მორალური დამცირება ზვიად და უტუხ მთავარს, გრიგოლ დადიანს... რუსეთის საფრთხის მოახლოვების შიშით სოლომონ მეფე ბოლო წლებში ხომ განუწყვეტელ და თავგანწირულ ბრძოლებს აწარმოებდა მთელ დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებისათვის, რათა რუსეთის ძლიერი ტალღა აქ შეეყენებინა და ძველ კოლხეთს საქართველოს სახელოვანი ისტორიის გაგრძელება კვლავ შესძლებოდა. ბრძოლებში მეფეს ხშირად მოუხდა ოდიშზე თავდასხმა; ხან ლეჩხუმის ციხეებზეც, სადაც გრ. დადიანი განმდგარიყო და თავისის ურჩობით იმერეთის სამეფოს ცდებს უდიდეს ხიფათში აგდებდა... იმ ხანებში მეფემ ხომ რამოდენჯერმე ჩამოართვა გრიგოლს დადიანობა და მის ძმებს გადასცა; თუმცა ლმობიერი მეფე განმდგარ მთავარს დამარცხების შემდგომ ხშირად განუტევებდა, მაინც გრიგოლის მიერ ერთგულებისათვის „დადებული ფიცი“ მუდამ დროის მოსაგები ხერხი იყო და ახალ ლალატის დასაწყისი იქვე ისახებოდა ურჩ მთავრის ბუნებაში.

აი, ამ მთავრის შურზე, მის შელახულ პატივმოყვარეობაზე ითამაშა გენერალმა ციციანოვმა და პირდაპირი ბრძოლა სოლომონის წინააღმდეგ ჯერ ხანად შეაჩერა.

გენ. პავლე ციციანოვი მიხვდა, რომ იმერეთის სამთავროებიდან მხოლოდ სამეგრელო შეიძლებოდა გადასდგომოდა მეფეს, თუ გრიგოლ დადიანი თვის პირად შურისძიების წყურვილს რითიმე დაიკმაყოფილებდა. ამის შემდეგ კი ზურგს უკან მოვლით რუსის ჯარები იმერეთს ორის მხრიდან მიაწვებოდნენ და მეფეს ერთხელაც გასტუხდნენ; ამნაირად, რუსების სამეგრელოში განმტკიცებას, რაიც შავი ზღვის სანაპიროზე ფეხის მომაგრებას უდრიდა, მალე უნდა მოჰყოლოდა მოწყვეტილ გურიისა

და აფხაზეთის განდგომაც და მათი რუსეთის მხარეზე გადასვლა.

გეგმის პირველ ნახევარში გენ. ციციანოვს, შედარებით, მართლაც ადვილად ხვდა გამარჯვება, მაგრამ გურია - აფხაზეთის შესახებ მისი იმედები იმ ხანად მაინც ვერ გაუმართლდა.

**

ჩვენს მიზანს არ შეადგენს დაწვრილებით შევჩერდეთ ოდიშის მაშინდელ ამბებზე, მაგრამ სულ მოკლედ მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ სოლომონ მეფის დამარცხების და იმერეთის წინააღმდეგობის გატეხის მიზეზი გრიგოლ დადიანის ბეცა და „აცდენილი“ პოლიტიკა იყო. ეს კაცი იმდენად იყო მეფეზე გაბოროტებული, რომ რუსთა დაპირებებს ბრმად მიენდო და ფიქრობდა ციციანოვის ლოცვა-კურთხევით იმერეთის სამეფოსაგან „დამოუკიდებელი“ გამხდარიყო. მაგრამ კანცლერმა ლეონიძემ ამ შემთხვევაშიც მოხერხებული დივერსია მოახდინა და სოლომონ მეფის ელჩად იგი სწრაფლ პეტერბურგის კარს მოეგვინა. იქ მან ვრცელი და დასაბუთებული ნოტიო მიმართა ალექსანდრე პირველს და იმერეთის სამეფოს „ქვეშევრდომობა“ შესთავაზა; დაახლოებით — ისეთივე ტრაქტატის საფუძველზე, როგორიც ეკატერინე მეორეს 1783 წელს ერეკლე მეფესთან დაედო.. ამ დიპლომატიური ნაბიჯის მთელი აზრი ის იყო, რომ **იმერეთი ყველა მისი სამთავროებით** რუსეთის პროტექტორატს იღებდა და ამრიგად **ოდიშიც**, გურიასთან ერთად ავტომატიურად მეფის ხელისუფლებაში რჩებოდა. ამ გზით გრიგოლ დადიანისა და ციციანოვის მოლაპარაკებას საგანი ეცლებოდა და იმერეთი, სუვერენობას თუმცა ნაწილობრივ ჰკარგავდა, მაგრამ დასავლეთ საქარველოის მთლიანად შემომტკიცებას ახერხებდა.

მაგრამ სოლომონ ლეონიძის ეს ცდა ვერაგ ციცი-

ნოვს არ გამოპარვია: მან დადიანთან მოლაპარაკება უფრო გააცხოველა, — საჩქაროდ მეტ დათმობაზე წავიდა; ხოლო როცა ოდიშთან მოლაპარაკება უკანასკნელ ფაზაში შევიდა, ციციანოვმა პეტერბურგისაკენ სანუგეშო ამბები აფრინა და სამეგრელოს რაზმების დახმარებით რუსეთის იმერეთის ადვილად დაპყრობა და მეფის განდევნა აღუთქვა მოხსენებაში გენერალი პ. ციციანოვი პეტერბურგს ურჩევდა — რათა ელჩი იმერეთისა, სოლომონ ლენოიძე მასთან გამოეგზავნათ და ის უფრო მარჯვე და მოხერხებულ „მოლაპარაკებას“ იმერეთის შესახებ საქართველოში გამართავდა მასთან. ეს „მოლაპარაკება“ იყო ძალა, რუსული ზარბაზნები... პეტერბურგმაც ვითომ სხვა და სხვა ფორმალურ „დარღვევათა“ მომიზეზებით, სოლ. ლენოიძესთან მოლაპარაკება შესწყვიტა და, მიუხედავად ამ ელჩის დასაბუთებულ პასუხისა, ის მაინც უკან გამოისტუმრა, რათა ეს „მოლაპარაკება“ ეხლა ციციანოვთან გაეგრძელებინა.

გრიგოლ დადიანი გამარჯვებას ზეიმობდა. 4 დეკემბერს 1803 წელს მან რუსეთის ქვეშევრდომობის აქტს ხელი მოაწერა, რის ძალით მას ოდიშის სამთავრო საუკუნოდ უზრუნველყოფილად მიაჩნდა. მაგრამ ის კი აღარ იცოდა, რომ გამარჯვებული ის იყო, ვინც მას ბრილიანტებით მოჭედილი ორდენი დაჰკიდა...

ასე თუ ისე, დადიანმა მოახერხა სოლომონ მეფისათვის ზურგში ის მახვილი ჩაეცა, რასაც დიდი ხნით ჩუმად ლესავდა...

გენერალმა პავლე ციციანოვმა ეს ამბავი რუსეთს ახარა და თან აცნობა, რომ სამეგრელოში უკვე რუსული ჯარის ნაწილები დამკვიდრდა და ეხლა ალბათ გრიგოლ დადიანის მაგალითს გურიის მთავარი — მამია გურიელიც — მიყვებოდა და ამით იმერეთის სამეფოს საბოლოოდ გული შეენგრეოდა. მაგრამ მამაცსა და უტებ გენე-

რალს აქ თვისი გამჭირიანობა აღარ გამოადგა: მისი შუა-კაცების ყოველივე ცდა და მრავალ წყალობა-ორდენების დაპირება გურიის სამთავროზე არა სჭრიდა.

სვიმონ გურიელისა და მისი მეუღლე მარინას ტრადიციებზე აღზრდილი, მამია გურიელი, ასე ხელაღებით არ სთმობდა იმერეთის მეფის სუვერენობას, რაიც ისტორიული საფარი იყო გურიის სამთავროისა.

მამია გურიელს ჯერჯერობით მაინც იმერეთისა და საყვარელ მეფის საქმე წაგებულად არ მიაჩნდა და მას ახალციხის საფაშოდან და ქობულეთიდანაც სანუგეშო ცნობები მოსდიოდა. კეთილშობილებასა და ერთგულებას რომ თავი დავანებოთ, უბრალო ანგარიშიც არ აძლევდა მამიას ნებას, რომ ციციანოვის რჩევას გაჰყოლოდა. ალბათ ის ფიქრობდა, რომ თუ იმერეთის ბრძოლა ისეთ მსვლელობას მიიღებდა, რომ ყოველივე დაღუპულად უნდა ჩაეთვალა, იმის საშუალება ხომ მაინც დაშთებოდა, რომ ის გადაერჩინა, რის გადარჩენაც კიდევ შესაძლო იქმნებოდა; და ის ამ შემთხვევაშიაც თავისი სამთავროს უფლებებიდან იმდენს მაინც გადაარჩენდა, რამდენიც დღეს გრიგოლ დადიანმა ღალატით და რუსეთთან ნაადრევად დადებული ტრაქტატით „გადაარჩინა“... ალბათ ასე ფიქრობდა მამია და იმერეთის მეფისადმი ერთგულების გზას ის იმ დროს მაინც ვერ ააცდინეს. შეიძლება ეს იყო მაშინდელი პოლიტიკა იმ პირთა, რომლებიც სამთავროს ოჯახთან ახლოს იყვნენ, და მამიას „საბჭოს“ შეადგენდნენ.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ყველა იმ ცნობიდან, რაც ჩვენ მამიას შესახებ ამოვკრიბეთ, სჩანს, რომ ის უეჭველად დიდი კულტურის და ნიჭის პატრონი იყო, მაგრამ ამავე დროს ფრიალ სუსტი ნების ადამიანი.

გურიის მთავარს, მამია გურიელს, აკლდა ის სიმტკიცე და ერთხელ აღებული გეზის მიყოლის ნება, რაიც იმ

კრიტიკულ ხანებში ასე საჭირო იყო საქართველოს მესვეურთათვის. სწორედ ეს შეურყეველი სიმტკიცე, რაც მთავარს აკლდა, ახასიათებდა მის საყვარელ მეუღლეს, სოფიოს, გიორგი წულუკიძის ასულს.

სოფიო გურიელისამ მოქარბებით გამოისყიდა ის „განდგომა“, რაიც 1809 წელს მთავარს „მარცხად“ მოუვიდა, როცა მან ფოთის ციხის აღებისას რუსეთის ერთგულთ დახმარება გაუწია, რუსეთის ლენერალ დიმიტრი ორბელიანის რჩევას გაჰყვა და მით სოლომონ მეფის წინააღმდეგობის ძალა გასტეხა... ჩვენ ქვევით ვნახავთ, რომ მთავარს ეს „ლაღატი“ სანანებლად გაუხდა და ის ბევრჯერ შეეცადა რუსეთის ბრძალებიდან თავის დახსნას, მაგრამ ამაოდ. ყოველ შემთხვევაში, უნდა აღინიშნოს, რომ იმერეთის თავისუფლებისათვის ბრძოლაში თითქმის ათის წლის განმავლობაში გურიის მთავარი ერთგულად უდგა მხარში სოლომონ მეფეს და იმერეთის ბედს თუ უბედობას გურიაც იზიარებდა.

სამწუხაროდ, ჩვენ ვერსად შევხვდით გურიის უკანასკნელ მთავარზე დაწვრილებითი ცნობებს. კიდევ უფრო ნაკლებ ცნობებს ვპოულობთ მისი სახელოვანი მეუღლის, სოფიოს შესახებ, რომელმაც მთავრის გარდაცვალების შემდეგ, გურიის ღირსების დროშა ხელთ აიღო, უძლიერეს მტერს ბრძოლაში არ შეუშინდა, თავისი ერთგული გურულებისათვის სიცოცხლე არ დაიშურვა და ლტოლვილებაში სული დალია.

მარი ბროსე სწერს, რომ მამია მეხუთე გამთავრდა 1792 წელს, როცა მისი მამა სვიმონი მიიკვალა. მამიას მცირეწლოვანების გამო გურიას მართავდნენ: მისი დედა მარინა (დაჲ ზურაბ წერეთელისა) და ბიძა ქაიხოსრო გურიელი, რომელიც გააფთრებით ებრძოდა რუსეთის „მოწოლას“, — იყო დიდად განათლებული კაცი, მცოდნე უცხო, ძველ ენებისა და ლიტერატურისა, და კოლექცი-

ონერი ძველ წიგნთა და ხელნაწერთა. ამან (თუ მისმა ძიძიშვილმა ბოლქვაძემ) მოჰკლა პოლკოვნიკი პუზირევსკი, რომელიც შემოქმედში მის შესაპყრობად შეიჭრა და ქაიხოსროს ძველ სასახლეს თავს დაესხა. ამ მკვლელობის გამო მთავარმართებელმა ერმოლოვმა ქაიხოსროს სასახლე და განძეულობა ცეცხლს მიაცემინა და საუკეთესოდ გაშენებული ბაღები და ვაზი ისე გაუნადგურა, რომ „30 წელს აწი იქ აღარაფერი გაიხარებსო“, — სწერდა მისი რწმუნებული ველიამინოვი მთავარმართებელს...

აი, ასეთი ბიძის უახლოეს გავლენაში მოიქცა ჯერ კიდევ სულ ყრმა მამია.

მარი ბროსე გვაუწყებს, რომ მამიამ მოიყვანა ცოლად სოფიო წულუკიძის ასული, რომელიც იყო ახლო ნათესავი კაცია დადიანისა (მისი ცოლის, ანა წულუკიძის მხრივ, რომლის ძმისშვილი იყო სოფიო). უფრო გარკვეულ ცნობას ამ ჯვარისწერაზე გვაწვდის ისტორიკოსი ნიკო დადიანი, რომელიც ამბობს: „მარიამ დედოფალმან, მეუღლე სოლომონ მეფისმან, დადიანის ასულმან, მისცა დედით ბიძაშვილი თვისი, გიორგი წულუკიძის ასული მამიას ცოლად»-ო (გვ. 38). სამწუხაროდ, მათი დაქორწინების ეპოქა ჩვენ არსად შეგვხვედრია; მაგრამ ეს არ შეიძლება 1814 წელზე უფრო გვიან მომხდარიყო, რადგან 1829 წელს მათი უფროსი ასული, ეკატერინე 14 წლისა ყოფილა.

სოფიოს ოჯახის შესახებ ცნობა ჩვენთვის ხომ ფრიად საყურადღებოა. სხვა ადგილას, სადაც ჩვენ დასავლეთ საქართველოს ღირსეულ ქალების ბრძოლის ამბებზე შევჩერდით, ვნახეთ, თუ რა დიდი როლი ითამაშა ე. წ. „საეკლესიო აჯანყების“ დროს (1820 წელს) ერთმა წარჩინებულმა ოჯახმა რაჭაში — სახელდობრ, გიორგი წულუკიის ოჯახმა. ეს გიორგი მსახურებდა რუსულ ჯარში და იყო პოლკოვნიკი; ამავე დროს თავის ძმებთან და შვი

ლთან ერთად აჯანყებულთა შტაბს მეთაურობდა. ეს ამბავი თუმცა სოფიოს გათხოვების შემდეგ მოხდა, მაგრამ მისი სამზადისი 1810 წ. სოლომონ მეფის ბრძოლების დროს ეკუთვნის, და ამისი მოწამე უნდა ყოფილიყო გუჩიის მომავალი დედოფალიც.

სოფიოს მამა, გორჩაკოვის სალდათებმა, სხვა შეთქმულებთან ერთად, ხმლით აკუწეს და დაჭრილი თბილისის ციხეს მიიყვანეს, სადაც სისხლისაგან დაიცალა და დიდ ტანჯვაში დალია სული. წულუკიძის ოჯახის ყველა ციხე-სიმაგრე რუსებმა მოსთხარეს, დაანგრიეს, და მთელი ქონება რუსეთის ხაზინას გადასცეს... აი, ეს გიორგი გახლდათ სოფიოს მამა.

მაგრამ არა ნაკლებ შესანიშნავი იყო მხნე და გაუტეხელი დედა სოფიოსი, რომელიც შეთქმულთ ნამდვილად ხელმძღვანელობდა და გორჩაკოვის ადიუტანტის მოწმობით, სწორედ ამ ქალს აჯანყების ყველა საიდუმლო ძაფები ხელთ ეპყრა. (იხილეთ ამის შესახებ ჩვენი: „რაჭა და წულუკიძეების ოჯახი“, წიგნი პირველი).

წულუკიძეთა ეს შესანიშნავი ოჯახი ზრდიდა პატარა სოფიოს და გულში უნერგავდა სამშობლოს დიდ სიყვარულს; და ეა თვისი ანთებული გული სოფიომ გურიის სამთავროს კარზე მიიტანა. სოფიომ აქ, თავისი ქმრის და სახლის ირგვლივ ისეთ სანდო პირებს მოუყარა თავი, რომელნიც გულისტკივილით უცქეროდნენ იმერეთის ბედს ამ განსაცდელის ქაშს და უნდოდათ გურიისათვის კიდევ ქართული სახე შეენარჩუნებინათ. ამასთან ერთად, გურიის სამთავრო სახლი დანათესავებული იყო შეთქმულთა მეორე წრესთან — დარეჯან ბატონიშვილის (სოლომონ პირველის ასულის) სახელოვან ოჯახთან.

როგორც ვიცით, მამიას დამ ცოლად ჰყავდა დარეჯანის ვაჟს, ივანე აბაშიძეს, ერთ-ერთ მეთაურს იმერეთის აჯანყებისა იმავე 1819-1820 წლებში. უნდა ვიფიქროთ,

რომ 1820 წლის ამბოხების დროს, სოფიოსა და ივანე აბაშიძის დედ-მამისა და ახლო ნათესავების გავლენით, მამია ერთხელ „აცდენილ გზის“ გამოსწორებას შეეცადა; მაგრამ ეს ვერ შესძლო და **ბოლძამ და სინანულმა** მთავარს მალე სიცოცხლე მოუსწრაფეს. (ის 37 წლის გარდაიცვალა).

**
*

დავუბრუნდეთ ადრინდელ ამბებს, როცა მამია გურიელი რუსთა გავლენით სოლომონ მეფეს პირველად გადაუდგა და „აცდენილი გზით“ იწყო სვლა...

ჩვენ ვიცით, რომ სოლომონ მეორის დავალებით, 1809 წლის შემოდგომას მთავარი მამია გურიელი რაზმებითურთ გაიგზავნა რუსულ - მეგრულ ძალების წინააღმდეგ, რომელნიც ფოთის ციხის აღებას ლამობდნენ.

ფოთის ციხე იყო ერთადერთი ბაზა, საიდანაც სოლომონ მეფე ოსმალეთის დახმარებას იღებდა. ამის გამო შიგ გამაგრებულ ბათომის ბეგს — ქუჩუკ-ბეგ შერვაშიძეს, რომელსაც სოლომონ მეფის მხარე ეჭირა, რუსულმა და ოდიშის ჯარებმა ალყა შემოარტყეს. მდგომარეობა სერიოზული იყო, რადგან მცირერიცხოვან მეციხოვნეთ დიდი ხნით წინააწმდეგობის გაწევა აღარ შეეძლოთ. ამ დროს ტრაპეზუნდიდან ქუჩუკ-ბეგ შერვაშიძეს 9.000 კაცი მოაშველეს. ამ ამბებს გულის ძგერით თვალყურს ადევნებდა სოლომონ მეფე, რომელიც პირდაპირ რუსების წინააღმდეგ ომში ჩარევას გაუბრძოდა. ამიტომ მან ბრძანება მისცა მამია გურიელს, ტრაპეზუნდიდან მოსულ ჯარებისათვის გზა მიეცა და მათთვის არა-პირდაპირი დახმარება გაეწია. იმერეთის ბედი ამ ციხესთან იყო ეხლა დაკავშირებული.

რუსეთის გეგმა ყველასათვის აშკარა გამხდარიყო — ფოთის აღებით სოლომონ მეფე იზოლიაციაში უნდა მო-

მწყვედელიყო და შემდეგ, შეერთებული მეგრულ-რუსული ჯარი იმერეთს უნდა შესეოდა.

აი, ამ დროს გურიას შეეძლო გადამწყვეტი როლი ეთამაშა, თუ ის მეფეს გადაუდგებოდა და ტრაპეზუნდიდან მოსულ ჯარს ზურგში დაეცემოდა.

ეს მზაკერული გეგმა ლენერალ დიმიტრი ორბელიანმა ლევან დადიანს, ნიკო დადიანს, ჭყონდიდელს და დანარჩენ წარჩინებულთ გააცნო; ესენიც დატრიალდნენ ახალგაზრდა და გამოუცდელ (მაშინ ძლივს 20 წლისა იყო) მამიას გადმოსაბირებლად სხვა და სხვა ალექმებით რუსეთის სახელით.

ამ დაპირებებში მამიასათვის ყველაზე უფრო საყურადღებო უნდა ყოფილიყო იმის გარანტია, რომ გურიის სამთავრო საშვილიშვილოდ ხელუხლებელი დარჩებოდა; რომ გურიის ავტონომიური მმართველობა, ისე როგორც სამეგრელოსი, უზრუნველყოფილი იქნებოდა, ის რუსეთის მფარველობაში მოექცეოდა და ქვეყანას მომავალში არავითარი საფრთხე თურქეთის, ან სხვა რომელიმე სახელმწიფოს მხრით აღარ მოელოდა.

ამავე დროს მამიას შთააგონეს, რომ იმერეთის საქმე შექველად განწირული იყო; რომ რუსეთი განდგომას აღარ აპატიებდა სოლომონ მეფეს და ყველა მისი მოკავშირენი მის ბედს განიზიარებდნენ: ყოველგვარ დამოუკიდებლობას დაჰკარგავდნენ და რუსეთში იქნებოდნენ გადაახლებულნი, როგორც ეს მოხდა ქართლ-კახეთშიო... ყველა ამან დიდად დააფიქრა მთავარი. მამიას აზრით, სწორედ ესლა დგებოდა ის დრო, როცა მას თვისი კუთხის — გურიის — გადარჩენაზე უნდა ეზრუნვა, რადგან იმერეთის დღეები თავის თავად დათვლილი იყო... და თვის უახლოეს მრჩეველთა წრეს მოწყვეტილმა, ბრძოლის ველზე მყოფმა ახალგაზრდა მთავარმა, ასეთ „შემოტევეს“ ვეღარ გაუძლო.

ისტორიკოსი ნიკო დადიანი, რომელიც მამიას გადა-
ზირებაში დიდ დამსახურებას მიიწერს, გვაუწყებს, რომ
მამია აქამდე თუმცა სოლომონ მეფის დიდი ერთგული
იყო და ჩვენთვის მანვე კავშირში იმყოფებოდა შერიფ -
ფაშასთან, რომელსაც ადრევე შეუთანხმდა და ამანათე-
ბის მიცემასაც კი დაჰპირდაო, მაგრამ ჩვენ ის ვადმოვიბი-
რეთ მიტროპოლიტ ჭყონდიდელის, არქიმანდრიტ იოსე-
ბის და სხვათა წყალობით და ასე დავამარცხეთ შერიფ -
ფაშაო... მამიას აღუთქვეს გურიის დამოუკიდებლობა
ისე, როგორც ეს ოდიშს ჰქონდაო...

დრო აღარ ითმენდა, მამიას ეხლა სასწრაფოდ უნდა
ემოქმედნა, ვიდრე შერიფ - ფაშის ნაწილები ციხესთან
მეგრულ - რუსულ წრეს გაარღვევდნენ; ამიტომ ის ფა-
შის ჯარს ზურგში დაეცა, ხოლო მეორეს მხრივ თურქთ
შეუტია მეგრულ - რუსულმა რაზმებმა. ამ მოულოდნელ-
მა დივერსიამ მტრის ნაწილებში დიდი არევდარევა გამო-
იწვია; შერიფ - ფაშა იძულებული გახდა უკან გაბრუ-
ნებულყო. 2 ნოემბერს 1809 წელს რუსებმა ფოთის ცი-
ხე ხელთ იგდეს და ამავე დროს, სოლომონ მეფის მარჯ-
ვენა ხელი, გურიის მთავარი, თვის მოკავშირედ გაიხა-
დეს... ამ ლალატის დღიდან მამიას უკან დახვეის გზა აღარ
დარჩენოდა და შემდეგში, მეფის საწინააღმდეგო ბრძო-
ლებში, ოდიშთან ერთად გურიაც ჩაება. ამან გაამხნევა
რუხის მთავრობა და, ლოთი და უხეში გენერალი ტორმა-
სოვი სოლომონ მეფეს ეხლა უკვე მტკიცე ენით ელაპარა-
კებოდა და მისგან დიდ დათმობებს მოითხოვდა, და რაკი
მეფე მაინც მტკიცედ იდგა და ბოლომდე იბრძოდა, რუ-
სებმა 20. 2. 1810 წ. პროკლამაციით გამოაცხადეს იმერე-
თის სამეფო გაუქმებულად, ხოლო მეფე გადაყენებულად.

იმერეთისაკენ ეხლა რუსულ ჯარებთან ერთად მეგ-
რულ - გურული ჯარებიც უნდა დაძრულიყვნენ. უმწეო
მდგომარეობაში დაშთენილმა იმერეთმა მაინც განაგრძო

ბრძოლა, მაგრამ გურია - სამეგრელოს განდგომით ყველაფერი უკვე განწირული შეიქმნა და მეფემ ბოლოს გენ. ტორმასოვთან შეხვედრა და მოლაპარეკა არჩია. აქ იგი მოტყუილებით ხელთ იგდეს რუსებმა, მეფის მხლებლები განაიარაღეს და მეფე თბილისში ტყვედ ჰყვეს. ამ ტყვეობიდან, როგორც ვიცით, მეფემ გაქცევა მოახერხა და ერთგულებითურთ ახალციხეს გადავიდა; იქედან იმერეთს კვლავ შეიჭრა და ხალხი რუსებს აუჯანყა.

მრავალი სახელოვანი ბრძოლა გაუმართა მაშინ მეფემ რუსებს და მის მოკავშირე გურულ - მეგრულ ჯარს; მაგრამ ბოლოს მაინც იძლივა და ხანის წყლით ისევ მალეთში გადავიდა, სადაც 1815 წელს აღესრულა.

მეფე სოლომონის ერთგული მრჩეველი კანცლერი, სოლომონ ლეონიძე კი თვითონ მეფემ 1811 წელს ახალციხის მიწას მიაბარა.

**

რა მოუვიდა გურიის სამთავროს სოლომონ მეფის განდევნის შემდეგ?

რუსეთი თავში მართლაც არ აჩქარებდა გურიის ავტონომიის გაუქმებას. მან კარგად იცოდა, რომ მალე ამისათვის შესაფერი ჟამი დადგებოდა; ხოლო ჯერ კი, თურქებთან გართულებულ ურთიერთობის დროს, პატარა, მაგრამ ამაყ და მამაც გურიას დაყვავება სჭიროდა.... მისი ძალა ერთხელაც საჭირო გახდებოდა.

ეხლა, როცა დასავლეთ საქართველოს რუსეთმა ხერხემალი გადაუმტვრია და იმერეთის სამეფო მოსპო, აბა რა საშიშროება უნდა ყოფილიყო იმპერიისათვის გურიის ან ოდიშის, ან სვანეთისა და აფხაზეთის პატარა სამთავროები?

და რუსეთმა ჯერჯერობით უხვად დაასაჩუქრა გურიის მთავარი იმ სამსახურისათვის, რომელიც მან ღენერალ ორბელიანს ფოთის აღების დროს გაუწია.

8 აპრილს 1811 წელს მამია დამტკიცებულ იქმნა გურიის მთავრად იმ ტრაქტატის რატიფიკაციის შემდეგ, რომელიც 19 ივნისს 1810 წელს იქმნა დადებული.

ამ ტრაქტატს მამიას გარდაცვალების შემდეგ არა ერთხელ ემყარებოდა დედოფალი სოფიო, გურიისა და მემკვიდრის უფლებათა დასაცავად. ამ ტრაქტატის მეორე მუხლში ვკითხულობთ: „... მებოძა მე, შვილთა ჩემთა და ყოველთა მემკვიდრეთა ჩემთა მუდამ უფროს ამათთაგანს — ვისარგებლოთ უფლებით და უპირატესობით მთავრისა... რის გამო მებოძა მე ხელმწიფესაგან შესაფერი ღრამატა და ყველა მემკვიდრეთა ჩემთა, როცა კი შვივა მმართველის უფლებაში და დამტკიცებულ იქმნენ უმაღლესი ღრამატი“. ... აი, ამ „ღრამოტის“ დამტკიცების შემდეგ, მამია ახალ გზას დაადგა და დიდი ტალღებიდან პატარა გურიის გამონაპირებას შეეცადა.

დაიწყო მთავარის ცდები რუსეთის მფარველობის ქვეშ გურიის აყვავებისათვის და გაღონიერებისათვის. მრავალ ბრძოლებითა და მიხტომ-მოხტომით აწიოკებულ ქვეყანას რუსეთის მფარველობის ქვეშ ეხლა მშვიდობიანობა უნდა ეგემა და ეკონომიურ - კულტურული წარმატებისათვის ხელი მიეყო. მართლაც, მალე მამიამ ოზურგეთში გახსნა სკოლა, გამართა „მარინობა“, მოიწვია მუსიკოსები, მსახობნი და სხ. გურიის ხალხის ყოფაცხოვრება წარმატების გზას დაადგაო, — სწერს ისტორიკოსი მ. ჯანაშვილი.

მაგრამ მთავრის გაბზარული ბუნება ამან ვერ გამართელა და ჩვენ ვნახეთ, რომ მამია უფრო გვიან, სოფიოსი და სახლთ-უხუცესის დავ. მაჭუტაძის გავლენით საკმაოდ გაიმიჯნა რუსთაგან და 1820 წელს აჯანყების დროს რუსეთის მთავრობისადმი მტრული განწყობილება მან უკვე ველარ დაჰფარა.

იმერეთის საყვარელი მეფის ტრაპეზუნდში უდროოდ სიკვდილმა მის ერთგულთ და იმერეთის მთელ ხალხს თავზარი დასცა. ეხლა მთელი დასავლეთი საქართველო (იმერეთი, სამეგრელო და გურია) რუსეთს ხელთ ეპყრა. მართალია, რუსეთის წინააღმდეგ უთანასწორო ბრძოლაში ბაგრატიონები დამარცხდნენ, მაგრამ ხალხი ამ ბედს არ შეურიგდა. იმერეთმა ხმალი ქარქაშში არ ჩაავო და 1820 წელს მთელს იმერეთს, რაჭას და გურიას დიდი აჯანყების ცეცხლი მოედო. შევჩერდეთ სულ მოკლედ ამ ამბებზე.

სამწუხაროდ, ამ აჯანყების ისტორია ჯერაც შეუსწავლელია, მაგრამ ის მაინც აშკარაა, რომ ის იყო დიდი პოლიტიკური აქტი დასავლეთ საქართველოსი, რომელმაც თვისი დამოუკიდებლობა და საყვარელი მეფის ანდერძი არ დასთმო.

რუსულმა დოკუმენტებმა და ისტორიკოსებმა ეს დიდი აჯანყება, რომელიც თვეები გრძელდებოდა, უბრალო „აღრევად“ მონათლეს და მას „ცერკოვნი ბუნტი“ უწოდეს. ნამდვილად კი ეგზარხ რუსანოვის მიერ საეკლესიო ქონებათა აღწერა, დიდი ხნით ადრე დარაზმულმა და დისციპლინით გაწრთვნილმა ხალხმა მხოლოდ საბაბად გამოიყენა წინასწარ განზრახულ აჯანყებისათვის. რუსის მხედრობამ თავი დაჰკარგა; აჯანყებულთა შეიარაღებული ნაწილები ხალხს ხან აქ და ხან იქ ჰკრებდა; მას აღზნებული პროკლამაციებით მიმართავდნენ და დამსწრეთ **იმერეთის სამეფოს აღდგენისათვის ფიცს ადებინებდნენ.** ამ აჯანყების ქსელები შეთქმულებმა მთელს იმერეთს მოსდევს, აქედან ის გურიაში გადაიტანეს და ბოლოს სამეგრელოს ნაწილებიც აიყოლიეს. ჩვენ ვიცით, რომ სამეგრელოს მთავრის, ლევანის ძმა გიორგი ხელმძღვანელობდა შეთქმულთა საქმეს ოდიშში და მას ფრთხილად და ზრუნვით უთვალთვალებდა მისი დედა, — სამეგრელოს

დედოფალი ნინო; როგორც ირკვევა, იმ დროს არც თვითონ მთავარი ლევანი იყო აღფრთოვანებული იმ ღალატით, რაიც მის მამას, გრიგოლს 1803 წლის ტრაქტატის დადებით იმერეთის წინაშე ჩაედინა.

იმ ხანებში გურიამ ერთბაშად აჯანყების ცეცხლი გააჩალა მამიას ბიძის — ქაიხოსროს, დავით გურიელის, დავით მაჭუტაძისა, ნაკაშიძის, გუგუნავას და სხვათა მეთაურობით. როგორც ზევით ვნახეთ, ამ შეთქმაში მთავრის ოჯახიდან არა მარტო სოფიო იღებდა მონაწილეობას, არამედ უკვე შენანიებული მთავარი მამიაც, რომელიც საიდუმლო მიწერმოწერაში იყო ქობულეთთან, ახალციხესთან და სპარსეთთან, კერძოდ, იქ გახიზნულ ალექსანდრე ბატონიშვილთან და დანარჩენ ემიგრანტებთან.

მოდრაობის სათავე კი მაინც მიუვალ რაჭაში იყო დაბნაკებული, სადაც, როგორც ვთქვით, მას ხელმძღვანელობდნენ სოფიოს სახელოვანი და მხნე დედა და მისი მამა, პოლკოვნიკი გიორგი წულუკიძე. ამ რიგად, აჯანყებამ სახალხო ხასიათი მიიღო და რუსეთმა აუარებელი ჯარი, საჭურველი და ფული გადააბარა იმერეთს და დიდი მსხვერპლიც გაიღო 1820 წლის აჯანყების ჩასაქრობად; და ჩვენ ვიცით, რომ ეს „ჩაქრობა“ მოხდა ჯერ არ ნახულის სისასტიკით და იყო „ცეცხლიანი და სისხლიანი“... გავიხსენოთ კვლავ ზოგი რამ ამ ამბებიდან: —

ჯერ კიდევ 1820 წლის დასაწყისში აფრთხილებდა იმერეთის მმართველი ლენ. კურტანოვსკი ლენერალ ერმოლოვს თბილისში, რომ ოსმალეთი ივანე აბაშიძესთან მოლაპარაკებაშია დახმარებისათვის და მისგან ამანათებს ითხოვს, რომ მთელი იმერეთი იარაღში ჯდება და ხალხის ყველა წოდება აჯანყებისათვის მზადაა, — ჩვენ კი მომხრენი აღარავინ დაგვრჩაო... თუმცა გურია - სამეგრელოს მთავრები ერთგულებას გვეფიცებიან, მაგრამ ეს მხოლოდ საფარია, ნამდვილად კი ისინი მართლაც სწე-

რენ წერილებს იმერეთიდან სულთანს და ალექსანდრე ბატონიშვილს; ივანე აბაშიძე სულ გადა და ბევრს ვეცადე, მაგრამ ვერ მოვიყვანე... და თუ მათ გურია - სამეგრელოც მიემხრო, ჩვენი ჯარებით ვერას გავხდებით და მდგომარეობა მეტად კრიტიკული იქნებაო... და სხვა.

აშკარაა, რომ მამიას და სოფიოს გულისყური იმ დროს აჯანყებისაკენ იყო მიმართული და იმერეთთან და რაქასთან ერთად ეხლა გურიაც ჩაება რუსთა საწინააღმდეგო ბრძოლებში...

იმ დროს მხნე გურულებს მეთაურობდა ცნობილი ქაიხოსრო გურიელი, ბიძა და აღმზრდელი მამიასი, რომელიც დაკავშირებული იყო ალექსანდრე ბატონიშვილთან და ივანე აბაშიძესთან, რაქაში კი სოფიოს დედმამამ მხარე საიდუმლოდ დარაზმა და ლომკაც ლეჟავას რაზმების გაძლოლა მიანდო. ყველა ამას სოლომონ მეფის ანდერძი შეეძლო მართლაც გაეცოცხლებინა, და „ქსაჯე უფალო“-ს ჟამი ეხლა უნდა დამდგარიყო... და ამ დროს მთავარს არა სურდა სოლომონ მეფის აჩრდილის წინაშე თავისი თავი კვლავ შეერცხვინა....

იმერეთის ერთგულ გურიას კიდევ შეეძლო მამაკურად ხმალის ტრიალი, მაგრამ რუსეთმა სასწრაფოდ დიდძალი ჯარები დააგროვა, და ბოლოს ეს აჯანყება იმერეთში ცეცხლითა და მახვილით ჩააქრო...

ჯერი გურიაზე და ქაიხოსროზე მიდგა და ღენ. ველიამინოვიც იქეთკენ დაიძრა. როდესაც ის ჩოხატაურს მიუახლოვდა, მთავარ მამიას წინადადება მისცა, რათა ის თავისი ჯარით ეკზეკუციას დახმარებოდა ქაიხოსრო გურიელისა და სხვათა ასაწიოკებლად; მაგრამ მამია გადაგა, ვერაგული წინადადება უარჰყო, ოზურგეთიდან აიბარგა მთლად და რაზმით ტყეში გავიდა. ბევრს ეცადა ღენ. ველიამინოვი მის დაყვავებას, რადგან ქაიხოსროსა და ივანე აბაშიძის წინააღმდეგ მას გურული ჯარები მეტად

სკირდებოდა, მაგრამ მამია მას აღარ ენდობოდა. მან იცოდა, რომ შეთქმულების ამბები და მასში გურიის მთავრის მონაწილეობა რუსეთს უკვე შეეტყო და გურიას და მის მთავარს სასტიკი რეპრესიები ელოდათ. ამის გამო მამია ღენერალ ველიამინოვის მოწოდებაზე, როგორც ვთქვით, არ გამოცხადდა და თვითონ მიიწვია ველიამინოვი მინდორზე, გაშლილ ადგილას მოსალაპარაკებლად. აქ კი ღენ. ველიამინოვი შეშინდა: ვაი თუ პირაქეთ დამაპატიმროს მთავარმაო და მამიასთან შეხვედრაზე უარი განაცხადა.

გამწვაებულ მდგომარეობას როგორმე ეხლავ გამოსწორება სკიროდა და ღენ. ერმოლოვმა იკადრა დაყვავებითი წერილით მიემართა მთავრისათვის და ეს „ინციდენტი“ უბრალო გაუგებრობად მოენათლა. „ნუ თუ თქვენ მართლაც შეგეძლოთ ერთის წუთით წარმოგედგინათ,“ სწერდა გენ. ერმოლოვი მთავარს, „რომ ველიამინოვი თქვენ დაგაპატიმრებდათ? მე სწორედ თქვენს დასაცავად გამოვაყოლე მას ჯარები, რათა თქვენი სამთავროს წინააღმდეგ აჯანყებული ბიძა თქვენი დაესაჯა“-ო... (თითქოს ქაიხოსრო გურიელი არა რუსეთის ხელისუფლებას ებრძოდა, არამედ მამიას), — „და თქვენ, რომელიც მოვალე ხართ დაეხმაროთ ველიამინოვს ჯარებით, თურმე თვით გაურბიხართ მასთან ბანაკში მისვლას. თქვენი გარემოცვა თურმე გარწმუნებთ — თითქოს თქვენ დაგიჭერენო... ნუ თუ ეს მართლა გჯერათ?... ასე რომ იყოს, მოახერხებდით კი სადმე დამალვას? ასეთი აზრები თქვენ არ შეგფერისთ, არამედ ვილაც ივ. აბაშიძეს და მის მსგავს „პადლეცებს“... და თუ თქვენი ეჭვები მაინც ვეღარ გაჰფანტეთ, მაშინ მე აღარ გთხოვთ ველიამინოვთან შეხვედრას; მაგრამ მოვითხოვ, რომ ეხლავ მოიცილოთ თქვენგან ბოროტი მრჩეველები, როგორიც არის სახლთ - უხუცესი დავით მაჭუტაძე, რომელმაც გაბედა და რუსის ოფიცერს

უარი ჰკადრა შესახებ თქვენი მისვლისა (ხლებისა) ველი-
ამინოვთან, იმ მიზეზით, თითქო თქვენი დაპატიმრება დო-
მოდესთ მის ბანაკში. ამ გვარი თავხედობა წარჩინებუ-
ლი და რჩეული პირისა ცუდ მაგალითს იძლევა და მე
მოვალე არ ვარ ეს გარყვნილება (რაზვრატი) მოვითმინო.
გთხოვთ ეხლავე მოიშოროთ ის, და თუ სურს, შეუძლია
ქობულეთის ბეგებთან ეძიოს წყალობა... ღენ. ველიამი-
ნოვს კი ნაბრძანები აქვს — არსად არ შეგხვდეთ თქვენ,
თუ არა თვის საკუთარ ბანაკში. მე ვმიშობ, შეიძლება
თქვენს მხლებლებშიაც აღმოჩნდეს ისეთი მოღალატე
მკვლელი, როგორიც არის ბიძა თქვენი“-ო.

ისედაც დაძაბული მდგომარეობა, კიდევ უფრო გა-
მწვავდა, როცა გენ. ერმოლოვმა მოითხოვა — მამიას დაჲ
(მეუღლე ივანე აბაშიძისა, რომელიც მთავართან ცხოფ-
რობდა) შეიღებითურთ მასთან, თბილისს გაეგზავნა მა-
მიას. ეს წერილი მრავალნაირადაა საყურადღებო და მისი
მოკლედ გაცნობა ზედმეტი არ იქმნება.

დასახელებული წერილიდან ირკვევა, რომ გურიის
სამთავრო მიწერმოწერაში ყოფილა, ქაიხოსრო გურიე-
ლის მეშვეობით, ალექსანდრე ბატონიშვილთან სპარსეთში
და ამ უკანასკნელს, ეტყობა, გაუმხნევებია მამია და დაჲ-
ბირებია — მალე სპარსულის ჯარებით შემოვიჭრები და
აჯანყებულ იმერეთს დაეხმარებო.

ღენერალი ერმოლოვი გურიის მთავარს მამიას სწერ-
და: „ეს გაქცეული ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც
ერთი ქვეყნიდან მეორეში დაეხეტება, მიმართავს რა გუ-
რიას, ჰფიქრობს — თითქოს იპოვა მხარე, სადაც ხალხმა
ვითომ არ იცის, რომ ალექსანდრე არას ღროს არა ყოფი-
ლა რა, გარდა მხდალ და ქარაფშუტა ადამიანისა... ამ
გვარ ყალბ ხმებს სთხზავენ მის ირგვლივ შეკრებილი „მა-
შენნიკები“; განა ამ „პაღლეცს“ მისცემს სპარსეთი ჯარს
დასახმარებლად?... ხოლო რაც შეეხება თქვენს დას, ივა-

ნე აბაშიძის ცოლს, თუმცა მჯერა, რომ მისი ქმრის ავა-
ზაკობის საქმეში ის არაფერ შუაშია, მაინც უნდა განვა-
ოზრო ის თქვენს ოჯახს და საერთოდ იმერეთს, და შვი-
ლებითურთ ჩემთან ახლოს დავამკვიდრო“-ო. (იხილეთ
სხვათა შორის, მგოსანი აკაკი წერეთლის „მოგონებანი“
ივანე აბაშიძის ოჯახის გადასახლებაზე). განა ყველაფე-
რი ეს აშკარად არ მეტყველებს, რომ გურიის მთავარმა,
სოფიოს და მისი მარჯვენა ხელის დავით მაჭუტაძის გავ-
ლენით, სავსებით შესცვალა თავისი დამოკიდებულება
რუსეთთან? მაგრამ ეხლა უკვე გვიან იყო და პატარა გუ-
რიას აღარ შეეძლო რუსთა დიდ ჯარებს გამკლავებოდა.

იმერეთის აჯანყებაც ნელ-ნელა დაცხრა; ეს უკანა-
სკნელი იმედიც გაჰქრა. მამიამ ნახა, რომ ძალა აქაც „აღ-
მართს ხნავდა“ და მისი მრჩეველი და კანცლერი დავით
მაჭუტაძე, გენ. ერმოლოვის მოთხოვნით, დასთმო. და დ.
მაჭუტაძე მთავარს განშორდა და ნიგოთში თავის სა-
სახლეში გადავიდა. მაგრამ გურიის კანცლერი აქაც არ
ისვენებდა და ათასნაირ ქსელებს აბამდა შეთქმულებთან
რუსეთ - ოსმალეთის მდგომარეობის გართულების მოლო-
დინში.

**გენ. ველიამინოვმა ქაიხოსრო გურიელის მამულები
გაანადგურა, მისი სასახლე, უმდიდრესი ბიბლიოთეკა და
იშვიათი სამუზეუმო კოლექციები, — ყველაფერი ხან-
ძარს მისცა; უმშვენიერესი ვენახები და ხეხილები გადა-
სტრეს და ყოველივე მიწასთან გაასწორეს...**

შემდეგ გენერალ ველიამინოვის ეგზეკუცია გადავი-
და მდინარე სუფსაზე, შეიჭრა დავით გურიელის მამულ-
ში და აქაც ყოველივე ნაცარ-ტუტად აქცია... აქედან მან
აიკლო გრიგოლეთი, შემდეგ გადავიდა დავით მაჭუტაძის
მამულში და ყოველივე ცეცხლს მისცა... მაგრამ გ. ველი-
ამინოვმა მაინც ვერ მოახერხა ვერც ქაიხოსროს, ვერც მა-
ჭუტაძის და ვერც დავით გურიელის ხელში ჩაგდება.

ბოლოს გურიის მთავარმა მამიამ სთხოვა გენერალ ერმოლოვს ყველა გამდგართა მამულების, რაც რუსეთმა მათ ჩამოართვა, გურიის სამთავროზე გადაცემა, მაგრამ მან ამაზე ცივი უარი მიიღო.

**
*

გენ. ერმოლოვმა ყველა ჩამორთმეული მამული რუსეთის ხაზინას მიაკუთვნა. მთავარმართველი გენერალი ერმოლოვი თუმცა ტლანქი, მაგრამ უბრალო აღმასრულებელი იყო იმ დიდი, მზაკვრული ეკონომიური პოლიტიკისა, რასაც რუსეთის იმპერია აწარმოებდა თვისი განვრცობისა და დაპყობათა ხანაში.

გატეხილ მოწინააღმდეგის დაპყრობიდან იწყებოდა მეორე პერიოდი: მისი ეროვნული დევნისა, გარუსებისა და ყველა სახელმწიფო აპარატიდან გამოთიშვისა, ე. ი. არსებობის საფუძველის მოშლისა.

ამ პერიოდში ყველაზე საყურადღებო იყო სრული განიარაღება ერის ბელადებისა, მისი უზენაესობის მატარებელთა, რათა მათ ხალხი ახალი წინააღმდეგობისათვის არ დაერაზმათ, უკმაოფილების ცეცხლი კვლავ არ დაენთოთ. ამიტომ იყო, რომ რუსეთი სამეფო სახლის წევრთ, დედოფალთ და მთავართ შედარებით დიდ პენსიებს უნიშნავდა და რუსეთში ასახლებდა. მაგრამ ყველა მოწინავეთა გადასახლება შეუძლებელი იყო და ეხლა ესენი სთესნდნენ ხალხში უკმაოფილებას და აჯანყებებს იწვევდნენ. და აი, ამ დროს წარჩინებული კლასის დასამორჩილებლად რუსეთი თითქმის ყველა დაპყრობილ ქვეყანაში ერთ და იმავე ხერხს მიმართავდა: ის აცლიდა ამ ფეოდალებს ეკონომიურ ბაზას და განდგომისა და რუსთა წინაშე „ლალატის“ მომიზეზებით, მათ ერთადერთ სახსარს — მამულებსა და ყმებს ჩამოართმევდა და რუსეთის ხაზინას გადასცემდა ხოლმე. ამ ეკონომიურ სახსრის მოშლით თავად აზნაურობა სრულად ულუკმაპუროდ და უნიადაგოდ

რჩებოდა და გლახობაც, მამულებთან ერთად, რუსეთის ხაზინის საკუთრებად იქცეოდა. ამ სახით ხდებოდა მთელი სოციალური წყობის შებრუნება და რუსეთის ეკონომიური გაძლიერება — მის პოლიტიკურ განმტკიცებასთან ერთად. — მეორე მხრივ, რუსეთი ამ „წარჩინებულ წოდებას“, ეკონომიურად უკვე გაღატაკებულს, უხსნიდა სასწავლებლებს და კორპუსებს, სადაც მათ შეილებს სახელმწიფო ხარჯით ასწავლიდნენ და არუსებდნენ, და მომავალ ოფიცრებად, ან რუსულ მოხელეებად ზრდიდნენ. ამავე დროს, რათა რუსეთში გადასახლებულ ერის ყოფილ ბელადებს თავის სამშობლოში დაბრუნების საშუალება სამუდამოდ დაჰკარგოდათ, რუსეთში მათ მამულებსა და ყმებს აძლევდნენ, ვითომდა იმის ნაცვლად, რაც მათ საკუთარ სამშობლოში ჩამოერთვათ. ამის საუკეთესო მაგალითს ჩვენ ვხედავთ 1806 წ. აგვისტოს რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს დადგენილებაში, სადაც სრულიად გარკვევით ნათქვამია, რომ „საჭიროა საქართველოდან გადმოსახლებულ ბატონიშვილთათვის შექმნილ იქმნას მამულები რუსეთში, რათა საუკუნოდ მოესპოს მათ საშუალება და ოცნებაც კი საქართველოში დაბრუნებისა“-ო. (იხ. აქტები, ტ. 2). საქართველოს სამეფო სახლის და დიდ პირთა ამ ეკონომიურ განიარაღებაზე ჩვენ სხვა ადგილასაც გვქონდა ლაპარაკი და ამ მხრივ, ვიმეორებ: გურიის მაგალითი, რასაკვირველია, ახალი არ იყო.. გენერალი ერმოლოვი, როგორც „ნამდვილი სალდათი“ ამ რუსულ პოლიტიკას ანხორციელებდა: მან ყველა მოწინააღმდეგეს მამულები და ყმები ჩამოართვა და რუსეთის ხაზინას გადასცა. ამ შემთხვევაში ახალი იყო ის, რომ რუსეთი გურიაში ამგვარი პოლიტიკით არა მარტო გურიის თავდაზნაურობას ასუსტებდა, არამედ გურიის ავტონომიურ სამთავროსაც ეკონომიურ ძალას აცლიდა და მის წიაღში რუსული ხაზინის კოლონიებს ჰქმნიდა. ამნაირად „დამო-

უკიდებელ გურიას რუსეთი ორ მხრივ უტევდა. მთავარს მამიას ეს გარემოება არ გამოპარვია და მან ჩამორთმეული მამულების გურიის ავტონომიური ხაზინისათვის გადაცემა მოითხოვა გურიის მთავრის მოთხოვნა იურიდიულად სწორი იყო, ავტონომიის სტატუტით გამართლებული, მაგრამ გენ. ერმოლოვმა მთავარ მამიას უარი უთხრა და ანგარიში არ გაუწია დამარცხებულ ქვეყანას: ქონება და მამულები მან რუსეთის ხაზინას მიაკუთვნა...

**

გურიის მთავარს ყველა იმედი დაემსხვრა — აჯანყება სასტიკად დამარცხდა, მისი მეთაურნი ან დაიღუპნენ, ან ოსმალეთში გაიხიზნენ...

გაჩანაგებული გურია რუსთა ექსპედიციების სათარგმოდ გამხდარიყო, — ხალხს ჭირლობების შეხვევა, ცრემლთა მოწმენდა და ახალი იმედი სჭირდებოდა...

მთავარმაც სცადა გურიისათვის ჭირისუფლობა გამოეჩინა და საკუთარი თავმოყვარეობის და ღირსების დამოხებით რუსეთთან კვლავ შერიგება არჩია. მან გურიის ავტონომიურ უფლებათა გადასარჩენად ახალი „შებრუნება“ მოახდინა, აჯანყების ხმალი ჩააგო და რუსეთს ერთგულების და მორჩილების სახე უჩვენა. ეს იყო მისი ხერხი, რადგან იგი ხედავდა, რომ სხვა გზა მას აღარ დარჩენოდა. ამით აიხსნება გურიის მთავრის ცდა რუსეთის იმპერატორთან ნათესავური დაკავშირებისა...

24. 8. 1820 წ. მთავარმართებელი გენერალი ერმოლოვი მინისტრ ნესელროდეს ატყობინებდა, რომ გურიის მთავარმა მას სთხოვა შუამდგომლობა ხელმწიფის წინაშე — „...რათა მან ინებოს მონათვლა ახლად შექმნილ მემკვიდრე ვაჟისა“—ო... ამნაირად მამია სკდილობდა მთავრის ხარისხი არ დაჰკარგოდა მის მემკვიდრეს, რომელსაც „ღრამოტის“ გარდა, მირონითაც უნდა განემტკიცებინა მემკვიდრის ეს უფლებები... „ვინაიდან“, განაგრძობს გენ.

ერმოლოვი, „მიღებულია ასეთ შემთხვევებში — ახლად დაბადებულის დედის დასაჩუქრება, ამიტომ იძულებული ვარ გაცნობოთ, რომ მეუღლე მთავრისა, სოფიო, წარმოსდგება ერთერთ იმერული ოჯახიდან, რომელიც აშკარა მონაწილე იყო მთავარ შეთქმულებისა რუსეთის წინააღმდეგ და აჯანყებას ავრცელებდა. ამის გამო, ეს ქალი თავისი თვისებებით არ იმსახურებს უმაღლეს ყურადღებას და ამიტომ სჯობს საჩუქრები თვითონ მთავარს უძღვნათ“-ო. (აქტი, 5).

როგორც აღვნიშნეთ, მთავარმართებელი ეხლა იმასაც ხედავდა, რომ სოფიოს და სხვათა გავლენით თვით მთავარიც რყევაში იყო და შეთქმულებაში, ასე თუ ისე, გარეული. ხედავდა, რომ „შვილის მონათვლა“ ხერხი იყო ამ ცოდვათა დასაფარავად, მაგრამ რა ექმნა! ახალი განდგომა ოსმალეთის მოსაზღვრე მთავარისა ხომ უფრო სახიფათო იყო იმ დროს!..

იმ საშინელი ექსპედიციებისა და რბევის შემდეგ, რამაც გურია ერთბაშად დასცა, მამიამ საჭიროდ დაინახა გენ. ველამინოვთან მოლაპარაკება, მისი „აშვებული ძალების“ შეკავება და ამ მიზნით 4 სექტემბერს 1820 წელს იგი გენერალს პირველად შეხვდა; ეს იყო უკვე დათმობა და იძულებითი შერიგება; დიდი დამცირება და მთავრის მკერდში რუსული ხიშტის ჩაცემა... ამის შემდეგ მთავარმა ყველა იმედი დამარხა; მისმა გულმაც ამდენ დამცირებას ვეღარ გაუძლო და 21 ნოემბერს 1826 წელს ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ მთავარი მიიცვალა.

**

მამიას სიკვდილის შემდეგ იწყება დედოფალ სოფიოს უშუალოდ და მტკიცედ ჩარევა სამთავროს საქმეებში, გალახული ეროვნული უფლებების დასაცავად.

მთავარმართებლის, გენ. ერმოლოვის რწმუნებული პოლკოვნიკი ბებუთოვი, რომელიც იმერეთისა და გური-

ის საქმეების გამგე იყო, დედოფალ სოფიოსადმი თავი-
დანვე მტრულად იყო განწყობილი. 23. 11. 1826 წ. მთავ-
რის გარდაცვალებას ატყობინებდა ბებუთოვი ერმოლოვს
და ამასთან ერთად იგი ისეთ წინადადებას აწვდიდა მთა-
ვარმართებელს, რომლითაც გურიის სამთავრო უნდა გა-
უქმებულიყო და დედოფალ სოფიოს ყოველგვარი მმართვე-
ლობითი ფუნქციები უნდა ჩამორთმეოდა.

„ჩემის აზრით“, სწერდა ის, „საჭიროა დაარსდეს
„დროებითი მმართველობა“ ადგილობრივ წარჩინებულ
თავადთაგან“... ე. ი. არც დედოფალი და არც მემკვიდრე
დავითი მათ მხედველობაში არ უნდა მიეღოს და ეს
„მმართველობა“ რუსეთის მომხრე თავადთაგან უნდა შე-
ექმნათ. მაგრამ თურქეთთან მოსალოდნელი ომის შიშით
ბებუთოვის გეგმა პეტერბურგისაგან მოწონებული არ
იქმნა და გურიის სამთავროს დატოვება ჯერ მაინც უცი-
ლო გახდა.

იმერეთის მმართველი გენ. ველიამინოვი ბებუთოვს
26 ნოემბერს (1826 წ.) სწერდა, რომ ეთანხმება „დროე-
ბითი მმართველობის“ დაარსების საკითხში (მემკვიდრე
დავითის მცირეწლოვანებისა გამო), მაგრამ საჭიროა ამ
„მმართველობის საბჭოს“ თავჯდომარედ ქვრივი სოფიო
დაინიშნოსო. ამავე დროს, რაკი საფიქრებელია, რომ სო-
ფიო კავშირებს გააცხოველებს თურქეთში გარდახვეწილ
გურულებთან, დავითის და ქაიხოსრო გურიელის მეთაუ-
რობით, უბრძანებს ბებუთოვს: — ეხლავე შეიყვანოს სა-
მხედრო ძალები ჩოხატაურში და გზები დაიჭიროს.

პოლკ. ბებუთავემა გენ. ველიამინოვის ეს ბრძანება
მყისვე შეასრულა და ერთი როტა რუსის ჯარისა, ზარ-
ბაზნით, ჩოხატაურში დაბანაკდა.

სოფიო დედოფალს რუსული პოლიტიკის ქმნაობა
ზრახვანი არ გამოეპარა და მან თვითონვე თავიდანვე
ფხიზელი თადარიგი დაიჭირა: დედოფალმა გურიის სამ-

თავროს ერთგულნი დ. მაჭუტაძის მეთაურობით ხელახლა შემოიკრიბა და მათის დახმარებით ქვეყნის გასამაგრებლად გაბედული ნაბიჯები გადასდგა.

ჯერ კიდევ საყვარელი მეუღლე და მთავარი გამოტირებული არ იყო, რომ დედოფალმა მამიას ცხედარის წინაშე გურიის ხალხის წარმომადგენლებს და წარჩინებულთ თავი მოუყარა, მათ მცირეწლოვანი (8 წლისა) დავითი წარუდგინა და ყველას გურიის სამთავროსადმი ერთგულების ფიცი მიაღებინა.

ეს ისეთი ნაბიჯი იყო, რომელიც თავის დროზე ქართლ - კახეთის მემკვიდრე დავითმა ვერ გაბედა, რის გამო მან ტახტა დაჰკარგა.

სოფიომ ეს კარგად იცოდა და ყოველგვარ დაყოვნებაზე და ლოდინზე უარი სთქვა... იყენენ აქაც ზოგი წარჩინებულნი, დედოფალს სიფრთხილეს რომ ურჩევდნენ; ისინი ფიქრობდნენ, რომ თანახმად პირობისა, ჯერ ხელმწიფესაგან უნდა მოსულიყო მემკვიდრის დამტკიცების „ღრამოტა“ და ფიცი ხალხს მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა მიეღო... ამას მოითხოვდნენ, მაგალითად, გურიის ერისთავები ვახტანგის მეთაურობით, რომელნიც ბებუთოვ - ერმოლოვისაგან მეტ წყალობას გამოელოდნენ, ვიდრე სოფიოსაგან; მაგრამ არც გურიის აკლდა თავისი ბრძენი კანცლერი; და სახლთ-უხუცესი, დავით მაჭუტაძე სასწრაფო მოქმედებას, ფაქტის შექმნას მოითხოვდა და დედოფალ სოფიოს ერთგულად გვერდით უდგა.

დავით მაჭუტაძეს მიემხრნენ ნაკაშიძეები, თავდგირიძეები, გუგუნავები და საერთოდ გურულების წარჩინებულთა დიდი უმრავლესობა. ვახტანგი და გიორგი ერისთავი და მათი ამჟომნი ამ ყრილობაზე საჯაროდ განკიცხული და მოღალატედ მონათლული იქმნენ და გურიის სამღვდელოების მეთაურობით, ხალხმა დედოფლისა და მემკვიდრის წინაშე საზეიმო ფიცი დასდო.

გენ. ერმოლოვი სოფიოს ამ ნაბიჯმა მოთმინებიდან გამოიყვანა და დედოფალს გაფრთხილებანი და შენიშვნები ზედი-ზედ მისდიოდა; მაგრამ ეს ეხლა უკვე დაგვიანებული იყო: სოფიომ ხალხი უკვე შემოიმტკიცა და ერთგულებაზე დააფიცა.

„ჩვეული ვიყავი, რომ თქვენს განსვენებულ მეუღლესთან მუდამ გულახდილი ვყოფილიყავ“ - სწერდა ამის გამო გენ. ერმოლოვი სოფიოს, „და უნდა დაუფარავად მოგახსენოთ, რომ თქვენ საკმაოდ მოუსაზრებლად მოიქეციით, როცა ხალხი თქვენი მეუღლის გარდაცვალების შესამე დღესვე დააფიცეთ. ამით თქვენ თითქოს ცდილობდით საჩქაროდ გამოგემჟღავნებინათ უნდობლობა რუსეთის მთავრობისადმი, რისთვისაც თქვენთვის არავითარი საბაბი არ მოგვიცია. ყველაფერი ეს (დაფიცება) ხომ თავისთავად მოხდებოდა, როცა თქვენი ვაჟი ხელმწიფის ბრძანებით გურიის მთავრად იქმნებოდა დამტკიცებული“-ო.

სოფიომ ერმოლოვის წარმომადგენელს, პოლკ. ბებუთოვს უბასუხა, რომ ამ დაფიცებით მან მხოლოდ უმაღლესი ნება შეასრულა, რადგან დამტკიცების შემდეგ ეს დაფიცება ხომ მაინც უნდა მომხდარიყო.

პოლკ. ბებუთოვს გული საგულეში აღარ ჰქონდა და ამ დაფიცების შემდეგ იგი სწრაფად ოზურგეთს მივიდა, რათა დედოფლისაგან ახალი „ფაქტების“ შექმნა მაინც აეცდინა. 16 დეკემბრის პატაკში იგი გენ. ერმოლოვს მოახსენებდა, რომ პირადად მოჰკიდა ხელი „დროებითი საბჭოს“ შექმნას და ეხლა მან დედოფალს მოაწვევინა გურიის წარჩინებულნი და მათის თანადასწრებით მოახსენა ყველას უმაღლესი ნება „საბჭოს“ დაარსებაზე და რომ იგი „წინადადებას იძლევა, რათა დანიშნულ იქმნან „საბჭოში“ მხოლოდ ისეთი წარჩინებულნი, რომლებიც ცნობილი არიან თვისის თავდადებით და ერთგულებით

რუსეთის მთავრობისადმი“-ო. ამას შემდეგ პოლკ. ბებუ-
 თოვი სწერს, რომ დედოფალმა დავით მაჭუტაძისა და ნა-
 კაშიძეების ზედგავლენით სრულიად უარყო „შეეყვანა
 „საბჭოში“ ვახტანგ ერისთავი, რომელიც არის სანდო და
 ერთგული რუსებისაო. ირკვევა, რომ ამ საკითხში დედო-
 ფალი არაერთარ დათმობაზე არ წასულა და მოლაპარა-
 კებას უშედეგოდ ჩაუვლია.

დედოფალ სოფიოს უარუყვია აგრეთვე წინადადება,
 რომ თუ საბჭოს რომელიმე წევრი გამოაკლდებოდა, მის
 მაგიერ ახალი გენ. ერმოლოვის თანხმობით უნდა დაენიშ-
 ნათ.

ეტყობა, დედოფალი და მისი გარემოცვა თავიდანვე
 მტკიცედ დაუხვდნენ პოლკ. ბებუთოვს, რადგან იცოდნენ,
 რომ ეს იყო პრინციპიალური საკითხი, რაიც სწყვეტდა
 რუსეთის დამოკიდებულებას გურიისადმი. აქ რუსები სა-
 მთავროს ფუნქციებში იჭრებოდნენ და ერთ დათმობას
 უდავოდ მალე მეორეც უნდა მოჰყოლოდა. ამიტომ დე-
 დოფალმა გენ. ერმოლოვს, პოლკ. ბებუთოვის ხელით,
 გურიის ერთგულთა საკუთარი სია წარუდგინა.

დედოფალი „საბჭოს“ წევრებად ნიშნავდა: სახლთ-
 უხუცეს დავით მაჭუტაძეს, სვიმონ გუგუნავას, გიორგი
 ნაკაშიძეს, გიორგი თავდგირიძეს და გიორგი ერისთავს.
 პოლკ. ბებუთოვმა კი ამ სიაში თავისი ნებით პირველ ად-
 გილზე რუსთა ერთგული ვახტანგ ერისთავის სახელი და
 გვარი შეიტანა და ასე გაუგზავნა სია მთავარმართებელს,
 გენ. ერმოლოვს, და თან აუწყა მას დედოფლის მტრული
 განწყობილება მთავრობისადმი.

გენ. ერმოლოვმა კი 10 იანვარს 1827 წ. საგანგებო
 პროკლამაციით აცნობა გურიას, რომ მემკვიდრეს სრულ-
 წლოვანობამდე გურიის მართვა-გამგეობა **საბჭოს ხელში**
 გადადიოდა, რომელიც არსდებოდა სოფიო გურიელის
 თავჯდომარეობით და შესდგებოდა ექვსი წევრისაგან. ამ

სიაში ვახტანგ ერისთავი პირველ ადგილას ჰყავდა მას მოხსენებული.

გურულებს ევალეზობდათ განსაზღვრულ საქმეების გამო „საბჭოსთვის“ მიემართათ, ხოლო თუ ვინმე „საბჭოს“ განაჩენით უკმაყოფილო იქნებოდა, მას უფლება ეძლეოდა — საქმე იმერეთის სამმართველოში გადაეტანა...

ამ დადგენილებით გენ. ერმოლოვმა თავისებურის ტლანქი „დაკვრიტ“ გურიის უმაღლესი საბჭო დაუქვემდებარა იმერეთის მმართველობას, რომელიც უკვე ყოველგვარ სახელმწიფო ფუნქციებს მოკლებული იყო და თვით იმერეთი რუსეთის პროვინტიად ითვლებოდა. აპელაციისა და უმაღლესი სანქციის უფლებებს ამრიგად რუსეთი თავისთვის იტოვებდა და გურიის თვითმმართველობას საესებით უშინაარსოდ ხდიდა.

ამ მხრივ არავითარ ექვს არა სტოვებდა იმავე თარიღით დაწერილი მიმართვა გენ. ერმოლოვისა დედოფალ სოფიოსადმი, რომლითაც გენერალი მოახსენებდა რა ქვრივს ფარისევლურ სამძიმარს და „დიდ მწუხარებას“ „ერთგულ მეგობარის“, მამიას დაკარგვის გამო, აუწყებდა მას, რომ გურიის მმართველობა ამიერიდან „საბჭოს“ ხელში გადადიოდა და თან აცნობებდა, რომ საბჭომ უნდა იმოქმედოს თანახმად აქვე დართულ, ათი მუხლისაგან შემდგარ „ინსტრუქციისაო“ და რომ საბჭო შესდგება ცნობილი ექვსი წევრისაგან, რომელთა შორის პირველია ვახტანგ ერისთავიო.

დართულ ინსტრუქციების უბრალო ანალიზი ამტკიცებდა, რომ რუსეთს და გენ. ერმოლოვს მიზნად დაესახათ გურიის სამთავრო და მისი ავტონომია მხოლოდ გარეგნულად დაეტოვებინათ, ხალხის თვალის ასახვევად, ხოლო სინამდვილეში კი მისი ყველა უფლება რუსეთის მმართველობისათვის უნდა დაემორჩილებინათ. ამას ვერც ისტორიკოსი პოტტო მალავს.

ყველაზე საყურადღებო ამ წესდებაში იყო მესამე მუხლი, საბჭოს წევრთა დანიშვნის შესახებ. აქ ნათქვამია, რომ საბჭოს წევრთ ირჩევენ თავჯდომარე (ე. ი. სოფიო) და იმერეთის მმართველი (ე. ი. ბებუთოვი) ერთად და ირჩევენ ისეთ თავად - აზნაურთაგან, რომლებიც „ცნობილი არიან სამსახურით და ერთგულებით რუსეთის მთავრობისადმი და რომ ამ არჩეულ პირთ შემდეგ ამტკიცებს მთავარმართველი (ერმოლოვი).

აქედან აშკარაა, რომ გურიის დედოფალს აღნიშნული საბჭოს კანდიდატის დასახელებაც კი არ შესძლებია, თუ ბებუთოვის თანხმობა არ ექმნებოდა, ხოლო თუ ესენი როგორმე შეთანხმდებოდნენ, შემდეგ ამ კანდიდატის დამტკიცება მთავარმართველის ხელთ იყო. ასეთი მდგომარეობა უნდა გაგრძელებულიყო კიდევ ათი წელი (დავითის სრულწლოვანებამდე), რაიც გურიის საბჭოს რუსეთის ხელში გადასვლას უდრიდა.

ასეთივე პრინციპიალური მნიშვნელობის იყო სხვა პუნქტებიც, რომლებიც გურიის უფლებებს აქარწყლებდნენ. მაგალითად, მეხუთე მუხლი ამბობს, რომ საბჭოს მართლმსაჯულების უფლება ვრცელდება ფრიად მცირე მნიშვნელობის საქმეებზე (და არა როგორც ეს 19 — 4 — 1810 წ. ტრაქტატის მესამე მუხლით იყო გათვალისწინებული); ამავე დროს — ყველა რთული საქმე და სისხლის სამართლის საკითხები აგრეთვე — ყოველგვარი პოლიტიკური ხასიათის საქმე, რაიც შეიძლება მიმართულ იყოს სამთავროს, ან განსაკუთრებით რუსეთის საწინააღმდეგოდ, უნდა გადაეცეს გასარჩევად იმერეთის მმართველ ბებუთოვს.

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ყველა დანაშაულისათვის რუსეთს შეეძლო პოლიტიკური ხასიათი მიეცა, აშკარაა, რომ ამ მოხერხებით ყველა საყურადღებო პოლიტიკური კითხვა გურიას ავტომატიურად ეცლებო-

და და რუსეთის ხელთ გადადიოდა. განსაჩივრების უფლებაც ხომ რუსეთის ხელთ იყო, რისთვისაც გურიის საბჭო უმაღლესი რევიზიის მიზნით, მოვალე ხდებოდა ყველა საქმის ოქმები ეწარმოებინა. თუ ამას დავუმატებთ, რომ იმ მცირემნიშვნელობის საქმეებშიაც კი, რის გარჩევის უფლება საბჭოს რჩებოდა, ყველა ქალაქი უნდა წარედგინათ არა დედოფლის, ან თავჯდომარის, არამედ საბჭოს სახელზე და რეზოლუციაც საბჭოს სახელით უნდა გამოტანილიყო და ხელიც ყველას ერთად მოეწერათ, — აშკარა ხდება, რომ დედოფლის უფლებები აქ საბჭოს უბრალო წევრის უფლებამდენა ჩამოქვეითებული. ამას, რასაკვირველია, ჰქონდა რუსეთის მხრივ დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა. — ამ წესდებით რუსეთი ფაქტიურად აქარწყლებდა გურიის ავტონომიურ უფლებებს, ხოლო, როგორც ვსთქვით, გარეგნულად მას ხელუხლებელად სტოვებდა. აშკარა იყო, ერმოლოვ - ბებუთოვი სამაგიეროს უხდიდნენ დედოფალს თვისი უნდობლობისათვის რუსეთისადმი, რაიც სოფიომ სასწრაფოდ ხალხის დაფიცებით და ციხე - სიმაგრეების განმტკიცებით გამოხატა, და რამაც რუსეთის წარმომადგენელი საგონებელში ჩააგდო.

პოლკოვნიკ ბებუთოვის დამატებითი ცნობით, დედოფალმა, მამიას გარდაცვალებისათანავე, არა მარტო ხალხი დააფიცა, არამედ გურიის ციხეთა გამაგრება - განახლებას შეუდგა: კერძოდ, ასკანაში და ლიხაურში და იქ დაბანაკებულ მეციხოვნეთა რიცხვი დ. მაჭუტაძის სანდო პირებისაგან განაძლიერა.

აღნიშნული ინსტრუქციების გაცნობით დედოფალი და მისი მრჩეველნი დარწმუნდნენ, რომ ამ წესდების მიღება ნიშნავდა გურიის ყველა იმ უფლებაზე ხელის აღებას, რაიც მამიასთან 19 — 6 — 1810 წ. დადებული ხელშეკრულებით რუსეთმა „სამუდამოდ ხელშეუხებელად“ აღიარა.

დედოფალმა ეს ახალი მდგომარეობა წარჩინებულთ
გააცნო და ხიფათზე მიუთითა, მაგრამ ჯერ - ჯერობით
რაიმე სახის გამოსვლებსაც მოერიდა და ხელმწიფის მიერ
დამტკიცებულ უფლებათა დაცვას ლეგალურის გზებით
შეეცადა.

დედოფალმა სოფიომ შესაფერი პასუხი გასცა რუ-
სის მთავრობის წარმომადგენელთ, მათ ტრაქტატი მოაგო-
ნა და „საბჭოს“ გაუქმება მოსთხოვა.

ამავე ხასიათის პეტიცია წარუდგენია გურიის წარჩი-
ნებულთ რუსეთის მთავრობისადმი.

მაგრამ სანამ ამ საინტერესო დოკუმენტს მოვიტან-
დეთ, მეტი არ იქმნება აღმენიშნოთ მთავარმართებელის
მომართვა ხელმწიფის შტაბისადმი მცირეწლოვან დავითის
მემკვიდრედ დამტკიცების შესახებ, და ის მიწერ-მოწერა,
რაც ამას მოჰყვა.

ხელმწიფის მთავარ შტაბის გამგე უდესტურებს რა
გენ. ერმოლოვს პატაკის მიღებას, აცნობებს, რომ იმპე-
რატორმა ინება მამიას მემკვიდრის, 8 წლის დავითის გუ-
რიის მთავრად დამტკიცება, და როგორც ასეთ შემთხვე-
ვაში ხდება, ხელმწიფემ ამ მცირეწლოვან მთავრისათვის
შესაფერი სამხედრო ჩინის ბოძება ინება, რის ცნობაც
გენ. ერმოლოვს ევალებოდა; ხოლო მთავრად დამტკი-
ცების ღრამოტის შედგენა ხელმწიფემ საგარეო სამინის-
ტროს მიანდო.

იმის მაგიერ, რომ გენ. ერმოლოვს ხელმწიფის ეს
სურვილი მყისვე შეესრულებინა, — მან პეტერბურგს
აუწყა (22 — 2 — 1827 წ., რომ მან „თავი შეიკავა იმ-
ისაგან, რომ ახალ მთავრისათვის ეცნობებინა ხელმწიფის
ნება სამხედრო ჩინის ბოძებაზე, და ეს იმ მოსაზრებით,
რომ თუ შემდეგში დაინახავდა, რომ მისი დედა, სოფიო
„შესაფერისად“ წარმართავდა გურიის საქმეებს და შე-

უცდომელად იმოქმედებდა, მაშინ განეცხადებოდა დავითს ამ ჩინის ბოძება, ვითარცა სამაგიერო მადლობისა დამსახურებისათვის“—ო. ამდენად გაათამამა გენ. ერმოლოვი სოფიოსადმი შურისძიების გრძნობამ, რომ მან გაზენდა და ხელმწიფის ბრძანება გვერდზე გადადო! ამას შემდეგ აღარ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ სოფიოს პეტიციები და თხოვნები გენ. ერმოლოვის მიერ ასევე „განზე რჩებოდა“ და დავიწყებას ეძლეოდა.

**

შევჩერდეთ ეხლა იმ შესანიშნავ დოკუმენტთა ადგილებზე, რომლებიც გურიის სამთავროს საზოგადოების და გურიის თავადების სახელით 25 — 2 — 1827 წ. მთავარმართებელ გენ. ერმოლოვს წარეგზავნა.

გურულები სწერდნენ: „ამა წლის 12 თებერვალს ჩვენმა მმართველმა დედოფალმან მოიწვია სამთავროს ყველა მცხოვრებთა—დიდთა და მცირეთა—ყრილობა და მან დედოფალმან, სოფიო გიორგის ასულმან, გამოგვიცხადა თქვენ მიერ წერილობითი დებულება ჩვენი სამთავრო სახლისადმი, შესახებ იმისა, რომ დაწესებულ იქმნას „საბჭო“, რომელშიაც უნდა იქმნენ წევრებად: პირველი, თვით დედოფალი, და შემდეგ ექვსი პირი — თავადნი და აზნაურნი. ამ „საბჭოს“ წევრთ ექმნებათ ყველაფერში ერთნაირი უფლებანი, ხოლო თუ მათ შორის რამე უთანხმოება მოხდა, საბჭოს ყოველ წევრს შეუძლია თავისი აზრი საკუთარის სახელით უმაღლეს დაწესებულებას წარუდგინოს; აგრეთვე გვებრძანა ისიც, რომ საბჭოს ყველა წევრს ჩვენი საზოგადოება ღირსებით და პატივით უნდა დაემორჩილოსო. თითქოს ობლობაში მყოფი გურია, სწორედ ეხლა მოელოდა თქვენგან მშობლიურ მზრუნველობას, რომ სახლი ჩვენის მთავრისა არ უნდა შეცვლილიყო, რათა ჩვენ ძველად არსებულ წესისამებრ შეგვძლებოდა ცხოვრება, ხელმწიფე იმპერატორისადმი ერთგულის სა-

მსახურით. ეს თქვენი დადგენილება ჩვენ იმის გამო უფრო გვაწუხებს, რომ თუმცა მთავარი დავკარგეთ, მაგრამ ჩვენ დავერჩა მისგან მემკვიდრე დავითი; ამავე დროს, მემკვიდრის სრულწლოვანებამდე ჩვენს მთავრინას ხომ თვითონ შეუძლია მართოს გურია. ჩვენ ამით კმაყოფილი ვართ და შეგვიძლია გულმოდგინეთ აღვასრულოთ ჩვენი სამსახური შეძლებისადაგვარად ხელმწიფე იმპერატორისადმი, და ამავე დროს ვეჭვემდებაროთ ჩვენს დედოფალს, თანახმად არსებულ ადრთებისა; ხოლო საბჭოს დანიშნული წევრნი საჭიროდ არ მიგვაჩნიან, რომ დარჩენ. ჩვენ უკეთ ვიცით ჩვენი ყოფა-ცხოვრება და ამიტომ ჩვენს საზოგადოებას არ სურს, რომ აღნიშნული პირები იყვნენ წევრნი სამთავროს მმართველობისა, რასაც ახდილად აღვიარებთ. მთავრობის მიერ დანიშნულნი საბჭოს წევრნი არა თუ სასარგებლო იქმნებიან სამთავრო სახლისა და საზოგადოებისათვის, არამედ სწორედ ამის გამო შეიძლება დიდი აღრეულობა მოხდეს. ძველს დროში, როცა ჩვენს ქვეყანას ურჯულო თათრები დევნიდნენ, წესისამებრ გურიას მართავდა განსვენებული მთავრინა ჩვენი, მარინე წერეთლის ასული (მაშინ ქვრივი) თვით მემკვიდრესთან, განსვენებულ მამია გურიელთან ერთად. ამ უამად კი გურიის დედოფალს, რომელიც თვისი სამთავროით უძლეველ ხელმწიფე იმპერატორის მფარველობის ქვეშ იმყოფება, ხომ უფრო ადვილად ძალუძს ქვეყნის მართვა-გამგეობა. ამის გამო, და რა კი საბჭოს წევრთა მონაწილეობა გამგებლობაში შეუძლებლად მიგვაჩნიან, და რადგან არ ძალგვიძს მოვეუპყრათ მათ იმავე პატივით, როგორც ჩვენს დედოფალს ეკადრება, უმდაბლესად ვითხოვთ, რათა ეს წევრნი გაწვეულ იქმნან საბჭოდან და თავის ძველ მდგომარეობას დაუბრუნონ. მთელი ჩვენი საზოგადოება ერთხმად ითხოვს, რათა დატოვებულ იქმნას ყველაფერი იმ წესზე, როგორც ეს იყო ჩვენი აწ განსვენებულის მთავ-

რის მამიას დროს“-ო. ხელს აწერს: სრულიად გურიის სამთავროს მიტროპოლიტი ნიკოლოზ ჯუმათელი; თავადნი: დავით და ვახტანგ გურიელი, გიორგი ლევანის ძე გურიელი, სვიმონ ერისთავი, მდივანბეგი გოგი ერისთავი, ალექსანდრე თავდგირიძე, მეღვინეთ უხუცესი ივანე ნაკაშიძე, მამუკა გუგუნავა, მოურავი ლაზარე ნაკაშიძე, ჩითან გუგუნავა, ნარიმან მაჭუტიძე, ბიჭია შალიკაშვილი, დავით მაქსიმეიშვილი, მოურავნი გ. და ქ. თაყაიშვილი, ბეჟან თავართქილაძე და ტიხონ ჯაყელი.

უნდა მოვიტანოთ მეორე დოკუმენტიც, რომლითაც გურიის თავადნი მიმართავენ მთავარმართებელ გენერალ ერმოლოვს იმავე 25 — 2 — 1827 წ. თარიღით: —

„თქვენი აღმატებულების ახალი „წესდება“, გურიის სამთავრო სახლის შესახებ, მიმართული „საბჭოსადმი“, გამოგვეცხადა ჩვენ ჩვენის მთავრინასაგან, რის გამო უქვეშევრდომილესად შემდეგს მოგახსენებთ:

„მთელი გურიის მცხოვრებნი, ისე როგორც ჩვენ, ამ ახალ დაწესებაში ხედავენ ჩვენი დედოფლის დამცირებას, წინააღმდეგ მისი ღირსებისა. იმ უბედურების შემდეგ, რაიც შეგვემთხვა, ჩვენ მას ვუწოდებთ ჩვენს მფლობელს და ბატონს, ნაცვლად განსვენებულ მთავრის მამია გურიელისა, ვიდრე მემკვიდრე დავითის სრულწლოვანებამდე..

„ამის გამო გთხოვთ გადასცეთ საკუთრივ ჩვენს მთავრინას ყველა ის საქმეები, რომელიც გურიის სამთავროს წეხება ისე, როგორც ესენი წინად განსვენებულ მამიას ხელში ყოფილა; რომ დედოფალს შეეძლოს მართოს და განაგოს ჩვენი ქვეყნის საქმენი. ჩვენც, ჩვენის მხრივ, მზად ვართ ერთგულად ვემსახუროთ, როგორც მთავრინას, ისე ჩვენს სამთავრო სახლს ჩვენი აღათებისამებრ“-ო. ხელს აწერენ თავადნი: მაიორი სახლთუხუცესი დავით მაჭუტიძე, სარდალი და ბოქაულთუხუცესი გიორგი თავდ-

გირიძე, მდივანბეგი გურიისა გიორგი ერისთავი, მდივან-
ბეგი სვიმონ გუგუნიავა, მდივანბეგი გიორგი ნაკაშიძე.

იმავე რიცხვით თვითონ დედოფალი სოფიოც მიმარ-
თავდა გენ. ერმოლოვს საგანგებო წერილით, რომლითაც
არჩევდა ცნობილ „ინსტრუქციას“ საბჭოისას და აღწყებ-
და, რომ „დაწესება ამ გვარ საბჭოისა ჩვენ მიგვაჩნია და-
მამცირებელად გურიის სამთავროისა, რადგან ჩემის ძის
სრულ წლოვანებამდე მე შემოძლიან ვმართო ეს ქვეყანა,
და მაქვს ამის უფლება, თანახმად ხელმწიფის მიერ დამ-
ტკიცებულ ტრაქტატისა 8 — 4 — 1811 წელსა-ო. გარე-
შე ყოველგვარ საბჭოისა ... მე ფრიად კარგად ვხედავ,
რომ „წესდებით“ ამ წევრთა თანხმობის გარეშე მე ვერას
მოვიმოქმედებ“-ო, დედოფალი აქ გარკვეულად გამოსთ-
ქვამს თვის აღშფოთებას იმის გამო, რომ ამ დადგენილე-
ბით ის უფლებრივად გათანასწორებულია საბჭოს თვი-
თეულ წევრთან. შემდეგ ის აღნიშნავს გურიაში აქამდე
არსებულ ადათებს, როგორც სამართლიანს და ამბობს,
რომ დღემდე დატოვებულია წესები, შემოღებული სამ-
თავრო სახლის მიერ, რაიც შეეფერება აქაურ ხალხსო.
ჩწვენ მოგვეპოვება მოსამართლენი — მდივანბეგები, რო-
მლებიც არჩევენ, როგორც სისხლის სამართლის, ისე სა-
მოქალაქო საქმეებს, თანახმად ჩვენი კანონისა. ხოლო თუ
რომელიმე მხარე განაჩენით უკმაყოფილოა, მაშინ საქმე
ჩვენთან გადმოაქვთ ხელახლა გარჩევის მიზნით, რის შემ-
დეგ მომჩივანი დაკმაყოფილებული იქნებაო. ასევეა სა-
ხლთუხუცესის უფლებანი, რომელიც სამთავრო სახლს
განაგებს, და ბოქალთუხუცესისაც, რომელსაც განაჩენი
სისრულეში მოჰყავს, და ნიშნავს და გზავნის ადგილობ-
რივ მოხელეებსო. თუ მთავრობა საგანგებო რასმეს მოი-
წერება, ამას თვითონ მე ავასრულებო. „როცა ბებუთოვ-
ნა საბჭოს ხუთ წევრთა დასახელება მთხოვა, მე თანამ-
დებობის ის პირები დავასახელე, რომლებიც ჩვენთან მუ-

წაობდნენ, მაგრამ ამით მე ისინი დედოფლის უფლებებთან არ გამიტოლებია. ამასთან ერთად ვგზავნი ჩემს რწმუნებულთ, დავით მაჭუტაძეს და იოსებ ნაკაშიძეს, რომელნიც ყოველივე დანარჩენს სიტყვიერად მოგახსენებენ“-ო.

ეს დებუტაცია სოფიო დედოფლისა პოლკ. ბებუთოვმა გზაში შეაჩერა და აიძულა უკან გაბრუნებულიყო, ხოლო გენ. ერმოლოვს აცნობა, რომ დედოფალი მთავარმართებელის ინსტრუქციებს სრულიად უყურუღღებოდ სტოვებს და განკარგულება „საბჭოს“ დაარსებაზე, მიუხედავად ბრძანებისა, ღღემდე არ გამოუცხადებია და არც არავინ აპირებს ამცნოს ის ხალხსო. კიდევ მეტი: დედოფალი მთავრობისაგან „საბჭოს“ სახელზე წარგზავნილ ქაღალდებს მხედველობაში არ იღებს; საბჭო კი ამ საქმეებს შეგნებულად არ არჩევს, რადგან ამბობს, რომ ეს საქმეები მხოლოდ დედოფლის უფლებაში შედიან და ვიდრე მისი ნება არ იქნება, ჩვენ არაფერს ხელს არ ვახლებთო; ამის გამო, საქმეები მართველობისა სრულიად უძრავად არიან და ყოველივე მოკვდაო. მეც შესახებ გურიის საქმეთა ვერას ვაკეთებ და გთხოვთ ეხლავ რაიმე ზომები მიიღოთ და შთააგონოთ დედოფალს, თუ როგორ უნდა მოიქცესო. მისი დელეგატები კი, რომლებიც საბჭოს გაუქმებას ითხოვენ, აღარ გამოვუშვია, რათა ტყუილად არ შეგაწუხოთო....

ამას შემდეგ, დაინახა რა გენ. ერმოლოვმა, რომ დედოფლის ავტორიტეტი იმდენად ძლიერია, რომ მთელი გურია მის უკან სდგას და არავინ ფიქრობს მთავარმართებელის ბრძანების შესრულებას, რომ სამი თვის განმავლობაში ყველა საქმე გაჩერდა, და გურიას ძველ წესისამებრ დედოფალი და მისი მრჩეველნი განაგებენ, გენ. ერმოლოვმა კვლავ სასტიკი გაფრთხილებით მიმართა სოფიოს (19 — 3 — 1827 წ.). გენ. ერმოლოვი მთავრინას

სწერდა, რომ იგი დიდად გაოცებულია სოფიოს უცნაური საქციელით, გაუგებარის პეტიციებით გურიის ხალხისაგან და თვით დედოფლის წერილით, რომლითაც ესენი „საბჭოს“ გაუქმებას მოითხოვენ. ერმოლოვი არწმუნებს მას, რომ საბჭოს ასეთი წესდება მოწონებული იქმნა ხელმწიფის მიერ და რომ აწი ვერავითარი ძალა და განდგომა ამას ვეღარ შესცვლისო. ამავე დროს მას უკვირს, თუ რად თაკილობს სოფიო საბჭოში თავგდომარეობას და რად მიიჩნია ეს დამამცირებელად, მაშინ როდესაც რუსეთის უდიდესი თვითმპყრობელნი არ სთვლიდნენ დამამცირებელად სახელმწიფო საბჭოში თვის ქვეშევრდომებთან ერთად მსხდარიყვენო; ისე, როგორც თავმჯდომარეობას კადრულობდა ხელმწიფა ეკატერინე მეორე, შემკული უდიდესის სახელითა. „თქვენი ასეთი საქციელი რომ ხელმწიფემ შეიტყოს, მას არ გამოეპარება, რომ თქვენ და თქვენს მრჩეველთ, საბჭოს რომ უარპყოფთ, გურიისა და საქმის ინტერესი კი არ გალაპარაკებთ, არამედ თქვენი პირადი წადილი, რომ როგორმე მიითვისოთ საკუთრივ თქვენთვის ძალაუფლებაო. გთხოვთ ეხლა მაინც შეუდგეთ საბჭოს მოქმედებას, და **ნუ მაიძულებთ ეს თხოვნა ძლიერი მოთხოვნით შევსცვალო-ო.**

მაგრამ ამ მუქარამ ვერ გასჭრა და დედოფალსა და მაჭუტაძეს თავისი წინააღმდეგობა არ შეუნელებიათ; და გენ. ერმოლოვი, ეს შრისხანე კაცი, რომელმაც გაუგონარი ვერაგობით ჩრდილო კავკასიის ხალხთა თავდადებული ბრძოლები სისხლში ჩაახრჩო, ყაბარდოელების საუკეთესო აულები ნაცარტუტად აქცია, — რომლის ველურმა მოპყრობამ თვით რუსის იმპერატორიც კი აღაშფოთა და სამსახურიდან გადააყენებინა, ეს სასტიკი ერმოლოვი ისე მოსცილდა კავკასიის მართველობას, რომ პატარა გურიის „ურჩობა“ და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის წადილი ვერ მოსტეხა. არც ქრთამები, არც რუსული ხიშტები,

რამაც სხვაგან იმპერიას გზა გაუკაფა, ამ „წყეულ გურულეზზე“ გავლენას არ ახდენდა...

მრისხანე გენერალი ერმოლოვი ეხლა გაიძვერა და ცბიერმა გენერალმა პასკევიჩმა შესცვალა და გურიისა და სოფიოს წინააღმდეგ იერიშები კვლავ დაიწყო.... მაგრამ ჯერჯერობით ვერც ეს „ახალი ცოცხი ჰვეიდა“ წარჩინებით და ყველაფერი ძველებურად რჩებოდა.

რუსეთის მთავრობის წამომადგენელი, იმერეთის მართველი, პოლკოვნიკი ბებუთოვი განკარგულებებსა და სასწრაფო შეკითხვებს უგზავნიდა გურიის „საბჭოს“, ხოლო მაქუტახე ამ ქალაქებს ჩალათაში აგროვებდა და მათი გარჩევით დედოფალს არ აწუხებდა.

ამნაირად იმერეთის და ვითომ გურიის მმართველი, გენერალი ბებუთოვი დედოფალმა გაუტეხელის დუმით „საქმის გარეშე“ დასტოვა; ამით კი იმპერიის პრესტიჟი ილახებოდა და ბებუთოვი ბოლოს გატყდა.... მან დაინახა, რომ იგი სასაცილო მდგომარეობიდან ვეღარ გამოვიდოდა, არჩია უკან დახევა და 21 — 6 — 1827 წ. ახალმთავარმართებელს ნებართვა გამოსთხოვა, რათა მომავალში მიწერმოწერა საბჭოსთან კი არ იქონიოს, არამედ **პირდაპირ, დედოფალ სოფიოსთან**, რადგან საბჭო მის მიმართვებს ამ რვა თვის განმავლობაში ყოველგვარ ყურადღების გარეშე სტოვებს, რის გამო სამსახურის ასრულების საშუალება წამერთვაო. მაგრამ რუსეთის მიერ მთავრინასთან ამ პრინციპიალურ საკითხში დათმობა, და ისიც რვა თვის შემდეგ, შეუძლებელი შეიქმნა. ბებუთოვის წინადადება სხვანაირად საბჭოს გაუქმებას და ძველი მდგომარეობის აღდგენას უდრიდა და ეს მას შემდეგ, რაც ხელმწიფემ „საბჭოს“ დაარსება უმაღლესად დაადასტურა.

ბოლოს, დიდი თათბირების შემდეგ, რუსეთი ისევ ქართველების დახმარებით შეეცადა დედოფალზე გავლენა მოეხდინა და იმერეთიდან შუაკაცებად დედოფლის ახლო

ნათესავეები გაიგზავნენ: ქაიხოსრო წერეთელი და სეხნია წულუკიძე. მაგრამ არც ამან იმოქმედა სოფიოზე. კანცლერი დ. მაჭუტაძე დედოფალს ძველებურად სიმტიციეს და გურიის ციხეების გამაგრებას ურჩევდა. უკანასკნელად, როცა ბებუთოვი დედოფალს შერიგების მიზნით ეახლა და ქაიხოსრო წერეთლის დახმარებით მოლაპარაკება გამართა, საქმე გამწვავდა. ბებუთოვის თხოვნა, რომ მას მემკვიდრე პირადად ენახა, უკუგდებულ იქმნა. დედოფალმა საჭიროდ დაინახა მემკვიდრე იმ ღამითვე მალულად სასახლიდან გაეყვანა და თვითონაც გადაიხიზნა. „სწორედ იმ ღამით“, ამბობს ბებუთოვი, „ჩემი და ქაიხოსრო წერეთლის სიცოცხლის საკითხი ძაფზე ეკიდა“-ო, და შეშინებული ბებუთოვი ჩქარა უკან, ქუთაისს გაბრუნდა.

ამას შემდეგ გენ. პაკევიჩმა, გენ. სოპიაგინმა და დანარჩენებმა საჭიროდ დაინახეს დედოფალთან აქე თუ ისე მოსარჩებლად, ეხლა გამოცდილი და ჯერ კიდევ გენ. პ. ციციანოვის ხელქვეით ნამსახური ფალავანდიშვილი მიეგზავნათ. ეს მოხელე, რომელმაც შემდეგში თბილისის ვიცეგუბერნატორობაც მიიღო, დიდად მოქნილ და მოხერხებულ კაცად ითვლებოდა, რომელსაც ყოველ წრეში ეხერხებოდა ერთგვარი ნდობის მოპოვება. ფალავანდიშვილმა ჯერ ბებუთოვთან გამართა მოლაპარაკება და მის მეთოდებს კარგად გაეცნო. ის მიხვდა, რომ ამ წესითა და გზით დედოფალთან ვერას გახდებოდა, რომ საჭირო იყო დაკარგული ნდობის რაიმენაირად აღდგენა და დედოფლისა და მაჭუტაძის დარწმუნება, რომ სამთავროს და მემკვიდრის უფლებებს არავითარ ხიფათი „საბჭოს“ დაარსებით არ მოელოდა. სრული უაზრობა იყო საბჭოსთან ბრძოლა, რადგან ის ხელმწიფის მიერ უკვე დამტკიცებული იყო და რომ აწი მისი უარპყოფა არავითარ ძალას აღარ შეეძლო.

ფალავანდიშვილმა დიდის სიფრთხილით და შეპარ-

ვით დაიწყო საქმე და შეეცადა უპირველესად დ. მაჭუტაძის, გიორგი ნაკაშიძის და სხვათა მოღობვას. მას კარგად ახსოვდა ბებუთოვის ნათქვამი, რომ დედოფლის ახლო მდგომ ჯგუფს ჰქონდა დიდი სიძულვილი რუსეთისა და რომ სწორედ ამ ჯგუფს ბოლო ხანებში დიდი გავლენა ჰქონდა მთავარ მამიაზე, რის გამო მოხდა მისი განდგომა და რუსეთმა ის მაშინ სამართლიანად იჭვის ქვეშ დააყენაო.

აი, ამათი გადმობირება იყო საქირო, ვიდრე ფალანდიშვილი დედოფალს დაიყოლიებდა.

ამ ხერხმა რამოდენიმედ მაინც გასჭრა და ქართველი კაცის „დიდ გამოცდილებას“ და ფიცს გურიის თავადნი ყურადღებით შეხვდნენ. „მე ნელ-ნელა დავაჯერე ისინი“, მოახსენებს ფალანდიშვილი გენერალ პასკევიჩს, „თითქოს ჩასული ვიყავ მათდა დასახმარებლად და ამ მდგომარეობიდან უმტკივნეულოდ გამოსაყვანად, და არა დედოფლის, ან მემკვიდრის წინააღმდეგ საბრძოლველად, ან მათდა დასაპატიმრებლად, როგორც მიგზავნილი იყო მაგალითად ბებუთოვი“-ო. როცა ფალანდიშვილმა ბაასი „საბჭოზე“ ჩამოავდო, გურიის წარჩინებულნი გამოუტყდნენ, რომ ამგვარი რამ დედოფალს ღღემდე არც კი შეუქმნია, რომ ყოველგვარ საქმეს თვით სოფიო არჩევს და მას ეხმარებიან ერთგულნი სამთავროისა: დ. მაჭუტაძე, ნაკაშიძე, გოგი ერისთავი და თავდგირიძეო.

ფალანდიშვილი კარგად მიხვდა, რომ დედოფალი და მისი ახლო გარემოცვა დაკავშირებული იყვნენ ქობულეთში გახიზნულ ქაიხოსრო და დავით გურიელთან და ამნაირად ოსმალეთის წრებთან. აი, ამ გზით მოდიოდა მათ გაფრთხილება, რომ რუსები დედოფალს და მემკვიდრეს დაპატიმრებას და რუსეთს გაგზავნას უპირებნო. ყოველივე ეს გაანდევს ფალანდიშვილს, როგორც ქეზმარიტ ქართველ კაცს.

ფალავანდიშვილმაც ეს ნდობა მეტი მოხერხებით გამოიყენა და ისევ საბჭოს შექმნაზე და რუსეთთან მორიგებაზე „გულწრფელი“ რჩევა მისცა მათ. მან მოუყვანა მაგალითი სამეგრელოში დედოფალ ნინოსთან „საბჭოს“ დაარსებისა გენ. ციციანოვის დროს, — მაშინ საბჭოში შედიოდნენ: ჭყონდიდელი, ნიკო დადიანი და სხვანიო, მაგრამ მას დაავიწყდა, რომ მაჭუტაძეზე ასეთი ხერხი ვერ სჭრიდა; ამან დედოფალს ხომ თვითონ გამოუტრია კრებული გურიის ერთგულთა და მხედ გვერდით ამოუდგა. ეს ჭკვიანი მრჩეველი იყო ნამდვილი მოადგილე დედოფლისა და სიგელებზეც ხელს აწერდა დედოფლის შემდეგ, ვით მისი მოადგილე: „**ბატონის მაგიერი**, სახლთ უხუცესი გურიისა დ. მაჭუტაძე“. (იხ. დ. ბაქრაძე).

ამასთან ერთად ფალავანდიშვილი სამთავროს ყოველგვარ დახმარებას ჰპირდებოდა მომავლისათვის, თუ „საბჭო“ როგორმე, დედოფლის თავჯდომარეობით, მოქმედებას დაიწყებდა.

ყველაფერმა ამან გურულთა წარჩინებულნი მოაღბო და გულგამხნეებულმა დედოფალმა ესლა კი შემკვიდრეც აჩვენა ფალავანდიშვილს. მას მიუტანეს აგრეთვე ძველი „მოწერილობანი“ გენ. ერმოლოვისა და საბჭოს ინსტრუქციები; მათ გააცვენეს თვისი მოსაზრებანი ამის შესახებ, და გამოუტყდნენ, რომ ამ განკარგულებებს არ დაემორჩილებიან, რადგან ამგვარი წესები არაფრით არ შეეფერებიან სამთავროს უფლებებს და ღირსებასო; თან განუცხადეს, რომ სამეგრელოს დედოფალს, ნინოს თავის დროზე ამგვარი შემკვეცავი მოწერილობანი არავისგან მისვლიაო. ფალავანდიშვილი შეეცადა ისინი თვის „კეთილ განზრახვებში“ დარწმუნებინა... (ამ ფალავანდიშვილმა რუსეთისადმი ერთგულებით შემდეგში უფრო ისახელა თავი, როცა მისი რჩევით, საკუთარ ძმას, იესეს 1832 წლის დიდი შეთქმულება გააცემინა).

აშკარაა, ეს ფალავანდიშვილი სხვა სახის „დაპირე-
ნებსაც“ მისცემდა დედოფლს, რაზედაც მოხსენებაში ის
არ ლაპარაკობს.

ბოლოს, 25 აგვისტოს დედოფალმა დესპანი ფალა-
ვანდიშვილი საგანგებო აუდიენციაზე მიიწვია და წარჩი-
ნებულთა თანადასწრებით განუცხადა მას, რომ იგი იძუ-
ლებული ხდება წავიდეს დათმობაზე და გახსნას „საბჭო“,
იმაზედაც თანახმაა, რომ ვახტანგ ერისთავი იყოს წევრი
ამ საბჭოისა, მაგრამ, სამაგიეროდ, მოითხოვა ზოგ უფლე-
ბების განსაკუთრებით აღიარება: 1) რათა ხალხში მისი
ღირსება დაცულ იყოს, მას უნდა ეწოდოს არა „საბჭოს
თავჯდომარე“, არამედ დედოფალი ან მთავრინა, ვით
სამეგრელოს დედოფალს, 2) რათა დედოფალი განირჩე-
ოდეს საბჭოს ყველა წევრთაგან, საჭიროა მთავრობის ქა-
ლალდები მიმართულ იქმნან მხოლოდ დედოფლის სახელ-
ზე, 3) დედოფალი თანახმაა საბჭოს წევრად მიიღოს ვახ-
ტანგ ერისთავიც, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არა გი-
ორგი ერისთავი, რომელც მთავრის ოჯახის დიდი მტე-
რია, 4) თუ მთავრინამ და საბჭომ შეამჩნიეს რომელიმე
წევრს შეუახამო საქციელი, უფლება უნდა ექმნეთ მისი
საბჭოდან გარიცხვია, 5) საბჭოს განაჩენით უკმაყოფი-
ლოს არ უნდა ჰქონდეს უფლება საქმის გადატანისა „იმე-
რეთის დროებით მმართველობაში“, რადგან ეს ეწინააღ-
მდეგება უმაღლესად ბოძებულ ტრაქტატს.

ჩვენთვის ამ არა მიუღებელ „განცხადებათა შემდეგ
მე დავაპირე წამოსვლაო“, სწერს ფალავანდიშვილი გენ.
პასკევიჩს, „მაგრამ მინდოდა როგორმე კიდევ შემეტყო,
თუ რა ციხეებს და რა მიზნით ამაგრებდნენ გურულები-
ო“. ფალავანდიშვილმა აქაც მლიქვნელობა და გაიძვე-
რობა გამოიჩინა და თითქოს მწუხარება გამოთქვა იმის
გამო, რომ არა დროს თვალთ არ ენახა ის ადგილები, სა-
დაც გურიის მთავარი და ხალხი თურქებს და სხვა მტრებს

ემსაღებოდნენ და თავს აფარებდნენო. დავით მაქუტაძემ მას აუწყა, რომ ერთი ასეთი ციხეთავანი არის ასკანაო. მაშინ ფალავანდიშვილმა, თითქოს ცნობისმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად სთხოვა, ეს ციხე მისთვის ეჩვენებინათ. მას, როგორც სანდო კაცს, ხათრი აღარ გაუტუნეს და ასკანის ციხე მართლაც ანახვეს: „ეს ციხე სწორედ მიუვალია და გამაგრებულა“-ო, სწერს ფალავანდიშვილი გენერალ პასკევიჩს, „და იქ მაქუტაძის კაცები გაცხარებით მუშაობენ სიმაგრის წესრიგში მოსაყვანად“-ო (იხილეთ ფალავანდიშვილის მოხსენება, ნომ. 346, აქტ. 7).

**

მიუხედავად ფალავანდიშვილის მიღწევისა, გურიის დამშვიდების და „საბჭოს“ დაარების საქმე წარმატებით მაინც ვერ წავიდა. რუსის მთავრობა მიხვდა, რომ დედოფლის „დათმობანი“ არსებითად მის ძალა-უფლებას არ ამდაბლებენ და ამით მიზანს ვერ აღწევდნენ. გენერალი პასკევიჩის პასუხში ეს აშკარად გამოსჭვივის. ის სწერს, რომ „სოფიოს დედოფლად მოხსენება ოფიციალურ მიმართებაში, რასაკვირველია, უბრალო ფორმალიზმი არაა და რომ ამას ავტომატიურად თან ახლავენ ამ მცნების შინაარსი და უფლება, ხოლო ეს კი შეუძლებელია, რომ კვლავ მას მივაკუთვნოთ იმის შემდეგ, რაც ხელმწიფემ მას მხოლოდ „საბჭოს თავჯდომარე“ უწოდა-ო. ამას გარდა, თუ ყველა ქალაქი პირადად მის სახელზე ვაგზავნეთ, ამით მას ნებას ვაძლევთ, — თუ მოსურვებს და როცა ინებებს — საბჭოს წინაშე წაიყვანოს, თუ არა, და საქმე გააჩეროს, ე. ი. საბჭოს უფლება ამით ილუზორული ხდება — და რჩება მხოლოდ სოფიოს ნებაო. განსაჩივრების უფლების იმეართის მთავრობასთან გადატანის უარყოფაც ხომ აშკარად ადასტურებს, რომ ეს ქალი ყველა ამ კითხვებს უმაღლესად და საბოლოოდ სწყვეტსო. მაგრამ სოფიოს წადილი უფლების განმტკიცებისა ყველაზე აშკარად იმ მუხ-

ლიდან მოსჩანს, რომლითაც ის სწყვეტს ამა თუ იმ არა - სასურველ წევრის საბჭოდან გამორიცხვის კითხვას“-ო.

ყველა ამ მოსაზრებათა გამო, გენერალი პასკევიჩი უარჰყოფს დედოფლის შეთანხმებას ფალავანდიშვილთან და მოითხოვს ძველის ინსტრუქციით საბჭოს მუშაობას, თუ დედოფალს არ სურს, რომ უკიდურეს ზომებს მიემართოს.

ეს იყო ყველა იმ დამუქრებათა განმეორება, რაიც დედოფალს მრავალჯერ სმენოდა გენერალ ერმოლოვისაგანაც. რასაკვირველია, ის ამითაც ვერ შეაშინეს და „საბჭო“ აქამდე მხოლოდ პასკევიჩ - ბებუთოვის ქალაღზე რჩებოდა.

ჩვენ განგებ შევჩერდით ასე დაწვრილებით ამ ამბებზე და ბრძოლებზე, რაიც რუსეთის და დედოფლის შუა „საბჭოს“ ირგვლივ სწარმოებდა; აქედან ჩვენ დავინახეთ, რომ გურიის დედოფლის ბრძოლა სწარმოებდა სახელმწიფოებრივ და უფლებრივ სფეროში და ამას ჰქონდა იურიდიული და საერთაშორისო სამართალის ძალა.

მაგრამ მეორე ძალა, ძალა იარაღისა და რეალურ შესაძლებლობათა, რასაკვირველია, რუსეთს ბევრად მეტი გააჩნდა; ამით იმპერიამ პატარა გურია გასტეხა, მაგრამ მისი სიმართლე, ალალი საქმე დღემდე ვერ დამარხა...

**

გურიის „საბჭოს“ ირგვლივ ატეხილი დავა, ვიმეორებთ, დიდი პრინციპიალურ მნიშვნელობისა იყო. ხანგრძლივ ბრძოლათა მანძილზე იგი მაინც ვერ გადაწყდა და ბოლოს თავისთავად დაიმარხა იმ დიდ ამბავთა მსვლელობაში, რაიც 1828 წელს კავკასიაში და კერძოდ რუსეთ - ოსმალეთის საზღვრებთან გაიშალა.

ამ ამბებში ერთგვარ როლს გურიაც თამაშობდა და ბოლოს მაინც ამათ მოლოდინში აჭიანურებდა სოფიო რუსეთთან „საბჭოს“ შესახებ მოლაპარაკებას. მოსალოდ-

ნელი ომისათვის დედოფალს სწადდა თვითონ და მისი ერთგულნი ყოფილიყვნენ გურიის სამთავროს საბჭოსთან და არა რუსეთის ერთგული ერისთავები...

მთავარმართებელი გენერალი პასკევიჩი ამ ხიფათის მოახლოებას ჯერ კიდევ მაისის დამლევს 1828 წლისა გრძნობდა; გენერალ დიბიჩს ის აცნობებდა, რომ იმერეთის ახალმა მმართველმა გესსემ მას აუწყა, რომ დედოფალი სოფიო შემჩნეულია რუსეთისადმი აშკარა მტრულ განწყობილებაში... ამის შემდეგ გენერალ სიპიაგინს გენ. პასკევიჩისათვის მიუწერია, რომ დედოფალი სოფიო თვის სასახლეში იღებს თურქთა ბეგებს და მათთან საიღუმლო მოლაპარაკებას აწარმოებსო.

იმ დაძაბულ დროში, როცა თურქეთთან ომი ყოველ დღე მოსალოდნელი იყო, რასაკვირველია, ამ კავშირებმა რუსის მხედრობა დიდად შეაშინა. ამის გამო მათ გაგზავნეს სოფიოსთან მისი ნათესავი ქაიხოსრო წერეთელი, რათა მას შესაფერი გავლენა მოეხდინა სამთავროს ოჯახზე და შთაეგონებინა: ეხლავ ყოველგვარი კავშირის გაწყვეტა თურქეთის აგენტებთან; წინააღმდეგ შემთხვევაში გურიას და მის მმართველთ დიდი უბედურება დაატყდებაო...

რამოდენიმე დღის შემდეგ ეს გაფრთხილება თვითონ გენ. პასკევიჩმაც განუმეორა სოფიოს თურქეთ - რუსეთის ომის დაწყების გამო.

მთავარმართებელმა გენ. პასკევიჩმა სოფიოს აცნობა, რომ რუსის აუარებელი ქვეითი ჯარი და კავალერია და ათასი ზარბაზანი დაიძრნენ უკვე დუნაის ნაპირიდან და ემუქრებიან სტამბოლს, და რომ თურქების ფლოტი არის მთლიანად განადგურებული და სხვა. „ყველა ამას შემდეგ“, სწერდა ის, „დედოფალს თვითონ შეუძლია დაასკვნას — თუ რა დღე მოელის ოსმალეთს და ყველას, ვინც მას მიენდობა... ვერ დავმაღავთ — მოგახსენოთ“, აუწყებდა გენ. პასკევიჩი დედოფალს, „რომ სპარსეთი-

დან დაბრუნებისას, დამახვედრეს ცნობები არა მარტო თქვენი გარემოცვის, არამედ თვით თქვენი საეჭვო მოქმედებათა შესახებ; მაგრამ ამას ჯერ კიდევ ჩემი თქვენდამი ნდობა არ შეურყევია და სწორედ ესაა, ამ ომის დროს, გეძლევათ შემთხვევა — სავსებით გაიმართლოთ თავი ყოველგვარ იჭვებისაგან... თქვენი მოქმედება ამ ომში ყველაფერს გადასწყვეტს... ესაა აუკრძალეთ ყველა თქვენს ქვეშევრდომთ თურქებთან რაიმე სახის კავშირი და თუ გურიის ძალების მოხმარება საჭირო გახდება, მოვალე ხართ თქვენ დაემორჩილოთ ამ საქმეში გენერალ გესსეს თვითნებულ განკარგულებას-ო... ხოლო თუ თქვენ ყველა ეს არ შეასრულებთ და ამ ხანებში თქვენი ერთგულება რუსეთისადმი არ დაამტკიცეთ, მაშინ იქმნებით თვითონ პასუხის მგებელი იმ შედეგებისათვის, რაც ამას მოჰყვება თქვენთვის და თქვენი გარემოცვისათვის-ო...

ვითომ ამ ომის განვითარებას უნდა ჩაეფიქრებინა დედოფალი; მაგრამ მისი ფიქრები ესაა სხვა მიმართულებით მიჰქროდნენ და გენ. პასკევიჩის ჯარების ლიხის მთის იქეთ გადავებას ელოლიავებოდნენ.

გურიის დედოფალთან, მის მოწინავე წრეებთან ესაა არა მარტო იმერეთის ანბოხებათა მეთაურები იდგნენ, არამედ ქართლ-კახეთიც ლელვას იწყებდა.

მართალია, ერთი წლის წინად სპარსეთმა რუსეთთან ომი წააგო და 1827 წ. იძულებული გახდა თურქმენჩაის ზავით შეჰკვროდა მას, მაგრამ ოსმალეთთან ხომ ახალი ომი გაჩაღდა და ინგლისი კვლავ შეეცადა — დამარცხებული სპარსეთი პორტასთან შეეკავშირებინა და რუსეთის ახალი ექსპანსიის გზები აღმოსავლეთისაკენ მოეჭრა...

კავკასიისაკენ ახალ, საჭირო ჯარების გადაყვანა გენ. პასკევიჩისთვის იმ ხანად მაინც შეუძლებელი გახდა, რადგან ხმელეთის გზები სახიფათო შეიქმნა; ფლოტი ხომ

ოსმალეთთან ომში იყო ჩაბმული და შავი ზღვის სანაპიროებსაც გამაგრება სჭირდებოდა.

სწორედ ამ მდგომარეობამ აიძულა რუსეთი ქართველებისათვის მრავალი დაპირება მიეცა და ომში დახმარება ეთხოვნა.

1829 წელს მთავარმართებელმა გენ. პასკევიჩმა ამ მიზნით პროკლამაციები გამოსცა, და ქართველებს მილიციების შედგენა სთხოვა.

და აი, აქ ოსმალეთთან გაცხოველებული ომის დროს ქართველებმა რუსეთს დახმარებაზე უარი მოახსენეს...

ქართველი ხალხი განდგა და რუსეთის საწინააღმდეგოდ დაირაზმა...

ახლა გურიის იმედები ქართლ-კახეთსაც მოედო: თელავის მხარე ფეხზე დადგა; საგარეჯოში ხალხმა ფიცი დასდო: რუსებს არც ერთ ჯარისკაცს არ მივცემთო! რუსთა მომხრეებს სცემეს და მათ ჩასაქოლად აუარებელი ქვა მოზიდეს. ასევე მოხდა კახეთის სხვა კუთხეებშიც. აქედან ეს მოძრაობა, რასაც წმიდა ეროვნული ხასიათი ჰქონდა, ქართლში გადავიდა; გორის მხარეში საგანგებო დელეგატები გაჩნდნენ და მარშლებს მილიციის შედგენის ყველა ვაგმა ჩაუშალეს; ხოლო კავთისხევეში ამ ხალხურ მოძრაობას თვითონ თავადები: ციციშვილები და თარხნიშვილები ჩაუდგნენ სათავეში; აქაც და სხვა ადგილებშიც „საიდუმლო შტაბის“ რწმუნებულები დაჰქროდნენ და ხალხს რაზმადნენ, შემდეგ პურზე და ღვინოზე აფიცებდნენ და თანდათან ლოზუნგი — „არ მივცეთ რუსებს არც ერთი სალდათი!“, — იცვლებოდა ლოზუნგად: — „არ გვინდა რუსთა მთავრობა, ჩვენ მოგვატყუილეს და ჩვენს ქვეყანაში მოპატიჟებულმა რუსებმა ჩვენვე დაგვიწყეს დევნა და აწიოკება!“, „განდევნეთ რუსები, ჩვენ გვსურს იხევ ქართული სამეფო იყოს!“-ო

აჯანყებათა მეთაურნი თბილისის ახლო-მახლო სოფ-

ლებში შეიჭრნენ; ხალხში ღელვა გაძლიერდა; ყველა იარაღს კიდებს ხელს... ყველა დედა-ქალაქისაკენ დაიძრა... ეს შეიარაღებული ხალხი დიღომის ველზე დაბანაკდა და მან რუსულ მთავრობას თოფი დაუმიზნა. ერთი ნაპერწკალიც და აჯანყების დიდი ალი მთელ ქართლ-კახეთს მოედებოდა...

ომში დაბანდებული რუსის ძალები საქმეს ვეღარ შევლოდნენ; ალექსანდრე ბატონიშვილი კვლავ სადარაჯოზე იღვა და ხალხს აფიცებდა.

ოღონდ რუსეთი და მისი წარმომადგენელი მთავარმართებელი გენერალი პასკევიჩი ეხლა პრესტიჟზე აღარ ფიქრობდნენ; ამ აზვირთებული ხალხის წინ მათ ქედი მოიხარეს, დიღომის ველისკენ სწრაფ ქართველი მარშლები და შიკრიკები აფრინეს და ხალხის ყველა მოთხოვნილება დააკმაყოფილეს; — **რუსეთმა ქართული მილიციის შექმნაზე უარი განაცხადა.**

გენერალმა პასკევიჩმა საგანგებო პროკლამაციებით კვლავ მიმართა ქართველობას და დამშვიდება სთხოვა; მან ხალხს აღუთქვა, რომ რუსეთი ქართველებისაგან არასდროს ჯარს არ გაიყვანდა!... ხოლო პეტერბურგს კი აცნობა, რომ ყველა ცდა ქართველთაგან მილიციის შექმნის შესახებ საშინელ წინააღმდეგობას დაეჯახა, არც ერთი ქართველი არ გამოვიდა რუსეთის მოწოდებაზე და მე იძულებული შევიქენი — ყველა ჩემი განკარგულება უკან წამელო და მილიციის შედგენაზე უარი მეთქვაო.

მართალია, ეს ამბები ცოტა უფრო გვიან განვითარდა, მაგრამ მათი მომწყობი ორგანიზაცია ხომ აღრევე მოქმედებდა ოსმალეთში გახიზნული ქაიხოსროს, დავით გურიელის და სხვათა მეთაურობით, და სპარსეთში მყოფ ქართველ ემიგრანტებთან შეთანხმებით; ხოლო ქართველი ბატონიშვილები: ოქროპირი, მიხეილი, ფარნაოზ და სხვანი პეტერბურგიდან და მოსკოვიდან ხელმძღვანელობდნენ ამ ეროვნულ საქმეს, რომელსაც შემდეგ სოლომონ

დოდაშვილი, ბერი ფალადელფოს კიკნაძე და სხვანი მი-
ემხრნენ და 1832 წლის დიდი შეთქმულება შეამზადეს.

აი, ამ ამბავთა ჩანასახი ვითარდებოდა უკვე 1827
წლიდან; ეს იყო სამშადისი, რომ ამხნევებდა და აკაჟებდა
გურიის დედოფალს და მის ხალხს. მათზე რუსთა არც
მუქარა და არც მუდარა აღარ მოქმედებდა.

გენერალ პასკევიჩმა, რაკი სოფიოსაგან თვის უკანა-
სკნელ მიმართვაზე პასუხი ველარ მიიღო, იმერეთის მართ
ველ გესსეს დაავალა — სამეგრელოს მილიციიდან სანდო,
სამხედრო პირი გაეგზავნა სოფიოსთან შესაფერი შთავო-
ნებისათვის... გესსემ აირჩია ერთ-ერთი ოფიცერი, ვილაც
დადიანი და გააგზავნა გურიაში დედოფლის განწყო-
ბილების გასაგებად და იქაური მდგომარეობის გამოსარ-
კვევად.

ამ დადიანმა სანუგეშო პასუხი ვერ მოუტანა რუ-
სებს; გენ. პასკევიჩს ის 17 ივნისის თარიღით ატყობინებ-
და, რომ ჩემს შეკითხვაზე, თუ დედოფალი რა პასუხს მო-
ახსენებს მთავარმართებელს, გენ. პასკევიჩს, მის განსაკ-
უთრებულ მიმართვაზეო (9 — 5 — 1828), დედოფალმა
ცივად მომიჭრა — „არავითარს“-ო! და არც კი ინება ამ
უარის მიზეზი განემარტაო. მაგრამ დადიანი გენ. პასკე-
ვიჩს იმით ანუგეშებდა, რომ დედოფალთან და დ. მაჭუ-
ტაძესთან ყველანი არ არიან; რომ ერთი ნაწილი გურულე
ბისა ერისთავების მხარეზეა, რომელნიც მეგრელებთან
ერთად რუსეთის ერთგული დარჩნენო. ეხლა ეს ერისთა-
ვები (ვახტანგი, გოგი, გიორგი და სვიმონი) გამოექცნენ
დედოფალს ოზურგეთიდან, ოჯახები გახიზნეს სამეგრე-
ლოსა და იმერეთს, და თვითონ კი თავისი ერთგულებით
ჩოხატაურში დაბანაკებულ მეგრულ მილიციას შეუერთ-
დნენ და ეხმარებიან რუსთ თურქეთის წინააღმდეგო. ზო-
გიერთის ფიქრით, ასეთ დროს ერისთავების განდგომამ
დედოფალზე ძალიან მძიმედ იმოქმედა და რუსებთან

მორიგება სწადდაო, სწერს ერთი რეზიდენტი მთავრობას; მაგრამ მეორე კი ამბობს, რომ დედოფალი არავითარ დათმობაზე არ წავა, და თუნდაც სრულიად მარტოდ დარჩეს სახლთუხუცეს მაჭუტაძესთან, მაინც განაგრძობს გურიის უფლებებისათვის ბრძოლასო; და თუ საბოლოოდ დამარცხდა, ამჯობინებს სოლომონ მეფის მაგალითს მისდინოს, რუსეთს ქედი არ მოუხაროს და თურქეთს გადავიდესო (იხილეთ გენ. სიპიაგინის მოხსენება გენ. პასკევიჩისადმი ნომერი 352).

**
*

რუსეთ - ოსმალეთის ომი გაცხოველდა; დედოფალ სოფიოს კვლავ გაუცოცხლდა იმედი... ეხლა საქმე „საბჭოს“ კი არ შეეხებოდა, არამედ გურიის სრულ დამოუკიდებლობის აღდგენას და აქედან, როგორც ვსთქვით, იხსნებოდა პერსპექტივა იმერეთში შეჭრისა.

ქობულეთში და აჭარაში ბეგები რომ ისხდნენ და ქართველთა მოდგმისა იყვნენ, იმათთვის ბევრად უფრო სასურველი იყო იმერეთის სამეფოს აღდგენა, ვიდრე იქ რუსთა დამკვიდრება. აი, ამათთან, ახალციხის ფაშასთან და მთელ ქართველ გარდახვეწილებთან დედოფალ სოფიოს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა; კერძოდ ის მიწერმოწერაში იყო იმერეთის ბატონიშვილ ვახტანგთან, ალექსანდრე ბატონიშვილთან და სხ.

იმერეთის მმართველი გესეე გენ. სიპიაგინს აცნობებდა, რომ დედოფალი სოფიო დიდ და განუწყვეტელ კავშირშია თურქებთან და აშკარად გადაუდგა რუსეთსაო; რომ დედოფალმა მიიღო პირადი ფირმანი ხონთქარისაგან, რომლითაც ოსმალეთს გურიის სამთავრო თვის მფარველობაში აჰყავსო. მემკვიდრე დავითს წარმოუგზავნეს ხრმალი, ხოლო თვითონ დედოფალს და მის ერთგულთ სხვა და სხვა საჩუქარიო. ყველაფერი ეს მტკიცდება იმ წერილიდან, რომელიც დედოფალს მიუწერია დავით მა-

ჭუტაძისათვის, რომელიც იმ დროს ფოთში იმყოფებოდა და თურქებთან მოლაპარაკებას აწარმოებდაო. დ. მაჭუტაძის მომხრე გურულები იკრიბებიან ჯგუფ-ჯგუფად სახლთ - უხუცესის შვილის, ალექსანდრეს მეთაურობით, და თავს ესხმიან რუსთა ერთგულ მეგრელებს და რამოდენიმე მათგანი ტყვედაც წაიყვანესო! ყველა ამის გამო დედოფალი ეხლავე უნდა დაისაჯოს და მასთან ერთად მისი ერთგულებიც, თორემ ეს გაათამამებს სხვებსაც და საქმე გართულდება; თუ ასე არ მოვიქცით, იმ მომხრეებსაც დავკარგავთ, რომლებიც კიდევ შეგვრჩა; ეს მოხდება იმის შიშით, რომ დედოფალი სოფიო მათ დასჯისო (იხილეთ აქტ. წ. 7.).

მაგრამ გენერალ პასკევიჩს საკმაო ჯარი არა ჰყავდა იმ უამად, რომ თურქებთან ომის დროს, მაშინ როცა იგი ახალციხესაკენ მიეშურებოდა, შიგნით, გურიისათვის აეტეხა ომი. ამით ხომ გურიის ხალხს მთლიანად თურქეთის მხარეზე დააყენებდა. ამის გამო მან დედოფალ სოფიოს დასჯაზე ჯერხანად მაინც ხელი აიღო და იმერეთის მმართველს გესსეს უბრძანა: — ისევ შთაგონებით და დაპირებებით იმოქმედო. ხოლო თუ ეხლაც არაფერი აღარ გასჭრიდა და დედოფალი სავსებით თურქეთს მიენდობოდა, ამ შემთხვევაში, გესსეს უნდა საგანგებო პროკლამაციით მიემართა გურულებისათვის; ამ პროკლამაციის პირს გენ. პასკევიჩი თვის ბრძანებას თან ურთავდა. მისი ტექსტიდან ირკვევა, რომ რუსეთს მაინც სწადია ამ ომის ხანაში როგორმე გურულები არ გადაიკიდოს და ეხლავ არ მოუსპოს იმედი, „რომ რუსეთი გურიის სამთავოს სცნობს და „ტრაქტატს“ არ აუქმებს-ო!. ამიტომ ამ პროკლამაციით დედოფალი სოფიო, თუმცა გამოცხადებულია მოღალატედ, რომელსაც იმპერატორისაგან შესაფერი სასჯელი მოეღოს, მაგრამ გურიას რჩება ისევ მემკვიდრე დავითი, რომელსაც დედის საშინელ ლალატში არავეითა-

რი წილი არ უდევს და ამ ახალი მთავრის უმაღლესი მფარველის — რუსეთის ერთგულება გურულებმა სწორედ ესხა უნდა დაანახონ ქვეყანასო.

„ყველა ხალხს, ვინც რუსეთის ქვეშევრდომი არ არის“, — გვაუწყებს პროკლამაცია, — „ეძლევა შესანიშნავი შემთხვევა, გამოიჩინოს დღეს თავისი ერთგულება და ამით შესაფერისი სანაზღაურო დაიმსახუროს და ამ დროს, ყველასათვის გასაოცრად, თქვენი დედოფალი სოფიო, დაბრმავებული თურქების ფაშათა გაიძვერობით, შევიდა მათთან კავშირში, მიიღო მათგან საჩუქრები თავისთვის და თვის მცირეწლოვანი შვილისათვის, და ამით, უღალატა რა თავის ფიცს, და დაივიწყა რა რუსეთზე მიცემული სიტყვა, დაემორჩილა თურქეთს. მთელმა ქვეყანამ იცის იმპერატორის ძლიერება, და მოუფთქრებელი მოქმედება დედოფალი სოფიოსი ვერ დაემალება დამსახურებელ სასჯელს“-ო.

იგივე პროკლამაცია მოუწოდებდა გურულებს ერთგულებისაკენ და დასძენდა, რომ მთავრობას სჯერა, გურულთა მოქმედება ამ ომის დროს იმდენად სასახელო იქნება, რამდენად სამარცხვინო და დამლუპველი გამხდარა მოქმედება დედოფალ სოფიოსი და მისი გარემოცვის-ო. (იხ. აქტ. 7; მოწოდება გენ. პასკევიჩის 13 ივნისისა 1828 წ. ნომერი 21).

მაგრამ ამ პროკლამაციის გამოქვეყნებამდე რუსები ერთხელ კიდევ შეეცადნენ დედოფლის გული სხვა და სხვა დაპირებით მოეგოთ და დედოფალ სოფიოს იმერეთის არქიუბისკოპოსი სოფრომი კვლავ მიუგზავნეს. მაგრამ ეს მალე უკან გაბრუნდა და გენ. პასკევიჩს აცნობა, რომ ვერას გახდა და დააწმუნდა, რომ დედოფალი სოფიო უკვე აშკარად გადაუდგა რუსეთს და ყოველი ცდა მის შესარიგებლად განწირულიაო. ამის შემდეგ კი რუსებმა გენ. პასკევიჩის ზემოდ აღნიშნული პროკლამაცია

სოფიოს „შეჩვენების“ შესახებ გურულებს გამოუცხადეს.

როგორც ვიცი, გურულების ერთი ნაწილი ერისთავებთან ერთად დედოფლის პოლიტიკას განუდგა და თუმცა რუსეთს აშკარად არ მიემხრო, მაგრამ არც დ. მაჭუტაძის ზრახვებს იზიარებდა, — ეს ნაწილი თითქოს ამბავთა განვითაებას ელოდა.

ამ „გადამდგართა“ სახელმძღვანელო აზრი ის იყო, რომ მათ ოსმალეთი მიუღებლად მიაჩნდათ და მათ „თათრის“ არაფერი სწამდათ და მისგან მრავალ აწიოკებათა და გაუკაცურებათა, ელექტისა და ძარცვის ამბავი ცოცხლად ახსოვდათ. ამ „თათრების“ დაპირებას მათთვის არავითარი ფასი არა ჰქონდა, ხედავდნენ რა, თუ როგორ დაეუფლა თურქეთი გურიის უძველეს ნაწილს: აჭარას და ქობულეთს, სადაც მან ძალადობით ისლამი და „გათათრება“ შეიტანა...

რუსეთი, ანე თუ ისე, თურქთა შემოტევას აჩერებდა, გურიის ხალხს მოსვენებას აძლევდა და თან იმის იმედსაც ჰქმნიდა, რომ ოდესმე გამაჰმადიანებულ ნაწილს, ძველ გურიას, საქართველოს ტერიტორიას კვლავ შემოუმტკიცებდა.

აქ მათ წინ ედგათ პოლიტიკური ანგარიშის და არა სოფიო დედოფლისადმი ორგულობის საკითხი.

დედოფალი მთელ გურიას დიდად უყვარდა; მის სიმტკიცეს და მხნეობას ყველა თაყვანსა სცემდა; მის ბრძოლაში გურიის სამთავროს უფლებათათვის, ყველა მასთან იდგა; მაგრამ როდესაც საკითხმა საერთაშორისო და ორიენტაციის ხასიათი მიიღო და გურულების წინაშე კითხვა დადგა: **რუსეთთან, თუ ოსმალეთთან...** აქ გურიის ერთი ნაწილი შედრკა. მართალია, ის დედოფლის გზას ვერ გაჰყვა, მაგრამ თავისი თავი მას მოღალატედ არ მიაჩნდა, რადგან არც რუსებს უჭერდა ყველაფერში მხარს და სამთავროს გადარჩენა სწაღდა.

სწორედ ამ ხანას ეკუთვნის გამაჰმადიანებული ქართველი ბევების ჩარევა გურიის საქმეში და ხალხის სოფიოსადმი ერთგულებისაკენ მოწოდება. მაგალითად, ამ მიზნით მიმართავდა ახმედ - ბეგი სურბელოთ და სწერდა:

... „მე ახმედ - ბეგი, ძველთაგან თქვენდამი კეთილად განწყობილი, მოგიწოდებთ და გაფრთხილებთ, რომ, თუ არა გსურთ თქვენი თავი დაღუპოთ, ამის მიღებისათნავე, გამოცხადდით ჩემთან და შეურიგდით თქვენს დედოფალს (სოფიოს), რომელსაც მე თქვენთვის წყალობას გამოვსახოვ. გირჩევთ ამ ჩემს მოთხოვნას არ ეწინააღმდეგოთ და თუ ანე არ მოიქცევით, — ვუბრძანებ აჭარლებს, — თავს დაგესხან და ამის შემდეგ თქვენ ველარ შეეფარებით ვერც საქართველოს და ვერც თურქეთს“...

შესაძლებელია, გურიის ერთი ნაწილის განდგომამ ჩააფიქრა დედოფალი და მან, ძველი ერთობის აღდგენის მიზნით, ამ ხანად მაინც სცადა რუსებთან მოლაპარაკება. ან, როგორც ზოგი ფიქრობს, სოფიოს სურდა დროის მოგება და უნდოდა მოლაპარაკება გაეჭიანურებინა შემოდგომამდე, ან ზამთრამდე, როცა რუსეთის ოპერაციები ბუნებრივად შეფერხდებოდა წვიმებისა და თოვლის გამო. ყოველ შემთხვევაში, დედოფალ სოფიოს არქიეპისკოპოსის, სოფრომის საშუალებით უცდია გენ. პასკევიჩთან მოლაპარაკება იმ პირობით, თუ მთავრინას მტკიცედ აღუთქვამდნენ ძველს მდგომარეობაში აღდგენას და „საბჭოს“ საკითხის სამუდამოდ მოხსნას. მაგრამ ეხლა, როცა გენ. პასკევიჩი ფიქრობდა, რომ რუსეთი, როგორც ევროპის, ისე აზიის ფრონტებზე, თურქეთს სასტიკად ამარცხებდა, მას სოფიოსთან რაიმე დათმობაზე ლაპარაკიც არა სურდა; და იგი პეტერბურგიდან ნებას ითხოვდა — შეეთვალა პასუხად სოფიოსათვის, რომ ერთად - ერთი გამოსავალი დედოფლისათვის არის: — **ყოველგვარ პირობათა გარეშე** რუსეთს დამორჩილებოდა და მხედრობის წინაშე გამოცხადებულიყო.

მთავარმართველი გენ. პასკევიჩი სამინისტროს აუწყებდა: — ყოვლად შეუძლებელია დედოფლის ნდობა მას შემდეგ, რაც მან აშკარა ლალატი ჩაიდინა და არა თუ მიენდო თურქებს, არამედ მათ ამანათად თვისი ასული **ყაჭიბროლაც** კი მისცა და სხვა თავადებსაც მიაცემინა ამ გვარადვე ამანათებიო. (გენერალ პასკევიჩის ეს ცნობა სიმართლეს არ შეეფერება: ყაჭიბროლას ჩვენ შემდეგშიც გურიაში ვხედავთ). ამნაირად, სოფიოსთან არავითარი ლაპარაკიც არ შეიძლება, ვიდრე ის ყოველგვარი პირობის გარეშე სრულ მორჩილებას არ გამოაცხადებსო.

ამავე დროს გენ. პასკევიჩი იმერეთის მმართველ გესსეს უბრძანებს: — ეხლავე შეადგინე სიები იმ წარჩინებულთა, რომელნიც დედოფლის მხარეზე იდგნენ, რათა შემდეგში მათ შესაფერი სასჯელი და ქონების ჩამორთმევა არ ასცდნოდათ.

დასარულს, გენ. პასკევიჩი მინისტრ ნესელოვს ორგვარ გეგმას წარუდგენს გურიი სამთავროს შესახებ: — 1). თუ მთავრინა ყოველ პირობათა გარეშე, რუსეთის სრულ მორჩილებაში მოექცეოდა, მაშინ უნდა დაარსებულიყო „საბჭო“, რომლის თავჯდომარე იქნებოდა რუსის მოხელე, ხოლო ყოვლილი დედოფალი კი ყოველგვარ საქმიანობიდან სამუდამოდ უნდა ჩამოეშორებინათ. 2). თუ კი დედოფალი ეხლაც გაჯიუტდებოდა და მემკვიდრესთან ერთად თურქეთს გადავიდოდა, მაშინ გურიის სამთავრო სამუდამოდ უნდა გაუქმებულიყო, და იგი რუსეთის ნაწილად უნდა გამოცხადებულიყო, როგორც იმერეთი.

მაღე რუსეთის მდგომარეობა ფრონტზე ოსმალეთის წინააღმდეგ საგრძნობლად გაუმჯობესდა და გენერალმა პასკევიჩმა, ახალციხის დაბყრობის შემდეგ, გურიის სრული ანექსია გადააწყვიტა.

ალბათ ამ ამბავმა დედოფლის ყურამდე მიაღწია; და იცოდა რა, რომ მასაც და მემკვიდრესაც რუსეთს გადასახლებდნენ და სამთავროს გააუქმებდნენ, შეეცადა რო-

გორმე დრო მოეგო, რათა თავისი ერთგულებით თურქეთს გასულიყო და იქედან ბრძოლა კვლავ განეგრძო.

ამ მიზნით დედოფალმა ერთხელ კიდევ მიმართა გენერალ პასკევიჩს და ეხლა არა მარტო შერიგება შესთავაზა, არამედ ვითომდა ერთგულების საბოლოო განსამტკიცებლად, თურქთა წინააღმდეგ გამოსვლა და ბათუმ - ქობულეთ - ჩაქვის დაკავება აღუთქვა.

ამაზე გენ. პასკევიჩი მთავრობას აუწყებდა, რომ, თუცა ყოფილ დედოფალს აღარაფერში ენდობა, მაგრამ **სოფიოს და თურქთა შორის მტრობის ჩამოგდების მიზნით** — რათა მომავალში ის და მისი მემკვიდრე თურქეთს ვეღარ გადასულიყვნენ, — მან სოფიოს ან წინადადებაზე უარი არ უთხრა; ამავე დროს, განზრახულ ოპერაციების ჩასატარებლად, მხოლოდ ორი კვირის ვადა მისცა. ამასთან ეთად გესეს უბრძანა: — თუ რომ სოფიო ამ ორ კვირაში ბათუმს, ქობულეთს და ჩაქვს არ დაიკავებდა და რუსებს არ გადასცემდა, გესე უნდა გურიაში შესულიყო საკმაო ჯარით და მთელი მხარე იარაღით დაეპყრო და ციხეებში რუსის ჯარი ჩაეყენებინა.

რამოდენიმე ხნის შემდეგ გესე მთავარმართებელს ატყობინებდა, რომ ორი კვირის ვადა სადაცაა მიიწურება და მთავრინა არც კი ფიქრობს პირობის შესრულებასო. იგი, არა თუ თავს არ ესხმის თურქებს ბათუმ - ქობულეთის მიმართულებით, არამედ თავისი ერთგულებით გადავიდა **მაკვანეთში**, რომელიც სულ ახლოს მდებარეობს ოსმალეთის საზღვართანო. ამას გარდა მას თავისი ქონება, არქივი და ყოველივე ასეთი ნელნელა საზღვრისაკენ გადააქვსო. ამის გამო, ყოველგვარი იქვის გასაფანტავად, გესეს დედოფლისათვის მიუწერია: რომ მას რუსული ჯარი გურიაში შეჰყავს, რათა დედოფალს „გვერდით ამოუდგეს და დაეხმაროს“ ბათუმ-ქობულეთის აღებაში, რაც სოფიოს უკვე გადაუწყვეტია; ამ შეერთებული ოპერაციის საწარმოებლადკი საჭიროა „შეთანხმება“-ო, და ამი-

ტომ გესე „მოკავშირე“ დედოფალს შეხვედრას სთხოვს. გესეს ეს მოწოდება ლიხაურში გაუგზავნია, სადაც დედოფალმა თვისი რეზიდენცია გადაიტანა რუსთა თვალის ასახვევად. სოფიო აქ თითქოს მილიციის მოგროვებასაც შეტდგომია. დედოფალმა გესეს დესპანი მიიღო და პა-უხად შეუთვალა, რომ მზადაა მოსალაპარაკებლად და გესეს თავის სასახლეში იბარებს, ოზურგეთში.

2 ოქტომბერს გესე ოზურგეთისაკენ დაიძრა, ვითომ დედოფალთან მოსალაპარაკებლად. და აქ მას აცნობეს, რომ დედოფალი თავისი მემკვიდრით, უფროსი ასულით და ზოგი ერთგულით სასწრაფოდ ოსმალეთს გადასულიყო; რომ დედოფალს თან წაეღო ლიხაურის ციხეში ადრევე გადატანილი ქონება; ასკანის ციხეშიც სასწრაფოდ გაეგზავნა მოურავი ქაიხოსრო თაყაიშვილი, რათა იქ დაგროვილი ქონება ჩქარა მაჰმედ - ბეგთან გადაეტანათ, აქარაში.

როგორც ირკვევა, დედოფალზე მის ახლო მრჩეველთ უმოქმედნიათო, სწერდა გესე პასკევიჩს, და დაურწმუნებიათ, რომ ოზურგეთში შეხვედრისას მას და მემკვიდრეს დააპატიმრებდენ და რუსეთს გადაასახლებდნო.

დედოფლისა და მის ახლობელთა თურქეთში გადასვლის შემდეგ, გესეს დაუკავებია ნაგომარის და ასკანის ციხეები და თან ოზურგეთიც. ამ ციხეებს გესე მეტად გამაგრებულად და მიუვალად სთვლიდა თვის პატაკში.

სოფელ ლიხაურში, იუწყება გესე, დედოფალს დაუტოვებია თავისი სამი ქალიშვილიო. როგორც სჩანს, დედოფალს ველარ მოუსწრია მათი იქედან გაყვანა. ეს ბავშვები იმყოფებიან ნაგომარის მოურავის, სვიმონ გუგუნავას ოჯახშიო. დამატებით გესე მთავრობას ატყობინებს, რომ დედოფალს თურქეთს თან გაჰყოლიან: დავით მაჭუტაძე, დავით გურიელი, გიორგი თავდგირიძე, ლაზარე ნაკაშიძე, ერისთავები: დავით, კონსტანტინე და ალექსანდ-

რე, ქაიხოსრო თაყაიშვილი, თავართქილაძენი: ადალო და ბიჭიკო, ჯაყელნი: ვახტანგ და გოგია, კვიტაშვილები: როსტომ და ბახუტა, და ამათ გარდა, პირადი მხლებელნი და ფარეშნი, სულ 55 სული (იხილეთ გესსეს მოხსენება, 10 — 10 — 1828 წ.).

ამ ამბების შემდეგაც გენ. პასკევიჩმა, ვიდრე ომი ჯერ გრძელდებოდა, მაინც ვერ გაბედა გურიის სამთავროს სრული მოსპობა; ეშინოდა, რომ თურქეთში გახიზნულ დედოფალს ქვეყნისათვის არ ეცნობებინა, თუ რა ვერაგობა ჩაიდინა რუსეთმა და რა ფასი ჰქონდა მასთან დადებულ „ტრაქტატს“. ამიტომ მან, პეტერბურგის მთავრობის თანხმობით, უფრო მიზანშეწონილად სცნო „დროებითი საბჭო“ დაეარსებინა, ოთხი თავადისაგან შემდგარი, რომელნიც რუსეთისადმი ერთგულებით იყვნენ ცნობილი. ამათ თავჯდომარედ კი, ნაცვლად დედოფლისა, დაინიშნა რუსის პოლკოვნიკი, კულიაბკა.

ეს „საბჭო“, რომელიც მხოლოდ რუსული ორგანო იყო და რუსთა ნებას ემსახურებოდა, გარეგნულად ვითომ მცირეწლოვან დავითის სახელით მოქმედებდა.

30 — 11 — 1828 წ. მინისტრი ჩერნიშევი მთავარმართებელ გენერალ პასკევიჩს აცნობებდა, რომ ხელმწიფე - იმპერატორი მას ნებას აძლევს ყოფილ დედოფალს აცნობოს, რომ თუ იგი მალე გურიაში არ დააბრუნებს თავის ვაჟს, დავითს, მაშინ ის სამუდამოდ დაჰკარგავს მმართველობის ყველა უფლებას და მემკვიდრეობასო.

თურქეთს გახიზნულმა დედოფალმა მალე შეიტყო, რომ მის საყვარელ გურიას სახელოვან გურიელთა შემდეგ, რუსთა კურთხევით, ვიღაც კულიაბკა მართავსო და ხალხის გულის გასამხნეველად, 1829 წლის თებერვალში, გურიას მხურვალე მოწოდებით მიმართა; ის აუწყებდა ყველას, რომ ჯანმრთელად იმყოფება; რომ მას თურქეთის მთავრობა დიდის პატივით ეპყრობა და სხვა. ამასთან

ერთად, სოფიო ხალხს პირდებოდა: მოკლე ხანში ისევ დაებრუნდები გურიაში, და ყველას სთხოვდა — მის შესახვედრად მომზადებულიყვენ. ამით მეტად შეშინებული პოლკ. გულიაბკა გენ. პასკევიჩს აუწყებდა, რომ მას აცნობეს: თითქოს დედოფალმა სოფიომ გამოსთხოვა სულთანს ტრაპეზუნდის ფაშისათვის ჯარები, რომლებიც რუსებს თავს უნდა დასხმოდენ და რომ დედოფალს სურს ამ ჯარებს თან გამოჰყვეს გურიაში და დაიკავოს არა მარტო გურია, არამედ სამეგრელო და იმერეთიცო (იხილ. კულიაბკას მოხსენება, ნომ. 361).

**

სოფიოსა და მახლობლებს ერთგვარად გაუცოცხლდათ იმედები. შესაძლო იყო ამ დროს სპარსეთიც თურქეთის მხარეზე ომში ჩარეულიყო, რის გამო რუსეთს მთელს კავკასიაში ურთულდებოდა მდგომარეობა. სწორედ ამ ხანებში (30 — 1 — 1829 წ.) სპარსეთში მოჰკლეს რუსეთის ელჩი გრიბოედოვი (ცნობილი პოეტი, სიძე პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძისა) და დაარბიეს რუსეთის წარმომადგენლობა თეირანში. ამის გამო რუსეთ - სპარსეთის შორის ფრიად გამწვავდა ურთიერთობა და ამიტომაც სპარსეთთანაც ომს მოელოდნენ. ამავე ხანებში დიდის ვაივაგლახით დაპყრობილ ახალციხეს სოფიოს ერთგულმა და მოკავშირემ, აჭარის ბეგმა ახმედმა, ალყა შემოარტყა, ხოლო მისმა ძმამ ბორჯომის ხეობა დაიკავა.

ტრაპეზუნდის ფაშამ სულთანისაგან მართლაც მაშველი ჯარები მიიღო, სოფიო დედოფალთან ერთად გურიაში შეიჭრა და ციხე კინტრიში გამაგრდა.

გურიაში დაბანაკებული რუსის ჯარი დიდ ხიფათში ჩავარდა და გენერალ გესსეს დავთრები აერია; მან სწრაფად გამოიწვია მეგრული მილიცია, აგრეთვე გურიის ერისთავი თავისი რაზმებით და მოსთხოვა: რუსის ჯარებთან ერთად მათ თავი დაედოთ და, ხელფაშისათვის ამდენ-

ჯერ აღთქმული ერთგულება დაემტკიცებინათ. ამ შეერთებულმა ჯარებმა ლიმანთან თურქებს შეუტყეს და ომი გაჩაღდა.

სოფიო დედოფალი თავის ერთგულ გურთულებს მოუწოდებდა და სთხოვდა — საქართველოს ღირსებისათვის და გურიის გადარჩენისათვის თავი განეწირათ. აქ დღეს არა მარტო გურიის არსებობის კითხვა სწყდება, არამედ მთელ საქართველოდან რუსეთის განდევნისაო, — ატყობინებდა სოფიო. ჩემთან, კინტრიშის ახლოს ამ ჟამად თავი მოუყრიათ საქართველოს აღდგენისა და გაერთიანებისათვის ძველ მებრძოლთ, ერეკლეს და სოლომონ მეფის დროშაზე შეფიცულთ; ჟამი დამდგარა: „**ეხლა, ან არასოდეს**“, გრწამდით — ჩვენ გავიმარჯვებთ, რადგან სიმართლე და სამართალი ჩვენს მხარეზეაო!... — ასე ამბობდა დედოფალი და პატარა გურიის დროშას საბრძოლო კიჟინით ჯარში დააფრიალებდა...

და იმ ხელად ბედმა მართლაც გასჭრა: რუსნი და ოდიშელნი იძლივნენ და უკუიქცნენ. დედოფალი და მისი შტაბი კინტრიშში დარჩა.

გაჭირვებაში ჩავარდნილი რუსის ჯარის სახსნელად გენერალ პასკევიჩმა, როგორც ვიცით, ქართულ მილიციების შექმნა მოინდომა, რადგან რუსეთიდან ჯარის გადმოყვანა ასე სასწრაფოდ არ ხერხდებოდა. ხოლო ამ „მილიციის“ შექმნის ამბავს ისეთი არეულობა მოჰყვა, რომ რუსებმა კინალამ მთელი საქართველო დაჰკარგეს.

ჩვენ ზევით უკვე ვნახეთ, თუ რა ხერხით დაახწია რუსეთმა ამ სახალხო არეულობას თავი. ის იძულებული გახდა ქართული მილიციის შექმნაზე ხელი აეღო, რამაც ამბოხება დააცხრო, და გურია განმარტოვებული დასტოვა.

მეორეს მხრივ, არც სპარსეთიდან მოდიოდით გამამხნეველები ცნობები დედოფალ სოფიოს და ალექსანდრე

ბატონიშვილს: რუსეთი მეორე საომარ ფრონტის გახსნას შეუშინდა, თავისი ელჩის ვერაგულად მოკვლა მოინელა და თეირანს ბევრი რამ დაუთმო. აბას - მირზა რუსეთის რწმუნებულს მოურიგდა და შაჰმა ახალი ელჩი უხვი საჩუქრებით ნიკოლოზ პირველს გაუგზავნა.

5 მარტის ბრძოლის შემდეგ გამარჯვებული სოფიო დედოფალი, მისი მემკვიდრე, დავით მაჭუტაძე და სხვანი კინტრიშში ახალი ბრძოლისათვის მზადებას შეუდგნენ. ისინი ცეცხლმოდებულ მოწოდებებით მიმართავდნენ გურიას და აუწყებდნენ, რომ ტრაპეზუნდის ფაშა ამ საბოლოო შეტევისათვის ახალ ჯარებს ჰპირდებოდა დედოფალსა და გურიის ხალხს.

გენერალ გესეს მდგომარეობა კვლავ კრიტიკული შეიქმნა; მისი მთავარი ძალა იმ ჟამად მეგრული მილიცია იყო, მაგრამ მთლად საიმედოდ დღეს აღარც ეს ჩაითვლებოდა. გენ. გესეს ოზურგეთში დაღვა და იქედან ველარ იძვროდა. მაგრამ არც სოფიოს მოსდიოდა მშველელი ჯარები. ოსმალეთი რუსული ჯარის გასატეხად ეხლა ყარსის ხაზს დაემუქრა, დიდი ძალები იქეთკენ გადაისროლა და დაპირებული დახმარება დედოფალ სოფიოს სასწრაფოდ ვერ აღმოუჩინა. სოფიო და მისი ერთგულნი დაღალა ამდენმა ლოდინმა; სწორედ ამ დროით ისარგებლა გენ. პასკევიჩმა და გურიის გადასარჩენად ომის ცეცხლი სხვა ადგილას გადაიტანა და თურქებს ყარს-არდაგანის ხაზით შეუტია. ამგვარად, ოსმალეთი იძულებული გახდა ის ჯარიც კი შეემცირობინა, რაც დედოფალთან და ტრაპეზუნდის ფაშასთან იმყოფებოდა კინტრიშში, რათა გენ. პასკევიჩის ახალ შეტევას გამკლავებოდა. აი, ამ მდგომარეობით უნდა ესარგებლა გურიაში მდგომ მეგრულ - რუსულ ჯარს და მას მოქმედება დაეწყო. მართლაც, აგვისტოში რუსულ - მეგრული ჯარები თვით გადავიდნენ შეტევაზე, მუხა-ესტატეს და ლიმანს მოუარეს და ცხარე ბრძოლების

შემდეგ, რის დროს მეგრელთა მილიცია დიდად დაზარალდა, თურქთა ნაწილები გასტეხეს. ოსმალეთი იძულებული გახდა ამ ხაზზე უკან დაეხია და სოფიო დედოფლის შტაბის სადგომი, სიმაგრე კინტრიშიც, დაეცალა.

1829 წლის აგვისტოს 9ს სოფიო, მემკვიდრე დავითი, დ. მაჭუტაძე, ქაიხოსრო და დავით გურიელი, გურიის საზღვრებს სტოვებენ და ისევ ტრაპეზუნდისაკენ იხევენ... მაგრამ დედოფალს იმედი მაინც არ დაუკარგავს და ბრძოლა დასრულებულად არ ჩაუთვლია: ის ძალებს კვლავ იკრებდა, ტრაპეზუნდის ფაშასთან და ხონთქართან მოლაპარაკებას აცხოველებდა და ყველას ამხნევებდა.... სწორედ ამ დროს მას აჭარის ერთგულ ბეგებისაგან დამამშვიდებელი ცნობები მოუვიდა...

ლიმანთან გამარჯვებით გათამამებულ გენერალ გესეს რაზმი შეეცადა აჭარაც შემომტყიცებინა ბარემ და ბათუმისაკენ დაიძრა; მაგრამ ციხისძირთან აჭარლებმა ის გამოიჭირეს და რუსებს დიდი ნაწილი გაუწყვიტეს, ხოლო დანარჩენები კი უკუაქციეს. აჭარლები ისევ გამხნევდნენ და ქობულეთიც ფეხზე დადგა. ამით გენერალ გესეს მთელი ჯარი, მეგრულის რაზმებითურთ, მთავარ ბაზას მოსჭრეს... ციხისძირთან გამარჯვებამ სასწორი კვლავ გადახარა აქ, ზღვაზე თურქები გამაგრდნენ და დეოფალ სოფიოს ახალი დესანტისათვის გზა გაეხსნა. გურიაში მომწყვდეული რუსული ჯარები სრულ პანიკას მიეცნენ. დედოფლის ორგულნი ქართლისაკენ გაქცივას აპირებდნენ, ხოლო მისი ერთგულნი კი გულის ძგერით ელოდნენ ამდენ წამება-ვაების მხნედ ამტან დედოფლის გამარჯვებას.

დ. მაჭუტაძე და ქაიხოსრო გურიელი ახალ მოწოდებას აწვდიდნენ გურულებს და სულ ცოტა მოთმინებას სთხოვდნენ: მათი დედოფალი და მთავარი მათ მალე ეწვეოდნენ თავისუფალ გურიაში, სადაც კვლავ დაიგუგუნებდა ძველი, გურული სიმღერა...

განთიადი ახლოვდებოდა; დედოფლის თვალს ძილი არ ეკარებოდა. ის ელოდა ტრაპეზუნდიდან აღთქმულ ჯარის ჩქარა დაძვრას, და გურიის განთავისუფლებისათვის საბოლოო ბრძოლის მიცემას...

და ამ ლოდინის დღეს მოვიდა ცნობა, რომელმაც დედოფლის ყველა იმედი ერთბაშად დაასამარა: —

2 ოქტომბერს 1829 წ. რუსეთმა თურქეთთან ადრია-ნოპოლის ზავი შეკრა!

ყოველი დამთავრდა. დედოფლისათვის მისმა სიცოცხლემ აზრი დაჰკარგა. ის თავის საყვარელ გურიას ველარ ნახავდა... და მას მოაგონდა იქვე ახლოს, ტრაპეზუნდში, ბერძნული ეკლესიის გალავანში საუკუნოდ მიძინებული საყვარელი მეფე იმერთა, სოლომონ მეორე, და ცხარე ცრემლებით აივსო; მძიმე სევდით დატვირთულმა, დიდხანს იოხა საყვარელი გურიის ბედზე: უხმოდ მიიკრა მკერდზე პატარა დავითი და ცრემლიანი თვალები ეხლა თავის კანცლერს, დავით მაჭუტაძეს მიაბჟრო... დიდხანს ელოდა მისგან ეხლაც, ისე როგორც მუდამ, გაჭირვებისას მის ბრძნულ რჩევას, გამამხნეველ სიტყვას, მაგრამ ეს სიტყვა არ ისმოდა...

დ. მაჭუტაძე სდუმდა და განზე, შორს იცქირებოდა... და დედოფალი მიხვდა, რომ სახლთუხუცესს არ სურდა ეჩვენებინა მისთვის ეს პირველი ცრემლი სასოწარკვეთისა. დედოფალმა კარგად ამოიკითხა დ. მაჭუტაძის ეს მდუმარება და მარჯვენა ხელი ერთგულ სახლთუხუცესს იმავე მდუმარებით გაუწოდა... თითქოს ეხლა ის სამუდამოდ ეთხოვებოდა თვის კანცლერს, და საყვარელ მემკვიდრეს და ოთხ ობოლ გოგონა მას აბარებდა...

მეხუთე დღეს, მძიმე მწუხარებაში დედოფალმა სამუდამოდ დახუჭა თვალები... მისმა გულმა საყვარელი გურიის დაკარგვას ველარ გუძლო და 7 სექტემბერს 1829 წ. გონიოში, ტრაპეზუნდის ახლოს გურიის უკნასკნელი დე-

დოფალი მიიკვალა. მისი ცხედარი ბერძნულ ეკლესიაში დაასაფლავეს.

დედოფლის გარდაცვალების ამბავს გენ. პასკევიჩი 26 — 10 — 1829 წ. იმპერატორს დიდის ყოფით აცნობებს და თან მოახსენებს, რომ ეხლა დადგა ის დრო, რომელზედაც ის ოცნებობდა: გურია სამუდამოდ უნდა შეუერთდეს რუსეთის იმპერიასო.

თითქოს ამით გენ. პასკევიჩი სამაგიეროს უხდიდა გონიოში მიცვალებულ დედოფალს, რომელმაც, თვით მთავარმართებელის სიტყვით, ასე ვერაგულად დაარღვია ფიცი და რუსეთს უღალატა.

„გურიის შეერთება დიდ სარგებლობას მოუტანს რუსეთს და ამავე დროს უზრუნველ ჰყოფს ჩვენს საზღვრებს ან ადგილებში“—ო, სწერდა გენ. პასკევიჩი, „ხოლო რაიცა შეეხება დედოფლის მემკვიდრეთ“, დასძენდა იგი, „აუცილებელია გამოეცხადოს დავითს, რომ მან სამუდამოდ დაჰკარგა ყოველგვარი უფლება გურიის სამთავროზე. ამავე დროს მას ვინმეს საშუალებით უნდა ვურჩიოთ: დაბრუნდეს ჩვენს სახელმწიფოში; და მართალია, მას ყველა ადგილ — მამული ჩამოერთმევა, მაგრამ სამაგიერო მამული რუსეთში მიეცემაო... ეს ჩემი წინადადება შესაძლოა განხორციელდეს სარდინიის ან ავსტრიის კონსულის დახმარებით, რომლებიც ტრაპიზონდში იმყოფებიან; ხოლო თუ ამ კონსულებმა გამოუცდელის და მცირეწლოვან დავითის დაყოლება ვერ შესძლეს, მაშინ უნდა ეთხოვოს თურქეთის მთავრობას: გადმოგვცეს მასთან შეხიზნული მემკვიდრე დავით გურიელიო. დედოფლის უფროს ქალს, ეკატერინას, როცა ის ტრაპეზუნდიდან დაბრუნდება, შეიძლება ნება მიეცეს იცხოვროს გურიაში და, ჩამორთმეული ქონების ნაცვლად, მას უნდა დაენიშნოს პენსია; ხოლო დანარჩენ უმცროს ასულთ: ყაჭიბროლას (9 წლისა), სოფიოს (7 წლ.) და ტერეზას (5 წლ.), გამოვგზავნით პეტერ

ბურგს, სადაც ისინი მოთავსებულ უნდა იქმნან სახელმწიფო ხარჯით სმოლნის მონასტერში, ანუ რომელიმე სხვა კეთილშობილთა სასწავლებელშიო. რაც შეეხება მოლაღატე თავადაზნაურებს, რომელნიც გამდგარ დედოფალს ოსმალეთში თან გაჰყვნენ, ამათ უნდა სამუდამოდ აეკრძალოთ სამშობლოში დაბრუნება და მათი ქონება ეხლავ უნდა ჩამორთმეულ იქმნასო....

რუსეთის მთავრობამ გენ. პასკევიჩის ეს გეგმა თითქმის უცვლელად დაამტკიცა და 22 — 1 — 1830 წ. მთავარმართველს აუწყა, რომ **ამიერიდან გურია საუკუნოდ შეერთებულად ითვლება იმპერიასთან**-ო რომ სამი მცირეწლოვანი ასული სოფიოსი პეტერბურგს იქმნება სასწავლებელში მოთავსებული; რომ ამასთან იმპერატორმა რნება: მიემართა სარდინიის კონსულისთვის, რათა მან აცნობოს 14 წლის ეკატერინეს და 10 წლის დავითს, რომ დედის მოლაღატურ საქმეებში მონაწილეობის და მასთან ხლების გამო, ამათ სამუდამოდ ეკარგებათ მემკვიდრეობა, და სამაგიერო რამე სასყიდელზე, ან მამულზე უარი ეთქმისო...

ამნიარად, ხელმწიფე ნიკოლოზ პირველის გადაწყვეტილება ამ მემკვიდრეთა მიმართ უფრო სასტიკი გამოდგა, ვიდრე ეს გენერ. პასკევიჩს სწადდა. თავადების დასჯის შესახებ კი გენ. პასკევიჩის წინადადება უცვლელად მიიღო ხელმწიფემ.

ასეთი სისასტიკით გაუსწორდა მრისხანე ნიკოლოზ პირველი პატარა გურიას და მის სამთავრო ოჯახს, მხოლოდ იმიტომ, რომ მათ საკუთარი თავისუფლება და ღირსება არ დაუთმეს რუსეთის იმპერიას.

რა მოხდა შემდეგ? ეტყობა სარდინიის კონსულმა შესაფერი გავლენა ვერ მოახდინა დ. მაჭუტაძეზე და მის აღზრდილებზე: დავითზე და ეკატერინეზე, — ჰათ ერთ ხანს მაინც არ დაუტოვებიათ საყვარელი დედის; და დედოფ-

ლის საფლავი, რომელსაც ობლად დაშთენი ლი ეკატერინე და დავითი თვის გულის ნადებს კიდევ დიდ ზანს ანდობდნენ... დ. მაჭუტაძე კი, საყვარელი დედოფლის ანდერძის თანახმად, მემკვიდრეს მხარში ამოუდგა და ახალი ნუგეშით ამხნევებდა...

დანარჩენთა ბედიც, რამდენიმე გამონაკლისით, ასეთივე შეიქმნა: ქაიხოსრო გურიელიც გურიის ამბებზე შავ ფიქრს გადაჰყვა და ოსმალეთში დალია დღენი.

დედოფალ სოფიოს ზოგ მხლებელისა და წარჩინებულის ბედს კი ვტყობილობთ ტრაპეზუნდიდან ჩამოსულ ოტია გოცირიძისაგან, რომელმაც გურიის საზღვარი საიდუმლოდ გადალახა და ოზურგეთში ჩავიდა და იქ მოხელე ჭილაშვილს გამოეცხადა. ეს გოცირიძე გასოგვზავნათურქეთიდან, თავის დროზე იქ გაქცეულს, სეხნია წულუკიძის ვაჟს — გიორგის თავის დედასთან და ბიძასთან; ამათ უნდა ეშუამდგომლათ, რომ გიორგისათვის უკან დაბრუნების უფლება მიეცათ; ეს გიორგიც იღებდა მონაწილეობას 1820 წლის იმერეთის აჯანყებაში, როცა ის ჯერ სულ ახალგაზრდა იყო; მაშინ მისი მამა, სეხნია შეუპყრიათ და რუსეთს გადაუსახლებიათ, რის შემდეგ გიორგი თურქეთს გაქცეულა.

აი, ამ ოტია გოცირიძისაგან შეუტყვია ჭილაშვილს, რომ ზოგი გურულები, დედოფალს რომ ახლდნენ, თურქეთიდან წამოსულან და ქობულეთში გაჩერებულან, და იქ გურიაში შემოსვლის ნებას ელოდებიანო. ამათში ყოფილან: დავით გურიელი, თავისი ერთგული ოცი კაცით, მიხეილ ერისთავი (აგრეთვე 1820 წ. გურიის აჯანყების დროს გაქცეული), მასთან მისი რძალი, სიკო ერისთავის მეუღლე ანნა, ლევან გურიელის ასული და ორი მოახლე დედოფალი სოფიოსი; ამათთან ერთად უნდა მოსულიყო ოჯახი აწ გარდაცვლილ, ცნობილ ქაიხოსრო გურიელისა. ტრაპეზუნდის ფაშას ნება დაურთავს, რათა ყველა ესენი სამშობლოში დაბრუნებულყვენ.

რაც შეეხება მემკვიდრე დავითს და მის დას ეკატერინეს, ისინი მათ აღმზრდელ დავით მაჭუტაძესთან და დანარჩენ ახლობლებთან ერთად, დარჩენილან პლატანაში, ტრაპეზუნდის ახლოს.

მოხელე ქილაშვილი ამაზე გენერალ გესსეს სწერს 21 — 10 — 1830 წ. და განკარგულებას სთხოვს — თუ რა გვარად მოექცეს იმ პირობით, რომლებიც ქობულეთში იცდიან და შემოსვლის ნებას ითხოვენო. მათი შემოშვება ხელმწიფის ბრძანებით აღკვეთილია, ხოლო იქ, ასე ახლო გურიის საზღვართან მათი დატოვებაც სახიფათოა, რადგან ნათესავები და ახლობლები, აგრეთვე მათი ერთგული გლეხები მალე გააბამენ მათთან კავშირს და ყოველგვარ დახმარებას მიაწვდიანო. ვინაიდან ჯერ ხალხი დამცხრალი არ არის, ამიტომ მათი გურიის საზღვრებთან დატოვება, ვიმეორებ, სახიფათოაო.

ამ ამბების შემდეგ ერთ წელიწადზე მეტმა განვლო, მაგრამ ბატონიშვილი დავითის ბედი, არ იქმნა, ვერ გადაწყდა. და შემდეგმა მთავარმართებელმა გენ. როზენმა, გაიცნო რა ხელახლა ეს საქმე, მინისტრ ჩერნიშევის წინადადებით მიმართა, რათა ხელმწიფე ნიკოლოზ პირველის სასტიკი განაჩენი შეერბილებინათ. თუ სოფიო დედოფალი შეგნებულად გადაუდგა რუსეთს და თავისი მცირეწლოვანი ეკატერინე და დავითი თან წაიყვანა, ამ შეილებს ისეთი დიდი ბრალი არ მიუძღვით, რომ მათ ადგილმამული ჩამოართვან და სამაგიეროდ არაფერი მისცენო. ამის გამო მთავარმართებელი როზენი წინადადებას იძლევა: გურიის ბატონიშვილთ უკან დაბრუნების ნება დართონ და, რაკი ქონება უკვე ჩამოერთვათ, სამაგიეროდ მოაწყონ პეტერბურგში, ვაჟი — პაეთა კორპუსში, ხოლო ასულ ეკატერინეს კი, რომელიც ეხლა გასათხოვარ ჰასაკშია (16 წლისაა), მისცენ ნება — იცხოვროს სამშობ-

ლოში და მიეცეს შესაფერი პენსია; ხოლო ყაჭიბროლა, სოფიო და ტერეზა დარჩნენ პეტერბურგის ინსტიტუტში, სადაც იმყოფებიანო.

ამ თავის წინადადებას მთავარმართებელი როზენი იმით ასაბუთებს, რომ დავითის თურქეთში დატოვება მუდამ სახიფათო იქნება ჩვენთვისაო; როცა ის გაიზრდება, უფრო შეიძლება რუსეთს, რომელმაც ყველაფერი წაართვა და ასე დასტანჯა; და ერთხელაც, შეიძლება მოსაზღვრე თურქეთში მისი ყოფნა ჩვენთვის მავნებელი იქმნესო.

რუსეთის მთავრობამ მთავარმართებელ როზენის ეს სიფრთხილე გაიზიარა და მისი მოხსენება მინისტრმა ჩერნიშევმა მთლიანად დაამტკიცა. ამითან ერთად ემიგრანტთა დადებისაც ნება დართეს გურიაში დაბრუნებულიყვენ...

ამ ამნისტიის გამოსაცხადებლად პლატანაში გურიიდან გაიგზავნა შემოქმედის მონასტრის მღვდელი ივანე კანდელაკი, რომელსაც ყველაზე უწინ დავით მაჭუტაძე უნდა გადმოეხირობინა, რათა მას ბატონივიშლი გამოეშვა ან თვითონაც თან წამოჰყოლოდა; დავით მაჭუტაძემ ეს წინადადება მისაღებად სცნო და მემკვიდრე დავითისათვის, ეკატერინესათვის და მათ მხლებელთათვის თურქეთიდან უკან წასვლის ნებართვა გამოითხოვა. მალე ყველამ ერთად დასტოვა ტრაპეზუნდი, სადაც იმ ჟამად შავი ჭირი მძვინვარებდა..

15 — 9 — 1832 წ. ყველა ესენი მოვიდნენ წმ. ნიკოლოზის ნავთსადგურში. აქ მათ კარანტინისათვის საჭირო დრო გაიარეს, რის შემდეგ ეკატერინე გაემგზავრა გურიაში და იქედან ქუთაისს; ხოლო დავითი კი თავის საყვარელ აღმზრდელ მაჭუტაძესთან ერთად, 31 ოქტომბერს თბილისს მივიდა, ამაღის ზოგი წევრის თანხლებით; დამარჩენი ახლობლები და მსახურნი მემკვიდრეს ნავთსადგურთანვე ჩამოაშორეს და პირდაპირ თავთავის ოჯახში გააგზავნეს.

მთავარმართებელმა როზენმა არ დააჩქარა დავითისა და მისი აღმზრდელი დ. მაჭუტაძის რუსეთს გაგზავნა, — „რადგან მე ძალიან მსურდა ახლო გავცნობოდი დ. მაჭუტაძეს, რომელიც იყო დედოფლის თურქეთში გადასვლის მიზეზი“-ო, სწერდა იგი მინისტრს, — „მისი ბრალი უნდა ყოფილიყო მხოლოდ ის, რომ ის ბოლომდე ერთგული დარჩა თვის ბატონის სოფიოსი, რომელსაც ყველაფერში ბრმად ემორჩილებოდა“-ო, დასძენს იგი თავის მოხსენებაში. ამას შემდეგ როზენი პეტერბურგის მთავრობას სთხოვს, განსაკუთრებით ყურადღებით მოეპყრან ბატონიშვილ დავითს, რომლის ბედით დღეს დაინტერესებულია არა მარტო გურია, არამედ თურქეთის საზღვრებში მოქცეული გურიის ძველი ნაწილი და აგრეთვე იმერეთიცო. აქედან ირკვევა, — რა დიდის პატივისცემით სარგებლობდა გურიის სამთავროს უკანასკნელი მემკვიდრე მთელს დასავლეთ საქართველოში.

თავისი მოხსენებით მთავარმართებელი როზენი ითხოვდა გურიის სამთავროს მემკვიდრისათვის დაენიშნათ წლიურად 5.000 მანეთი, რომლის ერთ ნახევარს ის გადადებდა იმ ერთგულთათვის, რომელნიც მას ახლდნენ და თურქეთიდან მას თან გამოჰყვინენ; ხოლო მეორე ნახევარი კი მემკვიდრისათვის ბანკში უნდა შეენახათ. როზენი ხედავდა, რომ ეს იყო სულ მცირედი რამ იმ ქონებისათვის, რომელიც ახალგაზრდა მთავარს ძალით ჩამოართვეს გურიაში. ეკატერინესათვის კი როზენი ითხოვდა: დაენიშნათ წლიურად 1.500 მანეთი... —გაზაფხულზე გამოგზავნი პეტერბურგში დავითს, რომელსაც სურს თან ეახლოს მისი გამზრდელი, მაიორი დ. მაჭუტაძე“-ო, სწერს როზენი პეტერბურგის მთავრობას; და ბოლოს დასძენს: — „ის განათლება, რაიც მიღებული აქვს დღემდე 12 წლის დავითს, უეჭველად სასიქადულო დამსახურებაა მისი აღმზრდელის დ. მაჭუტაძის და ამ განათლებასთან მი-

სი მაღალი ზნეობა და შესანიშნავი გარეგნობა მართლაც მომხიბვლელია“-ო.

გაზაფხულზე, 1833 წ. დ. მაჭუტაძემ ბატონიშვილი დავითი პეტერბურგში ჩაიყვანა და იქაურ ქართველთა წრესაც გააცნო, რათა ახალგაზრდა, საყვარელ დავითს ამ ცივ და ნესტიან, უცხო ქალაქში მარტობა მწვავედ არ ეგრძნო...

დავით მაჭუტაძემ კარგა ხანს დაჰყო იქ თავისი აღზრდილის ახლოს; ხშირად განუმეორა ლამაზ ჭაბუკს ბატონ დედოფლის ანდერძი და ამბები და გურიის სიყვარულიც უფრო ღრმად ჩაუჭედა გულში. ბოლოს გულის ტკივილით გამოეთხოვა მას და თავის გურიას მიაშურა, რომელიც ეხლა რუსეთის პროვინციად ითვლებოდა; მაგრამ რომელიც ძველ სახლთუხუცესს, დედოფლის ერთგულს ძველებურის პატივითა და ღირსებით ეპყრობოდა. ნიგოთში ყოფილი სახლთუხუცესი მხოლოდ სხეულით იყო, მისი სული კი უკანასკნელ დედოფალს დასტრიალებდა გონიოში, და სწუხდა და იწოდა იმით, რომ დიდ გურიელთა და სოფიოს მემკვიდრე მან რუსულ კადეტთა კორპუსს ჩააბარა...

რა ექმნა? დღეს მას სხვა გზა აღარ დაშთენოდა; მაგრამ ოდესმე იქნებ „ანდერძის“ ხანა კვლავ დასდგომოდა მემკვიდრეს. გურია ჯერ ხომ არ მომკვდარიყო! დედოფალი სოფიოს ერთგულნი აქ კიდევ ბლომად იყვნენ და სახლთუხუცესის ნიშანს უცდიდენ. მაგრამ დრომ სხვაგვარად ინება და დ. მაჭუტაძის აღზრდილი რუსეთმა მთლიანად და საუკუნოდ მიიტაცა.

კადეტთა კორპუსის დასრულების შემდეგ დავით გურიელი, ვით გულადი და მხნე მხედარი, კავკასიის მთის დასაბურობად წინ გაუშვეს; და შამილთან ბრძოლაში, ახულგოსთან, ის გულგანგმირული დაეცა. ეს მოხდა 20 აგვისტოს 1839 წელს, როდესაც დავითი 24 წლისა ძლივს

იყო... და სოფიო დედოფლის მემკვიდრე, გურიისა და დ. მაჭუტაძის იმედი, კავკასიის დაპყრობას შეეწირა....

ამით რუსეთმა ერთხელ კიდევ გადაუხადა პატარა, მაგრამ უტეხ გურიას.

დედოფლის ასულნი? მარი ბროსეს ცნობით, სოფიო გარდაცვალა სულ ახალგაზრდა, 16 წლისა, 15 — 5 — 1840 წ. ტერეზია ყოფილა „ფრეილეინად“ და გაპყოლია მეუღლედ გრიგოლს, მთავარ ლევან დადიანის ვაჟს. ყაჭიბროლას შესახებ ცნობას, სამწუხაროდ, ვერსად შევხვდით; რაც შეეხება უფროს ასულს სოფიოსა, ეკატერინეს, ის ისეთი იშვიათი სილამაზისა ყოფილა, რომ მთელს სტამბოლში მისი ქება გავრცელებულა და ხონთქარს მისი შერთვა სდომებია. საქართველოში დაბრუნების მეორე წელსვე ის შეურთავს ლევან ჩიჩუას, მაგრამ არც ამას ჰქონია ბედი, — ათი წლის შემდეგ, 1844 წ. მას ქმარი დაუკარგავს, რის შემდეგ ქვრივი გადასახლებულა პეტერ-ბურგს, სადაც აღსრულებულა.

აე გათავდა გურიის უკანასკნელი მთავრის ოჯახი....

**

სწორედ სიმბოლიურად უნდა ჩაითვალოს სახელოვან გურიელთა უკანასკნელი წარმომადგენელის, პოეტ მამია გურიელის დრამატიზმით, სავსე ბედიც...

მგოსანი მამია იყო ძე დავითისა, უკანასკნელის მთავრის, მამია მეხუთის ძმისა.

მამიას დედა ყოფილა ცნობილი ისტორიკოსის, დიდი ნიკო დადიანის ასული, ეკატერინე. ეს ქალი ყოველ მხრივ შესანიშნავი, განათლებული, მწიგნობარი და ჩინებული მოლაპარაკე ყოფილა (იხ. ალ. ხახანაშვილი; მისი წერილი, როგორც საუცხოო ნიმუში, თურმე ხელიდან ხელში გადადიოდა და იკითხებოდა ქუთაისის წარჩინებულ ქალთა წრეებში... (იხ. ი. მეუნარგია).

ამ შესანიშნავი ქალის თვისებებთან ერთად მგოსანს მამიას გადმოსცემია გურიელთა მაღალ-ნიჭიერება, პოე-

ზიისა და ძველი კულტურის სიყვარული და, როგორც ცნობილი ბიოგრაფი იონა მენარგია გვაუწყებს, მას არა მარტო გურია მოუხიბლავს, არამედ თბილისის სალონებიც მოუჯადოვებია თავისი გამჭირახობით, შესანიშნავი დეკლამაციით და მომხიბლავის სილამაზით.

მარჯვნიდან მარცხნივ: მამია გურიელი, გიორგი შერვაშიძე, და იოსელიანი.

მგოსანი მამიას მიერ წაკითხული საკუთარი ლექსი „ფიცი“, ყველა მსმენელზე ისე მოქმედებდა, ვით მუხის გაეარდნა:

„ვეფიცავ სამშობლოს ჩემსა დაცემულს,
ბედისგან დასჯილს, განაწამებსა,
ჩაბალახ ახდილს, ჯაჭვებით შეკრულს
და წითლად ნაღებ მისსა მიწებსა“.....

ამბობდა დამატყვევებულად თავის გედის სიმღერას მამია გურიელი; და სოფიო დედოფლის წამებას იგონებდა, აღარებდა მას

„დედოფლებს, ჩანგლით დაგლეჯილებსა“.....

მის თვალთა წინ ირღვეოდა და იშლებოდა ძველი სა-

ქართველო, ჰქრებოდა ძველი გურია, კნინდებოდნენ და ლატაკდებოდნენ ოდესლაც ზვიადნი და ძლიერნი კახაბერები და ვარდანძეები, და ამ გულსაკლავ სურათით მწარედ დაღონებული პოეტი პოეზიაში და ლვინოში იკლავდა წვალბულ სულის ჟინს...

გადადიოდნენ წლები, რომელთაც სანუგეშო არაფერი მოჰქონდათ: გადაგვარება, კარიერიზმი და ანგარება დაუფლა ჩვენს წარჩინებულთა წრეს... მამია კი სოფიოსაგან ნაანდერძვე, შეურიგებლობისა და სიამაყის გზას გაჰყვა.

გავიხსენოთ ერთი შემთხვევაც ამ პროტესტის ხანადან: —

მთავარმართებელის კარზე ქართველთა დასაყვავებლად, მომხიბლავი, ბრჭყვიალა ბალები იმართებოდა; იქ ყველანი ფერად, სამხედრო ფორმებში და ორდენებში გამოფენებოდნენ ხოლმე: ღრმა, მკერდ ახილლ ძვირფას კაბებით მორთულნი იყვნენ კეკლუცნი. ერთ ასეთ ბაღზე მშვენიერ თავადს, მამია გურიელს ელოდნენ და ისიც, ვით ჩაილდ ჰაროლდ, მოევლინება ამ ბაღს და როგორ?! — სადა, შავი ჩოხით, შავის ქილებით და შავის ქამარ - ხანჯალით! ეს „მოვლინება“ მთავარმართებელის საზეიმო დარბაზში, სამგლოვიაროდ მორთული უკანასკნელი გურიელისა განა ყველაფრის მთქმელი არ იყო?! ხოლო, თუ კიდევ ვინმეს ეს ქარაგმა ვერ ამოეხსნა, მისთვის პოეტს უფრო მეტყველი სატევარი — პოეზია მოემართა; და ამან ათქმევინა მას თავის თავზე: —

„მე სახელ გვარად, ვგვეარ მას, მაგრამ
ვინც იყო მთავრად, არვინ მამთავრა“...

პროფესორ ჯანაშიას თავის მონოგრაფიაში გიორგი შერვაშიძის შესახებ, მოჰყავს ერთი ეპიზოდიც, რომელიც გ. შერვაშიძისა და მამია გურიელის (ესენი დეიდაშვილები იყვნენ; გ. შერვაშიძის დედა იყო დიდი ნიკო დადიანის ასული, კესარია, — ქალი ყოველმხრივ განათლებუ-

ლი, მწიგნობარი და გონებით გახსნილი) დროის ქართულ საზოგადოებას ახასიათებს:

გიორგი შერვაშიძეს წინადადება მიუცია მამია გურიელისათვის: მოდი, „ხელის - არ - ჩამომრთმეველთა“ საზოგადოება დავაარსოთო; არ მივეცემთ ხელს არც ერთ ქართველს, რომელიც სამშობლოს განუდგა, საკუთარი კარიერისათვის და კეთილდღეობისათვის ერის სამსახური დაივიწყა და მტრის მოხელე ან მორჩილი გახდაო.

ამ წინადადებაზე მამიას მიუგია: — „ჩემო გიორგი, მაშინ მე და შენ ხელები გულზე უნდა დავიკრიბოთ და ისე ვიაროთ“-ო....

ამ გულსაკლავმა სინამდვილემ მოუსწრაფა მგოსანს ახალგაზრდა სიცოცხლე...

ოღონდ გურიის თავდადებული სწრაფვა თავისუფლებისადმი დღემდე არ შენელებულა... და დედოფალის სახელი და სიტყვაც დიდ ხანს ისმოდა გურიაში...

ასე დამთავრდა ბრძოლა გურიის ავტონომიურ უფლებათა შესანარჩუნებლად.

დიდმა იმპერიამ აქაც თავის ჩვეულის გზით გაიარა: ჯერ „მფარველობის აღთქმანი“ და „ხელშეკრულებანი“ სახელმწიფოებრივ უფლებებისა და მმართველ დინასტიის საუკუნოდ შენახვისათვის და საქურველით ხელში მათი დაცვისათვის.

შემდეგ ამ სამეფოში თუ სამთავროში საკმაო რუსის ჯარის დაბანაკება, შიგ პოლიტიკურად და ეკონომიურად ფეხის მომაგრება და შემდეგ ხალხის მოწინავეთა წინააღმდეგ შეტევა, მათი პოლიტიკური დევნისა და ეკონომიური განიარაღებისათვის.

ამის შემდეგ, ადმინისტრატიული განკარგულებებით რუსული ტლანქი მოქმედება ყოველგვარ შინაარს აკლიოდა „ტრაქტატის“ მუხლებს და გენერალ პავლე ციციანოვიდან დაწყებული, კულიაბკინით გათავებული, მოხელე-

ები, პეტერბურგის საიდუმლო ინსტრუქციების თანახმად, ავტონომიურ უფლებებს ფეხ-ქვეშ სთელავდნენ; მის დამცველთ ქვეყნის და ხელმწიფის მოლაღატედ აცხადებდნენ და შორეულ რუსეთს ასახლებდნენ; ბოლოს, უმეთაუროდ დაშთენილ ქვეყანას, უბრალო ღუბერნიად, ან პროვინციად აცხადებდნენ...

ასე მოხდა ქართლ-კახეთში, შემდეგ იმერეთში, გურიაში და უფრო გვიან — სამეგრელოში, სვანეთში და აფხაზეთში.

გურიის დედოფალი სოფიო თუმცა კარგად ხედავდა, რომ ქართლ-კახეთის და იმერეთის დაცემის შემდეგ პატარა გურია რუსეთის იმპერიის დაწოლას ვერ გაუძლებდა, მაგრამ ისიც იცოდა, რომ ერს მარტო ტლანქი ძალა ვერ ანადგურებს და მისი მხნეობა და სულიერი სიმტკიცე საძირკველია მომავალი აღორძინებისათვის ჩაყრილი.

და გურიის ხალხიც არ დანებდა ძლიერ მტერს და შეეცადა ჯერ იურიდიული სამართლიანობის საფუძველზე მიეცა ბრძოლა და შემდეგ უკვე ძარალით გამკლავებოდა ძლიერ მტერს, რისთვისაც ხშირად გარეშე მოკავშირესაც ეძებდა...

ის შეუდრეკელი წინააღმდეგობა, რაც სოფიო დედოფალმა ავტონომიის დაცვის გარშემო აწარმოვა, უბრალო ჯიუტობა კი არ იყო „ინსტრუქციების“ ირგვლივ შექმნილი, არამედ იმ ბრძოლათა გაგრძელება, რასაც ქართლ-კახეთი და შემდეგ იმერეთი ეწეოდა. ყველა ეს წინააღმდეგობანი ქმნიან იმ ეროვნულ სულს, რომელსაც იღია ქავჭავაძის მადლიანის თქმით — „ჩვენი ცხოვრების საძირკველში მაგარი ქვა ჩაუდგამთ“...

როგორც ვნახეთ, ამ ეროვნულ ტრადიციას არ უღალატა პატარა გურიის დედოფალმა სოფიომ და ამიტომაც დასტოვა მან ღირსეული და ნათელი სახელი...

V329.007
3EM

